

2223

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

ARTALOM: NÉMETH LÁSZLÓ: *Emberi színjáték. (Regény.)* • FARKAS ZOLTÁN: *Paál László művészete.* • KILIÁN ZOLTÁN: *Az abszolút büntetőjogász.* • NÉMETH LÁSZLÓ: *Nép és író.* • DÓCZY JENŐ: *Arany János napjaiból.* • AGYAGFALVI HEGYI ISTVÁN, NAGY EMMA, SIMON GYULA, BÜKY GYÖRGY, FALU TAMÁS, KOMJÁTHY ALADÁR: *Versek.* • *Elvek és művek: Magyarító Szótár.* • *Mesemondás.* • *Az asszony meg a fészek.* • *Irodalomtörténeti Füzetek.* • *Három vidéki novelláskönyv.* • *Iffjú szerelmesek.* • *Az emberfajok élete és jövője.* • *Szemle: A Napkelet tanulmány pályázata.* • *Tudományos élet.* • *Színházi szemle.* • *Képzőművészeti szemle.* • *Zenei szemle.* • *Magyar folyóiratszemle.*

1929. ÉV

MÁRCIUS 1.

5. SZÁM

VII. ÉVFOLYAM

ÁRA 2 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

Havonta kétszer, 1-6-én és 15-én jelenik meg, számonként 80 oldal terjedelemben.

Előfizetési ár:

Negyedévre	10.— pengő
Tisztviselőknek	7.50 „
Külföldre egész évre	48.— „

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. • Telefon: Aut. 534—32.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizomános PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése

Budapest, IV. ker., Kossuth Lajos-utca 7. sz. * Telefon: Aul. 857—30.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Németh László: Emberi színjáték. (Regény)	321	Kilián Zoltán: Az abszolút büntetőjogász	351
Agyagfalvi Hegyi István: Az élet. (Vers)	343	Büky György: Esti babonák. (Vers)	356
Nagy Emma: Versek	344	Németh László: Nép és író	357
Farkas Zoltán: Paál László művészete	346	Falu Tamás: Lóhere. (Vers)	359
Simon Gyula: Bujdosók tűzénél. (Vers)	349	Dóczy Jenő: Arany János napjaiból	360
		Komjáthy Aladár: Testvérhívás. (Vers)	374

ELVEK ÉS MŰVEK:

Fábián István: Tolnai Vilmos: Magyarító Szótár	375	Halász László: Larin Kyösti: Ember és moha és egyéb elbeszélések	383
Szinnyei Ferenc: Bodnár István: Mese-mondás	376	V. M.: Takács Sándor: Emlékezzünk eleinkről	383
R. Kozma Ilona: Szederkényi Anna: Az asszony meg a fészek	376	Szinnyei Ferenc: Nagyborsai Farkas Klári: Kis emberek nagy történései	384
—ő.: Irodalomtörténeti Füzetek	378	Kilián Zoltán: Türr Stefánia: L'opera di Stefano Türr nel risorgimento italiano	384
Fábián István: Három vidéki novelláskönyv	379	Papp József: Dr. Radó Polikárp: A kereszténység szent könyvei. II. Ujszövetség	385
Szentkúthy Miklós: Michael Arlen: Ifjú szerelmesek	380	Sz. F.: Kessel I.: Rongyos hercegek	386
Geszti Lajos: Kausz János: Az emberfajok élete és jövője	381		
—lián: Ujfalusi László: Örök szerelem	382		

SZEMLE:

A Napkelet tanulmány pályázata	388	Farkas Zoltán: Képzőművészeti szemle	394
Eckhardt Sándor: Tudományos élet	389	Prahács Margit: Zenei szemle	395
Rédey Tivadar: Színházi Szemle	390	K. B. O.: Magyar folyóiratszemle	398

HEGEDŰ, VIOLA, CELLÓ ÉS ALKATRÉSZEI. kvinttiszta hangversenyhúrok Komáromy és Tóth

Művészi javítások, csera, vétel. — Részletfizetésre is. — Saját érdekében kérjen prospektust.

(cégtulajdonos TÓTH JÁNOS) művészhegedű-epitőnél

Kérjük a t. közönség szíves támogatását.

Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 10. sz.

EMBERI SZINJÁTÉK.

Regény.

ZOLTÁN most eszmélt rá, miféle család az övé. Az amerikai bátyja: a különc, ahogy a másik kettő hívta, szorgalmasan küldte a negyedévi dollárokat, ez volt az apja legbiztosabb jövedelme. Ez a bátyja legalább magán tartotta a titokzatosság Sigfried-csuklyáját, Zoltán találgathatta, hogy milyen. Minden esetre zárkózott, szigorú férfi, dacos és tüzes, mint a kovakő. Istenem, már harmincöt éves, az apja lehetne, S ügygondolt rá, mint lelki rokonára, ki tudja, talán ez a bátyja megértené őt. Zoltánt meghatották a haszontalan cselekedetek s mi volt nagyobb haszontalanság, mint finom dollárokat küldözgetni át az óceánon egy apának, aki még csak meg sem köszönheti. Nem annyi ez, mint magába az óceánba lökni? Gyulának legalább ez volt a véleménye.

Ép az ebédnél ültek, amikor jön a kihordó asszony, a jóféle Ágner Mári, akiről az a hír, hogy a postán gyülesező ifjúság közkincese s átad egy vevényt Boda-papnak.

— Amerikából, mondja s hunyorít, mint aki ismeri a családok gyengéjét.

De Gyula az apjára meredt, zöld arcát hirtelen vörösség szaladta körül (Zoltán szinte látta, amint a halántékán a két szín találkozik), fölugrott s végeérhetetlen hahotába pattant.

— Az a marha, kiáltotta, az oldalát szorította s az egész testivel mutatta, hogy mennyire mulat. Az a marha még mindig küldi a pénzt.

S az emberi gyarlóságok fölötti kárörömében a diványra huppant, lerántotta a csipketerítőt s a falnak támasztott fényképeket, az apa alig tudta a családfelei tekintély látszatát helyreállítani.

— Mi van ezen nevetni való? — kérdezte vörösen s a szeme sarkával Zoltánra mutatott.

Ezt a szempillantást azonban csak Zoltán fogta föl s ő is ráhajolt a levesére s azt gondolta: mi vagyok én, gyerek? Talán nem tudom, min röhög az a pimasz.

S ez a jelző nem túlozott, ha Zoltán a testvérbátyjára akasztotta. Gyula pimasz volt. E nyári pimaszsága például abban állt, hogy miután az állásából kitették, hazajött, hogy föleszi a szüleit. Ezt nem is titkolta, sőt hangsúlyozta, hogy ő már csak ilyen ember, sajnálja, hogy nem lett kegyesrendi barát, de aki kora gyermekkorában olyan csalódáson esik át, mint ő, attól ne várják, hogy a nyakába vetett hurkot rózsafüzérnek

nézi. Ő nem idealista, sőt! Gyula deterministának vallotta magát s ez volt a legnagyobb pimaszsága.

— Te eltátod a szádat, öcskös, hogy ilyen istenkáromló bátyád van — fordult bánatos fölénnyel Zoltánhoz — de egyszer még megérsz engem is. Ebből a családból még nem került ki rendes ember. Bűn az, hogy én nem is erőlködöm?

Zoltán azonban azt gondolta, hogy az ő bűne az a két deci spriccer, amelyre Kracsunékhoz át-átszalad s az a fecskendő, amellyel a fehérneműjét összepecsételi, úgy hogy az anyja nem győzi tisztítani. Az a két deci persze sokat beszélhetne, talpalatlan két deci az, amelybe alulról pumpálják a fél litert; a fecskendő azonban hallgatag s a családtagok sanda szemmel kerülgetik, szinte makacsul nem veszik észre, noha Gyula ugyancsak kitette, szinte várta az első megmukkanást, mikor vághatja a szemükbe, igenis, ez is, no irtózzatok tőlem. Gyula mindenáron sátánsággá szeretne volna fújni kiseded disznóságait, de Zoltán nem hitt ebben a sátánságban. Neki Gyula a pimasz maradt s kerülte, mint a ragályt.

Feritől azonban félt. Nemcsak ő félt, de az egész falu: az apja, anyja, de még a principálisa is. Május óta az adóügyi jegyző címet hordta s ott basáskodott a községházán. Elvégezte a tanfolyamot, az emberek szerették volna be nem választani, de ki mert ellene szólni? Az adóügyi jegyzőség új hivatal volt s Feri kijelentette, hogy az övé lesz. S az emberek ismerték a volt segédjegyzőjüket, olyan az, mint a malomkő, amit Toldi elhajított. A legszívesebben kórházba dugták volna, de amikor nem ment, belenyugodtak: jól van, legyen adóügyi jegyző, csak a szegény főjegyzőt sajnálták, akinek két Boda közt kell szorongani a községházán.

Ez az adóügyi jegyző most itt élt a szüleinél, odaadott az anyjának havi harminc koronát s ezen a jogon olyan fekete arccal járt föl-le, mint egy temetés-kocsi. Nem tért ki senkinek, még az apjának sem. A fizetése száztíz korona volt s a megmaradt nyolcvanát az enyingi takarékbába tette, mert nősülni akart. A Kracsun kocsmáros lányát veszi el: így határozott. Ez a házasság azonban még korántsem volt res facta. Kracsun Róza a nagykorúság küszöbén álló Brunhilda termetű lány volt s a kiskorúakat szerette, a húsz év körüli ifjakat, amilyen a félig-prepa tanítócska is, akit a boldogult tanítókisasszony helyébe raktak a kisiskolások fölé. Ferinek azonban csakis Róza felelt meg, talán mert csak benne érzett elegendő fizikai ellenállást az ő szerelmi ostromával szemben. S mindenkit elmart a kocsmá körül, a tanítócskába belekötött és megpofozta, még a paraszt legényektől is féltette Rózát. Már a házasemberek sem mertek a borozóba menni, kinn az ákácok alatt vagy a kuglizóban pityizáltak vagy áthúzódtak a Singerhez, ahol nem kellett Feritől tartaniok.

— Az adóügyi jegyző az én adóm — motyogta a nagyhasú Kracsun, aki az akasztófahumor nótafája volt s szidta a lányát, hogy mért nem

mond már igent. — Vagy téged fojt meg vagy engem. Inkább téged, mint engem.

De Róza hajthatatlan volt s a kihordónéval leveleket küldött a tanítónak. A levelek fölött vagy egy virágkoszorú, vagy két csokolózó galamb, vagy két egymásba pihentetett kéz jelezte a rendíthetetlen szerelmet s így kezdődtek: édes kis pofikám, vagy aranyos, egyetlen kicsim. A kihordóné persze nem azért vállalt állást a póstán, hogy safe depot legyen s így néha Feri is dühösebben ért haza este, mint ahogy reggel elment, amikor a haragját kialudta.

Egy ilyen alkalommal Zoltán is beleszaladt a tenyerébe. Maga se tudta hogyan, a pofon piros szőlőlevele ott égett a képén; talán csak a gyufára mondta; tudom is én, hol van. Zoltánban egy nap alatt feneketlen bosszútervvé dagadt a pofon. Nem azért kerülgette az apai házban s a sonki gimnázumban, hogy most csapjon rá a «férfikor» küszöbén. De másnap valami különös történt, úgy hogy Zoltán is megbocsátotta Ferinek a maga pofonvert-voltát s elengedte a bosszút, amelyet különben sem tudott végrehajtani.

A temetőben töltötték a délutánt. Hazatérőben Alfréd a kapuig kísérté őt s egy komisz szofizmat kiáltott utána búcsúzóul, hogy a lélek végre is szó s az ember azt érti rajt, amit akar. Zoltán a sötét elsőszobába vette magát s dühös volt, hogy mért nem felelt meg neki. Azt kellett volna mondania, hogy Behr Alfréd is szó s az ember azt érti rajt, amit akar, de minden épeszű ember tudja, mit értsen rajta. Mindig ilyenkor jut eszembe nekem is a trompf, morogta s kinyúlt, hogy a diványsarkába vesse magát. De lába és a divány közt valami kemény feküdt s ez a kemény egyenletesen és makacsul rángatózott. Borzadva ugrott az ablakhoz, félrerántotta a függönyt, Feri feküdt a padlón, az izmai kínosan hullámoztak, a szájában egy csepp véres nyál s tompa fekete haja merev szemébe csapzott.

Zoltán kirohant a szobából, hogy segítségért kiált, de egyedül volt otthon, az anyja tojásért szaladt Gulyásékhoz. Az első kiáltása belegyökerezte a konyha téglájába s várta, hogy mit felel a csönd. Belülről valami mocorgás-félét, néhány botorkáló lépést hallott. Most már nem mert orvosért szaladni, megszegyenítőnek érezte a bátyja előbbi helyzetét, megfojtaná, ha orvost hozna a nyakára, ha csak el is mondaná.

Lámpagyújtáskor Feri a diványsarkában feküdt s elesett fejfelé horkolt. A divány előtt gyanus tócsa. Bodané azt hitte, részeg. Ez is iszik, sóhajtotta, végignyújtotta a diványon s ott hagyta éjszakára is.

Feri másnap a rendesnél is morózusabban ébredt, a tekintetébe egy sugárnyi gyanakvás vegyült. Egy szót se szólt, de úgy járt, mint akin otromba tréfát követtek el. Maga se tudja mit, de jaj neki, ha rájön.

Zoltán másnap ezt kérdezte Behrtől:

— Te Alfréd, volt egy lakótársam, így és így találtam a szobánkban. S elmondta előző esti tapasztalatait.

Alfréd mosolygott.

— Te persze azt hiszed, hogy az ördög szállta meg. Az a fiú epilepsziás volt. Ki kellett volna nyitnod az ablakot s vízszintesen fektetni, hogy össze ne törje magát.

— Úgy is vízszintesen feküdt, felelt Zoltán.

— Az más — nyugodott meg Alfrédben az elsősegély kézi könyve. S elmondta, hogy Hannibál és Napoleon is epilepsziások voltak. Különben Dosztojevszkij is, vannak tudósok, akik a regényeiben is kimutatják az epilepsziát. Olvastad a Bűn és bűnhődést?

Zoltán nem olvasta, de nem is akarta olvasni, ha egy epilepsziás írta.

— Bizonyosan degenerált családból származott a barátod, fejtegette tovább Alfréd. Degenerált családokban gyakori az epilepszia.

Zoltánt ezen a délután nem lehetett világgép vitákba rántani. Nézte a fák hézagos lombján átszűrte eget s forgatta ezt a különös új szót: degenerált, degenerált. Bizony, elég degenerált a családjuk. Gyula a pimasz, Feri az epilepsziás s a harmadik bátyja, aki csak küldi, küldi a pénzt, mintha az óceánba dobná. Azt se tudja, megkapják-e, csak föladjá. Ez is degenerált. S hirtelen világossággal látta az anyját, amint föl-alá jár a tűzhely és a konyhaasztal közt, olykor egész fölölegesen s a szemében nem a tűzhely és nem a konyhaasztal tükrözik, hanem egész távoli dolgok, multbeliek vagy jövőbeliek, ki tudja. Ha megszólítja, mintha visszazökkenne valahonnét. Honnét? Most sikoltott csak belé egész szörnyűségében az édesanyja, mint papír, amelyen váratlanul világol föl az írás. Ez is degenerált. Az apja, az elcsapott pap, az is degenerált. Micsoda Noé-bárcájára az ő családjuk: minden nyomor, minden betegség együtt van benne. S miféle pokoli szót talált ki ez a Behr? Olyan mint a sülyesztő, egy egész világot el lehet sülyeszteni vele. Eszébe jutott a bűn, amivel az apját vádolták s ennek a borzalmas megvilágosodásnak a visszaeső fényében ez az ocsmányság is valószínűvé vált.

— Rettenetes, kiáltotta és felugrott a sírról, amelynek a behorpadt oldalán úgy feküdt, mint fűpárnás hölcsőben. Rettenetes, kiáltotta s ez a kiáltás kettévágta Behr fejtegetéseit, ketté a sárga rigó füttyét, ketté a fejük felett sutyorgó lombokat. Az egész világ megrepedt s a repedésen át Feri tompa-komor szemével tekintett be a kétségbeesés.

Alfréd érdeklődve állt föl, a barátjához sietett s részvétkendőzte boncnok-érdeklődéssel fogta meg Zoltán karját. Mi bajod? Zoltán úgy érezte, hogy a világ másik végéről hozta vissza ez a «mi-bajod». Körülnézett, őt is elérte a roham, mint Ferit? De nem, az egész egy pillanatig tartott, mozdulatában felismerte a kiáltás előtti mozdulat folytatását.

— Rettenetes előérzetem van — motyogta s megindult hazafelé.

Alfréd meg volt győződve, hogy a barátja hallucinált. Csendes tisztelettel lépkedett mellette. Tisztelte azokat a lelkijelenségeket, amelyekre maga képtelen volt. Ebbe a tiszteletbe vegyült némi meg-

vetés is: okos ember nem hallucinál, de csak annál mélyebb tisztelet volt. Zoltán sokkal érdekesebb fiú, mint eleinte hitte. Már hirtelen felülkerekedéseit is megbocsátotta. Az ilyen beteg ember sokszor bámulatos agyvillanásokra képes. Persze csak villanásokra, legfőlebb villámokra. Behr esze azonban villanyvilágítás, egyenletes és használható.

— Okvetlen el kell olvasnod Raszkolnyikovot, jegyezte meg, sok tekintetben hasonlít rád. Különben az is gyilkolt, akár Princip. De azért ne ijedj meg, rokonszenves fiú. S már nem találta olyan csodálatosnak, hogy Zoltán a farnádi kocsúton Princip pártjára állt. Ó, Alfréd most már az egész Zoltán-szövevényt kibogozta s örült, hogy sikerült neki.

A vacsora hangulata a szokottnál is nyomottabb volt. Már nem a konyhában ettek, mint Zoltán idejében. Feri terített asztalt és szalvétát követelt a harminc koronájáért s most odaszúfolódtak a hátsó szoba kis asztala köré. A nagy ágyak, a Zoltánnak beállított lóca, melyet Boda János kölcsönzött a présházból, összeszorították a családot, a lámpa sem fért el az ételek közt, odaállították az asztalfő mögé a «sublódra», úgy hogy az oldalról megvilágított asztalra éles árnyékok nyultak, középujt az apa hosszú sávja, két oldalról Feri, Gyula s az anya, amint az ő nagy árnyékába rohannak, csak Zoltán tényérját fődte az asztalvég sötétsége.

Feriben még reggeli szokatlan ébredése motoszkált, a tényérjába ütötte a szemét s ez mindenki beszélő kedvét befagyasztotta. A tojásos galuska pedig szétvándorolt a tényérokba s Gyula szájában cinizmussá keseredett.

— Ennek a galuskának csúszdát kell építeni, mondta.

De Feri fölívágta a fejét.

— Elég csúszdát épít neked a Singer, amire nem volt mit válaszolni.

Az apa ép arra akart gondolni, hogy bizony más öregséget, más családot érdemelt volna s csámcsogó szája fölött már megrázkódott a félbajusz, amikor hallják, hogy a konyhaajtón kopogtatás nélkül belép valaki, végigmotoz a fal mellett, ledönti a tisztelendő úrbotját, az ajtó sötétségiben egy sűrűbb sötétség jelenik meg s a szoba hirtelen csöndje felé rekedten bomlik a Boda János hangja:

— A Monarchia ultimátumot küldött Szerbiának s odadobja az asztalra a délutáni Estet.

Csakugyan: szóról-szóra igaz s nem olyan ultimátum, amit el szokás fogadni.

Feri tért először magához.

— Úgy kell a kutyáknak. Spódium gyárba a csontjukkal! Bár én öröhlhetném lisztte az utolsót is.

Ferinek voltak ilyen mondásai. Az ember nevetetett volna rajtuk, ha nem az ő harapós szájaszélén marjulnak ki. Így az egész folyamat valószínűvé vált. Az ember látta Ferit, amint az utolsó szerb hullából

kicsontozott állkapcsokat és embercsontokat egy középkori kőmalomba önti s vad vigyorral megroppantja. Boda János komoly arcába azonban szörnyű lehetőségek vetették sárga árnyékukat.

— De egy modern háború, az borzasztó lehet.

— Bizony, az cifra farsang — sátánkodott Gyula. Egy gépfegyver egy perc alatt négyszáz golyót lő ki s a gépfegyver csak olyan, mint a csúzli a vadászpuska mellett. A legjobb az lesz, ha repülőgépekről fogják felgyujtani egymás városait.

— De hát szabad ezt az emberekre hozni? — sopánkodott Boda János.

Ez az ember, akinek olyan merev háta volt, mint a szobornak, most előrecsuklott, mintha a háború anygala ütötte volna le a fél-szárnyával.

— Eh, mit kishitüsködtök — fakadt ki Boda-pap is. Forduljon föl minden, keveredjék föl az emberiség. A megromlott vér legyen tályoggá mindenki testén. Ez a háború mossa le a világ felgyült piszkát — s úgy nézett a közelgő özönvér elé, mint segítségére siető igazolásba.

— Én nem magamért mondom, fogta csendesebbre Boda János és a feleségére meg a kocsisukra gondolt. Én szívesen elmegyek, de borzasztó elgondolni, hogy az egész országban, talán az egész világon kiverik a férfiakat az asszonyaik mellől s kiterelik a földekre, egymást ölni.

— Micsoda beszéd ez! — pattant föl Feri. Egészséges paraszt-ember hogy eshet ilyen érzélgősségbe. Ez a koszos kis Szerbia odaállt a nagy Monarchia talpa alá. Minek állt oda? Kértük mi rá? Ő lássa, ha eltapossák.

S az egész ember egy sötét talppá vált, érzett rajta, milyen gyönyörűség lesz a nyomorult Szerbiát eltaposnia.

Zoltán ott ült az asztal végén s szeretete volna még egyszer összehívni az összes államférfiakat: lássuk csak, igaza van-e Magyarországnak. Zoltán szívesen odaengedte volna akár az egész Hódost az isaszegi csatába, de vajjon olyan igazságos ügy-e ez a mostani, mint a negyvennyolcas. A trónörököst megölték, de gonoszságból ölték-e meg? Szeretett volna valami jó ürügyet találni, érvet, amely elszabadította volna a szeretetét, hogy úgy kísérelte volna Magyarországot a nagy világomlásba, mint az emberi igazságért síkraszállt ifjú daliát, mondjuk a juhászlegényt a Zölddisznó elé. Hogy imádta volna ezt a Magyarországot, talán elszökött volna harcolni érte, mint a «Korhadttal fakesztek» gyerekhősei. De Principe gondolt. Kinek lett volna kedve a Monarchiáért ölni meg Belgrádban egy szerb főherceget? S ha nem is vallotta be, szívesebben lett volna szerb, mint magyar. Milyen gyönyörűség a nagy talp ellen szegülni. De így, ha a Monarchia a talp! Különben is Zoltán még a Monarchiát sem ismerte el, ő még az emigráció Turinját hordta a szíve körül. Hogy ismerje el ezt a háborút, amelyben Magyarország a császári talpra vont bakancs, jó erős, szeges bakancs, ahogy

Feri dührohamából is kitünt. Így tündött Zoltán, Bodané azonban nem is tündött, csak szétnézett az asztal körül, még közelebb tőlt szemeiben a bútorokat az asztalhoz, még összébb hajtotta a fejeket az asztal fölött, hogy az egész egy tyúkaljnyi csirke legyen az ő némaságának a szárnya alatt. S amikor mind együtt voltak a tekintetében, túlemlte szemét a falakon, s anélkül, hogy tudomására jutott volna, a tengerentúli fiát hívta a szíve.

Az a hatalmas talp azonban, amelyet Zoltán annyira igrigelt a Feri-megfenyítette Szerbiától, néhány nap mulva Magyarország fölött is megjelent s úgy hívták : az orosz. Zoltán úgy örült ennek a százötvenmilliósról, mintha Damjanich vörössipkáját nyomták volna a fejébe.

— Az orosz zsarnokság ellen öröm harcolni — mondta Alfrédnek, de Alfréd fontos képpel járt föl-alá.

— Nagy hatalom, kimeríthetetlen hatalom, Vilmos irtalmazzon nekünk !

Zoltán azonban nem örült Vilmos császárnak. Jobb lett volna, ha a francia köztársaság a szövetségeseink. Olvasott a kilencvenkettős honvédelem rongyos hőseiről s a francia hadsereg neki a szabadság védelmére fölkeltek serege maradt. Zoltán csak az ilyen hadseregben bízott s fitymálva hallgatta, miket regél Alfréd a németek vasfegyelméről.

— Egy német katona olyan, mint a gép : ki van számítva, hányat lép egy óra alatt s azt lelépi, akármi állja útját. Összetörök, de nem áll meg.

— A franciák sem álltak meg — tüzeskedett Zoltán —, de nem azért, mert föl húzták őket, hanem mert igazuk volt.

— Igazság, igazság — bosszankodott Alfréd —, az igazság az ágyúk csövében van.

S valóban a németek igazságának sem Lüttich, sem Namur igazsága nem állhattak ellen. Az újságok elfoglalt belga városok neveit hozták s a faluból legényekkel teli szekerek vitték szét a négy világtáj felé a nótát. Ezek a legények korántsem voltak olyan jókedvűek, mint a füleiket hegyező lovak hihették. A mozgósítási parancs úgy esett beléjük, mint szörnyű kő, amely most ott lóg a szívük helyén s jól meg kell keményíteniök magukat, hogy le ne szakadjon. S amíg a pitvarajtó mögött a szüleiket ölegették, el-elrítették magukat s a szertartászerű «sose búsuljon nyanya» itt is, ott is hosszú vonításba csuklott. De az udvaron már keményeket léptek, az utcán összeakaszkodtak egy szomszéd legénnyel : s egymásnak mutatták, milyen hősök ők, úgy mentek a község házára, ahol huszasával álltak a guillotine-kordévá fölcsapott parasztszekerek. A legények a szekér oldalára ültek, összevetették a lábukat s kikurjintották magukból a búcsú-kupicát. A házasemberek azonban nem kurjintottak, sőt a szekerekre is kihozták a pitvar könnyeit. Ott gornyadoztak a káráló legények közt s arcukon maradt

a kisleányuk arca. S ahogy teltek a napok, egyre több volt a házasember s egyre kevesebb a legény. Lassan egész elcsendesedtek a kocsik s némán vitték a sok bajuszos embert. Az ember azt hihette, hogy az elnémult kocsik az utolsó nótát is kihordták a faluból.

Zoltán körül is meghiggadt az élet. Ferit nem lehetett visszatartani. Jegyzőség ide, jegyzőség oda, ő katona akar lenni. S noha annakidején a szíve miatt kiszuperálták, fölcsapott önkéntesnek s szidta, aki nem követte. Az emberek most még kevésbé helyezeltek neki, mint előbb, de szólni is még kevésbé mertek. Ki látott ilyet? Elmegyünk, ha kell, de odaerőszakoskodni?

— Nem normálisok azok a Bodák, egy se, jelentette ki apa-Horváth Sándor s Róza is igazat adott neki. De azért megígérte, hogy háború után Ferié lesz.

— Karácsonyra —, mondta a búcsúzó Feri és elkapta s szájonmarta a lányt.

Szegény Bodáné csak sóhajtozott és nem tudta, mit kezdjen a sóhajlásával. De Boda büszke volt a fiára, a dэрék ember már nem tudta az egészet látni, leragadt a részletek mellé, s ez a katonának fölcsapó fia könnyekig indította. Gyula azonban megint elvörösödött s a halántékán megint ott kanyargott a vörös-zöld határvonal.

— A marha, hogy ezek milyen marhák mind —, ordította s ő is elment, mert tartalékos zászlós volt s el kellett mennie, Boda Jánossal egyszerre rukkolt be. De megnyugtatta az anyját:

— Engem ne féltsen, nyanyuka, az ilyen szétrágott ember védi a lyukas bőrét. Nem megyek oda, ahol a kitüntetést osztják.

S ezt el is lehetett hinni neki. Zoltán azonban egyik bátyjára sem volt büszke, sem a háborúspártira, sem a defetistára. Ebben az egész háborúban nincs valami rendjén. Még az a szerencse, hogy az orosz kancsuka ellenünk van.

Egy vasárnap délután aztán Horváth Laci is megérkezett s vele a háború valósága. Zoltán eddig is látta az állomásra menő katonákat s tudta, hogy egy gépfegyverben négyszáz halál várja az elkattintást, de mindez olyan messzi, álomszerű volt, annyira betűn át szűrődött ebbe az elcsendesedett mezőföldi faluba, hogy Zoltán számára inkább kínos, hosszú némaság volt a háború, mintha a támadt csönd lett volna az igazibb lelke. Horváth Lacival azonban egy darabka háborús élmény szakadt ide.

Laciékat a háború Velencében érte. A tanár úr pakkolt, még aznap este hajóra ültek s Triesztből fél napi késéssel érkeztek Pestre. Az emberek fűrtökben lógtak a kocsikon. Olasz, horvát, német, vend és magyar beszéd versenyezve tett kérdőjelet a jövő elé. Idehaza bevonulási parancs várta az apját. Pedig a tanár úr elmúlt már negyvenkét éves, de honfi önértetből nem mondott le a tisztí rangjáról s most be kellett vonulnia. Laci anyja azonban bizakodott, hogy a népfölkelőket nem viszik ki az országból, a tanár úr is csak hidat fog őrizni. Az álló-

másokon is fönn kell tartani a rendet vagy mi. S hogy ő is részt vegyen a honleányi munkában, önkéntes ápolónőnek jelentkezett, a kórházzá alakult Múcsarnokban kötözgette az első sebesülteket. De egy délbén sürgöny jön: «Azonnal gyertek, indulásra készen, Jóska.»

— Hova indulnak ezek — horkant föl a tanárné —, hisz a népfölkelőket nem viszik ki az országból — s egy óra múlva vonaton ültek.

De a vonat-út Tatabányáig kilenc óra hosszat tartott, éjfél felé értek a városba. A katonák elmentek.

— A népfölkelők is?

— Azok is.

— Az lehetetlen, a népfölkelőket nem szabad kivinni az országból —, mondta a tanárné s belevetette magát a szállodai ágyba és sirt, a haját tépte és átkozta a sorsát, hogy milyen szerencsétlen ő.

De a poloskák nem vettek tudomást a háborúról s előbujtak az ágy repedéseiből. A mamuka hol a poloskákat ölte, hol a tanár urat szidta, hogy mért nem mondott le a tiszti rangjáról. Holtfáradtan érkeztek haza. Azóta a tanárné táborig lapokat ír és ápol. Ápol s táborig lapokat ír. Egyik táborig lapon mindenért a férjét okolja, a másikon fogadkozik, hogy hű hitvese lesz. A kórházban pedig rettenetes esetek vannak. Egy katona Szabács alól csak a törzsit s a fállábát hozta vissza. Egy másik merevgörcsöt kapott, az rettenetes betegség, az illetőnek minden izma összehúzódott, a mamuka mellette állt az utolsó percig. A katona eszénél volt, a lélekzete állt el, úgy halt meg. Laci különben nagyon aggódik az osztrák-magyar hadseregért. Az egész világ ellenünk van, s a törzstisztjeink agyalágyultak. Magyarországnak különben is mindegy. Ha győzünk, a németek esznek meg, ha veszünk, földarabolnak.

Ezt a mondatot Laci a mamájától hallotta, aki az ura német-tiszteletét szenvedélyes német-gyűlölettel ellensúlyozta. S Laci drukker-pesszimizmusa kapva-kapott ezen a sanyarú vígaszon. Ez a pesszimizmus a réaliskolában ragadt rá, ahol minden félelmi osztályzó előtt biztosra vette a szabadkézi rajzból a kettést. A kettés elkerülhetetlen, ő már látta is beírva, nehogy valaki jobbat várjon tőle. A háborúval is úgy volt, mint a szabadkézi rajzzal. Ha apa-Horváth Sándor a véleményét kérte, ő bezárkózott: a háborút máris elvesztettük s a mamája mondása ép arra volt jó, hogy ezért a vereségért némiképp megvigasztalja magát. Közben azonban époly szívósan hitt a szövetségesek győzelmében, ahogy a szabadkézi jelesben is hitt. Lehetetlen, hogy az a párt veszítsen, amelyiken ő van. Ő az osztály sakkbajnokságát is megnyerte, pedig nem is jó sakkozó, de a drukkolás olyan hősiességgé fokozta a reménytelenségét, hogy ha az Osztrák-Magyar monarchia törzstisztjei csak egy tizedannyi kétségbeeséssel csiholnák stratégiai készséggé katonaiskolai emlékeiket, nem kellene hátrafelé csoportosítaniok győzelmek hadosztályaikat.

Zoltán azonban nem látta át azt a bonyolult lelki ellenmondást,

amely szegény Monarchiát a Laci dilemmájába pottyantotta. Vagy labanc-békó vagy földarabolás: igen, ez olyan vagy-vagy volt, amely fölött meghasadhat az ember szíve. S amióta rájött, hogy az apja vén fecsegő s családja degenerált, Zoltán szívének a pusztai homok tikkadásával kellett valami, amiért rajonghasson. S hol találhatott szánandóbbat, szeretetre érdemesebbet ennél a derék, balek Magyarországnál, aki háborút vív azért, hogy német gyarmat lehessen s ha nem lesz gyarmat, szétesik, mint földre ejtett cseréptányér.

Ijedten tette föl a kérdést: mit vesznek el tőlünk, ha veszünk. Behr kéjes sátánkodással csonkította meg az iskolában tanult karély-Magyarországot: leharapta belőle Horvátországot, Erdélyt s az Északnyugati felvidéket. Ő olvasta az ujságban, hogy az ántánt ezt akarja. Az ujság az ántánt háborodottságát bizonyította ezzel a tervvel, de Behr berajzolta a térképbe a határvonalakat s ami megmaradt: igazán olyan volt, mint egy három felől kirágott sajt. Szegény Északkeleti felvidék úgy lógott ezen a Magyarországon, mint üszkös bőrlebeny a seb szélén.

— Szerencsére a németek Páris előtt állnak, — jelentette ki Alfréd, aki maga is hitt a szövetségesek győzelmében, csak a Mephistopóz állította térképe apostolául. Ő nem idegenkedett a német fennhatóságtól, inkább egy rendezett tartomány, mint egy összevissza szabad állam. Laci azonban, mint varjú a maga kárát, egyre az «elvesztjüket» hangoztatta, noha a játékos izgatottságával tolta előre térképein a Páris felé rohanó hadosztályokat.

De míg Alfréd és Laci pontról-pontra dolgozták föl a Höfer jelentéseket, s Horváthék gáderkorlátján óriás térképeket teregettek ki, amelyen mindenféle színű zászlók jelezték a front kanyargó vonalát, Zoltán a lényegnél maradt: Magyarországnak mindenhogyan rossz, Magyarország mindenhogyan elveszett. Voltakép nem látta egész pontosan ezt a mindenhogyan: még nagyon újonc volt a világpolitikában, de a szíve, martirum felé vonzódo ösztönösséggel, szinte kívánta, hogy így legyen. Nem mintha nem szerette volna Magyarországot, hanem épen, mert nagyon szerette. Ő csak a nyomorultakat szeret-hette nagyon.

Korán kelt és bebarangolta a határt. Fölfedezett egy dombok közé szorult, nádas szegélyű tavat: Vaskapunak hívták, némi nagyzással. Itt várta be a napfelkeltét. A tó rézvörös és lila hullámokat kavart a csendesen kiúszó vadrucák körül. A parti itató bivalynyomai-ból békák ugrottak elnyúlt testtel a fölgyűrűző sekélyesbe. Zoltánt el-elkapták a partszéli nyárfák, s utánuk hajolt a nádas ingó bunkóinak, de akkor egy hang visszacibálta: most Magyarországról fogsz gondolkozni s folytatta a Vaskapuhoz vívő dülőút gondolatmenetét.

Egy hajnalon fönn ült a tó fölötti dombon, a szomszéd kukoricás szélén kölyöknyuszik falták a harmatos füvet s Zoltánnak hirtelen ez jutott eszébe: És ha el is veszti a háborút, ez még nem az ő háborújuk,

ez a mai felnőttek háborúja. Lesz egy jövődő harc, amikor az ország akkorácska lesz, mint Behr fölrajzolta, de az igazság szétcsap innét a Kárpátokig.

Olyan láthatárnyító volt ez a gondolat, Zoltán megremegett tőle, mint egykor a Zölddisznó labirintja előtt. A másik háború, ismételte magának s fölugrott, mert millió végigfutni való gondolatot érzett e fölfedező szavak mögött. Boldog szédülést érzett, de ugyanakkor ellenállást is, mintha édes, de tilalmas dolgokra akarná adni a fejét. Az álom örvénye nyílt meg előtte, az álomé, amelyet Szákszorszép csókja sem pecsételhetett le mindörökké. Annyi új nedv és inger csörtetett a szervezetében, csak egy pillanat kellett hozzá, hogy ez a sok vad ifjúság egy mélységes-mély tölcserben szakadjon kísértéssé. Nem ez a háború, a másik háború. Ez majdnem olyan volt, mint nem ez a világ: a más-világ. Zoltán reszketve tiporta a harmatcsillogtató füvet. Hogyne, ez Damjanich sipkája volt! Hallucináló füleibe belezúgott az új éposz. A fiatal Vörösmarty foganhatta így Zalán futását.

De a tó fölött durrant valami, a két dombpart visszadurrant s lenn a Horváthék öreg Spagátja esett a zuhanó vadkacsa után. Előrerakott lábaival rohamosan kotorta a vizet, tátott száját nyaka előre nyújtásával tartotta a vízszinén, egész öreg lelke teli volt a partról felújráló aporttal, amely keményen hangzott, mintha ultimátum lett volna: vagy elhozod, vagy mérgezni való férges dög vagy: válasz, amely még Spagát elaggott tizenkét évét is megremegettette. Az ifjú Sándor pusztította ott az apja történeteit. A két Sándor versenyzett már s a mult karácsonyi hajtóvadásaton a fiú lőtt több nyulat.

Zoltánt megdermesztette a lövés. A kirepült gondolat megállt, az éposz lehalványult a lelkéről, valamin szégyenkezett, de maga se tudta, min. A nappali álom nem kaphatta el kiszemeltjét.

Ezen a délelőttön Zoltán nem gondolkozott Magyarországról. Ő maga erőlködött, hogy a nyárfákra és a békákra figyeljen. Milyen is a nyárfák termése, kérdezte magától. Csodálatos, hogy ezt nem tudom. Vajjon hány percig bírja ki egy béka a víz alatt? De ezeket csak a lelke kérgével gondolta, ahol a szavakba fűzött gondolatok teremnek. Befelé, mentül beljebb, annál inkább, nagy izgatott boldogság feszengett. Mint mikor egy nő elárulja a szerelmet s mi nem vesszük észre. Nem vehetjük észre, hisz a barátunk felesége, de azért arcátlanul örülünk, mert azt tehetnők vele, ami jól esik.

Laciék felé kanyarodott haza. A Laci tarka zászlói ma különösen hevesen mocorogtak. A keletporoszországi zászlók elhagyták régi lyukaikat s hatalmas félkörben hajoltak a Mazuri-tavak köré. Laci arca tüzelt. Ez mégis az «egyes» fölmenő szára volt. Talán mégis megnyerjük a háborút, mindenesetre nem szabad elbízunk magunkat, de ez a nagy győzelem jó jel s apa-Horváth Sándor is megtanulta a Hindenburg nevé.

Zoltán hallgatta a tavakba fojtott orosz hadsereg történetét:

ágyúk, foglyok, több ember, mint Veszprém megye lakossága. Úgy érezte, hogy a Mazuri-tavak sok-sok Vaskapu egymás mellett s látta a dombokról leszorított útegeket, a nádásban bukdácsoló kozákokat s mindezt a zsenialitás fortélyá érte el. Egyetlen sikoly, egyetlen hazafájó apai szorongás nem jutott el hozzá. A gyerekkor kegyetlen, a költők és történetírók kegyetlensége ez, akik Trójában és a cannaei csatában csak az események külső nagyszerűségét látják s elfeledik a hetvenezer haláltusát. S a hajnali éposz újra fölvilámlott benne. Az elveszett Magyarország, a másik háború s a Mazuri-csata még a tudat alatt összegubancolódtak s mint kész hősköltemény buktak föl alóla. Nem, ezt nem bírta tovább, otthagya Behrt, aki a német hatalmat ünnepelte, Lacit, aki már áttörte a vilnai várgyűrűt s a Pripjáti-mocsarakba szorította a galiciai orosz sereget s rohant haza, hogy a dívány sarkába vesse magát s Damjanich-Hindenburggá nyújtózzon, aki új Mazuri-csatában emeli föl a megalázott Magyarországot. A háború elveszett, morogta maga elé, de egy tizenhétéves fiú . . . És senki sem állíthatta meg képzelete fölviharzó Aeneisét.

Sajnos, az iskola is nekibuzdult, hogy ő tűzön-vizen át megtartja az évnnyitót. Zoltán fonott kosara új gimnázium felé indította Feri elnyűtt ruháit. Ferinek úgy sincs szüksége civilruhára, a győri gyakorlóterén hűtik a harci kedvét. Valószínűleg nem soká: háborúban gyorsabban fog az újonc esze, hat hét alatt tanulja meg, amit békében három év alatt. A moly enné meg itthon a pecsétés ruháit, így meg Kácsa szabó összeszedte őket vállban s Zoltán hosszú nadrágban indulhatott neki új kollégiumának. A ládi főgimnázium ugyan három átszállásnyira esett Hodostól, de Boda-pap minden fián át összekapott egy gimnáziummal, Feriért Csurgóval és Bonyháddal, Gyuláért Pápával, már csak a ládi református iskola maradt, Zoltánnak azt kellett kipróbálnia. Ott szállásadót se kell keresni, ellakik az internátusban s a konviktuson még kedvezményt is kaphat. Húzódjön össze a gyerek, az amerikai pénzpatak eldugult s Feri megköveteli, hogy ha már a rossz ruháit el is pusztítják, a fizetését takarékbá tegyék.

A ládi kollégium azonban sehogysem hitte el, hogy ez is tanév, mint a többi s ez is kávéskanalanként porciózza a tudomány keserű orvosságát. A háborúnak decemberre vége, mi értelme addig tanítani. A tanárok fele a harctéren, a gyerekek esze a háborún, kár erőltetni a dolgot. Majd ha aláírták a békét! Addig tessék-lássék bemegyünk az órákra, föladjuk a leckét, de nem követelünk lehetetlent.

Az igazgató ugyan az évmegnyitóban kidörögte, hogy a ti frontotok itt van az iskolapadban s elvárom, hogy kétszeres erővel harcoljatok, de ez csak beszéd s mindenki tudta, mit tartson róla. Tagadhatatlan, hogy az igazgató igazi puritán. Nem szégyelte, hogy parasztsorból gyúrte föl magát, sőt minden felszólalásába belevonta, szinte például állította Oláh igazgató urat, aki itt fölszolgálóskodott az iskola konviktusán s mégis a kollégium igazgatója lett. S míg a hajdan felhordott

tányérokat idézte, rögösre törte a szót, noha simán is tudott beszélni, de igazi demokrata volt, aki vasgolyóként dobta a mondatait s mindenik után hatalmasat nyögött. Ő volt az az ideális követelmény, amelyetől a tanároknak el kellett távolodniok.

S a tanár urak ugyancsak messze esett almaként sandítottak a pedagógiai igény almafájára. Egyik a vénségét kímélte, a másik nyugtalankodott, hogy őt is elkapja a nagy húsdaráló. Huszonhat-huszonhét órát kellett tartaniok, ki bírja azt tudóvel. A történelem-tanár, akinek kilencvenkilós polgárnyugalma sértett álmélkodással hőkkent a felfordult világba, úgy segített magán, hogy felolvastatta a másnapi leckét s ha mégse csöngettek, újra felolvastatta. Mit beszéljek nekik a peloponneszosi háborúról, amikor a Marne mellett egy óra alatt több vér folyt el, mint az egész vacak syracusai vérfürdőben? A klasszika-filológia tanára, akit a nyugdíjaztatási kérvény kiskapujából rántott vissza a tanárhány, megpróbált valamiféle hidat kovácsolni tananyag és aktualitás közt: a görög kis államok versenyében a modern világ-birodalmak összeütközése vetődik előre, mondta, de ez is csak puff volt a semmiben. Ügyefogyott minden tudomány az ágyúk nyelv-zavarában, annál inkább, mert szegény Gerencsér legidősebb fia Lublin alatt maradt s most ő tarthatja a menyét.

Csak Frölich, a fiatal matematika tanár ugrott neki a háborúnak, mint állhatatos kutya a kerékküllőnek. A számok és a számokban tükröződő igazságok fölötté állnak az emberek vérfürdőinek, mondta, de Frölich «dinis» volt s októberben őt is besorozták, ott marsolt szegény az abszolút igazságaival az iskola előtt s a fiúk lekiabáltak: nézzétek az ápluszbét. Ezek a kárörvendő kiáltások a tanári szobába is beszivárogtak, de az osztályfőnökök légmentesen elzárták a puritán igazgató fenytő szigora elől.

— Nem lehet az ifjúságtól rossz néven venni, mondta a gömbölyű fejű, piros Hubay-tata, aki katolikus papból ugrott át református tanárnak s három lánnyal bizonyította be alapos áttérését s szaktanárhoz illő természetrajongását.

S az ifjúság élt vele, hogy semmit sem lehetett tőle rossz néven venni. Belementek a tanárok háború-izsonnyal kendőzött szabatálásába s az «ifjúság lelkét is megrázza a háború» mentsége mögött fesztelenül járták kamaszkoruk vitustáncát. Zoltán, aki ott lakott az internátusban, nem vette észre, hogy a zürzavar kívülről hatolt volna ebbe a kamaszkaptárba. Ezek a fiúk annyit sem törődtek a Höfer jelentéseivel, mint a kisváros ebzárlati hirdetményével. A nagy galíciai visszavonulásokból s az aranyelováci katasztrófából egy érdekelte őket: lesz-e szénvakáció? Volt, akinek a bátyja esett el. Egy nap dörgölte a szemét, másnap már «serclit» kunyerált s harmadnapra az estéli titkos tanácskozásokhoz is odatartotta fülét, pedig ezek igazán nem a gyász tisztító hatását fejtegették.

Zoltánt eleinte megdöbbsentették ezek az esték, amelyek úgy

burjánzottak föl körülötte, mint mérgesgőzű bozót. Maguk a nyolcadikos szobafőnökök ugratták a kisebbeket, akik aztán minden számárságot összehárijánoskodtak, önvédelemből inkább, mert annyi becsületük volt, amennyit ezen a téren maguk alá kapartak. Zoltán nézte az összehajolt, nekivörösödött fejeket: sutyorogtak s időnként felröhögtek, erőltették a röhögést, csakhogy lássék, mennyire tudják, mi a röhögnivaló. Minél férfibb volt valaki, annál jelentősebben röhögött. Zoltán belátta, hogy kortársait egy dolog érdekelte s az nem az ő «másik háborúja volt.

Trágár képek keringtek szobáról-szobára s ezeket Zoltánnak is fel kellett emelnie. Mint légy a falat, az esti pletykák bemászták a kisvárost s mindenkit bepöködték. Egy asszony s egy lány sem maradt tisztán, legkevésbé az internátus-igazgató Hubay három lánya, akiknek a töltött galamb begyére úgy sandítottak föl az utcán lesütött szemmel elsomfordáló diákok, mint Murillo szegényei a Jézuska zsemlyéire, de este a pislogó gázláng valószínűtlenségében mindenféle mocskot rájuk kentek volna, mint aki az elérhetetlenen vesz aljas elégtételt. Volt ebben valami fojtott-állati s Zoltánnak Jóskára kellett gondolnia s a fürtelemre, amelyet megbetegedése előtt már nem is leplezett. Megpróbált elgubózni, odahúzódott az ágya szélére, a latin szöszedetét nézte s iparkodott nem figyelni. De maga a szobafőnök ütötte föl a füzetet.

— Mi az, te talán zárdába vonulsz? Itt ne finnyáskodj, mert velem gyűlik meg a bajod.

Ez a Kozák Lala nagy húsos kölök volt, a vállától a feje csúcsáig egy egyenes vonalat lehetett húzni s az volt a nyaka. Szép kis nyak volt s egyre jobban felnőtt a tarkójára, mert Lala birkózott és bokszolt. Meg is ártott neki a birkózás, az ezredorvos nagybátyja legalább is hasznavehetetlennek találta a szívbillentyűit az őszi sorozáson. Ez a Lala húsz éves volt s a tanárokat is fölényes jóindulattal kezelte. Kőbe veri a fejét, aki kikezd vele. Különben is minek szemérmeskedjen? Hogy a hatodikos Ács Feri rávigyorgassa előreálló sárga fogait s mirtuszkoszorút és bérmafátylat aggasson a csúf képére, aminek a láttán még Gelbert Pista, ez a kis tökmag is olyan fékezhetetlen hihihit sikkantott ki cingár torkán, hogy az ember nem tudta, füttyölt-e vagy nevetett. Zoltán megadta magát, köhögött, amikor röhögni kellett s a képeket is magánál tartotta, csak ép nem nézte meg.

S erre az engedékenységre megvolt a jó oka. Mint állapotos asszony, akinek oka van titkát rejtegetni, ő is társulékonyan mutatkozott. csakhogy elterelje a figyelmet e társas álarc mögött zajló, egyéni életéről. Mért ne? Egy kis álnokság árán az álmai országsorompóját védte meg. Ha elzárkózik, ki tudja, hány résen, jelen, mozdulaton át kémlelnek belé. Földülják ködkastélyát, beköpdösik a lebegő termeket. Így figyelme igen kis hányadát csigaházzá vonta maga köré: előzékenykedett és nem botránkozott, alkalomadtán egy tilos cigarettát is elszítt s Lala azt mondta Ács Ferinek:

— Ez a Zoltán jó fiú, csak kicsit mulya.

S Zoltánnak ennyi is elég volt, hogy nyugodtan lejárhasson a Séd mellé.

Ez a Séd egyike volt a vidék sokféle sédjeinek, legfőlebb még keskenyebb, mint a többi, ott folydogált az internátus-kert alján. A Séden át lehetett ugorni, de egy nagy, moszatos kő is ott állhatatoskodott a közepén, a gyengébbek kedvéért. A Séden túl néhány görbe szilva próbált termőfa lenni. Amíg csak egy elfanyalodott, összetöpörödött szemecske is bujdosott a göcsörtös ágak közt, a fiúk mind a Séd partján ismerkedtek a therapeuo-aoristosával, de szeptember végére, amikorra beért a gyümölcs, tehát a szilva is elfogyott, visszahúzódtak az udvarra, ahol legalább kisaslenghették magukból a kivételeket.

Mint fölélte legelőkre a szegényebb öszvér-szamaras néptörzs, úgy ereszkedett le Zoltán a vénasszonyok nyarának ezeken az ökönyálat is aranyfonállá csillogtató délutánjain a Séden-túlra. Eleinte a szilvafák alatt sétált, de oda át-átkiabáltak a fiúk. Akkor kilépett a kerítésen. A kerítésen túl vége is volt a városnak. Amerre szem ellát, kukorica és szántás, csak nagymessze a sokezer éve kihalt tűzhányó behorpadt kalapformája. Ezen a kukoricaszélen ütött ő tanyát. Ledobta a könyvet a dérfogta fűre s megindult föl-le, nem tovább, mint amíg a kerítés eltakarta, úgyhogy csakhamar gyalogutat taposott a puha földbe. Az ilyen «jó fiú, de kicsit mulyát» az embertársai elfelejtik, mint a tizedes tört végére írt nullát s ha valakinek eszébe ötlük: «Ott bifláz a Séden túl. Nehezen fog a feje s szégyeli, hogy hangosan mondja a leckét».

Ez a vád úgy ragadt rá, hogy Ács Ferinek gyanússá vált az eltűnése. Ki tudja, mit csinál ez a kerítés tövén s kileste a résen át. De Zoltán csak föl-lebandukolt, olykor-olykor megrándult a szája s egy-egy félmondat suttyant ki az ajkai résén.

— Bifláz, újságolta Ács Feri s attól fogva senki sem érdeklődött Zoltán palánktövi sétái iránt.

Zoltán azonban égföld távolságra járt a biflázástól. Ha tanult, csak azért tanult, hogy ne nagyon szuttyongassák. A békéjét váltotta a tanulással is, mint a pikáns ábrák továbbításával, ahogy némelyik költő még foghúzásra is vetemedik, csakhogy a családja elnézze az esti versíró örületét! Nem is eresztett gyökeret az eszébe a lecke. Olyan volt a készültsége, mint a gyerekek kertje, akik letört gallyakat tűznek a földbe fa helyett. Amíg a tanár ránézett, zöld volt, de óra után úgy húzkodta ki az eszéből az Ovidius-sorokat, mint rossz álmunkban a meglazult fogainkat. Egy dolog nőtt mélyre benne, de az aztán millió rosttal és gyökérrel s az a «másik háború» volt.

Zoltán eleinte még küzdött a meseálmódó szenvedélye ellen, legalább is kendőzte mint kezdő alkoholista, aki hol hülés ellen, hol sós ételre issza a bort. Neki nem az álombeli kinyujtózás kell, a viláért sem. Egész komoly dolog ez, ő a jövőre készül. A háborút elvesztettük,

a Monarchia széthullott, Magyarország koldus köztársaság, de legalább köztársaság s hatalmas cseh, oláh, szerb királyságok szorongatják mindenfelől. Ebben a hadseregben hadnagyoskodik a fiatal Damjanich-Hindenburg Zoltán. Egy hadgyakorlaton azonban egyetlen szakaszával egy egész zászlóaljat törbe csal s előléptetik. Kitűnő ötletei vannak ennek a Damjanich-Hindenburgnak, most például az iskolás diákok hadosztályát akarja megszervezni. Meg is engedik neki s ő lesz a hadosztály vezérkari kapitánya. Kitör a nagy háború. Északon a cseh, délen a szerb tör be, a hadseregek fölvonulnak, de ehol: az oláhok is ránkrontanak, akár a bulgár háborúban. Most mutassa meg a fiatalok hadosztálya, mit tud. Zoltán Szatmárnémetiből startol. Nagybányánál megver egy román hadsereget, páncélautókon rohan végig a Szamos völgyén s a Királyhágón áthúzódó oláh derékhad hátába kerül. Ez majdnem akkora diadal, mint a marnei. Az egész Erdély föllázad, ki ne kívánna a magyar köztársaság polgára lenni. Hisz ez a köztársaság senkinek se bántja se nyelvét, se szokását. Damjanich Zoltán egy tizennégynapos hadjárat vércsatakjával tér vissza Budapestre. De ideje is, mert a csehek ugyancsak erőszakolják Visegrádnál az átkelést. Mit csinál Zoltán? Kassához viszi a hadosztályát s most a Vág völgye felé tör át, innét kerül a csehek hátába. Zólyom köré gabalyodik az ármádia s a cseh király: Ferenc Ferdinánd fia, kegyelemért könyörög. A vitéz szerbeknek Zoltán tábornok baráti kezet nyújt. A köztársaság mindenütt győz, a volt Monarchiából nagy államszövetség alakul, élén a magyar, de ember és ember közt nincs különbség, Zimonyban épügy vallhatod magad magyarnak, mint szerbnek, Damjanich-Hindenburgban a republikáns eszmék hőseit ünneplik.

Igy táncolt Zoltán álom és jövő felhőhegy határán: hol a Horváth Laci pesszimizmusában fölködlött Csonkaország talaján, hol a saját hősisége ködfiguráin. Magyarországra többen haraptak s mélyebb karéjt, mint Zoltán elgondolta, az északkeleti felvidék például, ahonét oly nagyszerűen át lehetett karolni csehet és oláht, semmiféle magyar hadseregnek sem lesz kiinduló bázisa s a magyar köztársaság sem úgy alakult meg, hogy a szerb és cseh Principek elejtsék előtte pisztolyukat s mellé álljanak. Nem, ezek a Principek a világerő sem nyomná a fejükbe a Damjanich-sapkát s magunknak sem volna tanácsos a fejünkbe nyomni: mégis volt valami prófétai a Boda Zoltán négy évvel előrevetített irredentájában. Ki tudja, ha négyszáz évvel korábban él s egy férfi neuraszténiája helyett egy nő hisztériáját táplálja ez a prófétai hév, talán ő vezetí VII. Károlyt Orleansból Rheimsbe, mint ama lorraini pásztorleány.

E korban azonban, amikor már az Az Est tudósítója is a tudományal azonosítja a háborút, Zoltán is rendszeres iparkodott lenni. Egy besorozott nyolcadikostól, aki most tette le a tűzértishti vizsgát, nagyszerű könyvet vásárolt, melyben az ágyúk szerkezete, fajaik s hordozhatóságuk taglaltatott s egy másikat, amely a Manlicherről és gép-

fegyverről szólt. Félróf hazai kolbászt fizetett értük, s ez bizonyosan több volt, mint amennyit az önkéntes káplár remélt, de Zoltán legalább nyugodtan dülhetett párnáira: ő nem henye álmodozó, ahogy, ő az új Mazuri-csatára készül. S mert belátta, hogy a gyermek-hadosztályt egy szalmaszál is kibillentheti perdöntő hátbavonulásából, eltökélte, hogyha török-szakad, egy különös aknavetőt szerkeszt, amelyből csak kilövik a golyót, mint tengeralattjáróból a torpedót s az egyszerre robbant föl egész lövészárkokat. Zoltán alapos akart lenni; a karácsonyi disznósajtját is rászánta s újabb könyvet kerített, amelynek szerves vegytan volt a neve s a robbanóanyagok képletét is megtalálta benne. Aztán a Kozák Lala fizikájának is neki állt, tíz részben akarta átvenni pont tíz nap alatt. Közben azonban kitört a szénvakáció s Zoltán jegy és pénz nélkül a dermedt vonatok tetején vánszorgott haza, vegytan és fizika nélkül, mert a vegytan és fizika csak önmaga tudományos lelkiismeretének s az álmai alján lappangó lelkiismeretfurdalásnak szólt. Mert a nitroglicerin képlete s a ferdén elhajított testek pályája mögött különös piramis alatti beszédek, parlamenti diadalbeszámolók, harc hevében elejtett velős tömondatok lobogtak mint sűrű, fehér üveg mögött a láng.

Boda pap ki-kilesett a fiára, mit lóstat ez télvíz idején a Gulyásék szűrűje partján, ahol hajdan a napraforgók álltak.

— Elrondítja a cipőjét — mondta Bodáné, aki a fia egészségét féltette, de csak a séták gazdasági hátrányait merte kifogásolni.

De Bodában szikrát vetett a régi kova. Nem mindennapi gyerek ez, aki hóban, fagyban, zuzmarában is így jár föl-le, mintha narancsfák alatt sétálna. Van ebben tartalom, ha a tanárai nem is veszik észre.

— Hagyd el — mondta a feleségének és sajnálta, hogy nincs itt János, akivel megbeszélje a dolgot.

János is mindig a nagy embert vakargatta volna elő Zoltánkából, de szegény most befagyott a jóslataival együtt, vagy Szibériában vagy a földben hallgatja a fagy konok koppanásait. Még január elején elfogták, Uzsok és Dukla közt, Horváth Laci apjával együtt, mert egy ezredben szolgáltak.

Mindenütt baj és baj. Az anya szemei, ha lehet, még távolabbra néznek, mint régen. Ferit még október elején kivitték a Szánhoz, ott ragadt Przemyslben. Hadnagy már, több kitüntetése van, mint amennyi a mellén elfér. Ki hallotta, hogy egy adóügyi jegyző így agyondekorálja magát. S Przemyslben lovat esznek az emberek s a faluban egyre több a fekete kendő.

A napokban Kőkőnyei Gyurka asszony nénje szaladt át a tisztelendő úrhoz egy vörös papírral. Ez a Rozi voltaképp kicsiny játékasszonyka volt, de az ember csak a kendő alól kihúzott haja fénytelen, bánatos szőkeségét, meg az őszi ég színű szemét vette észre. Úgy küldte maga elé ez a filigrán asszony a haját meg a szemét, mintha a játékos mozdulataiból kihuncutkodó humor ellen tiltakozna velük. Az ura nagy

felújtfejű, hegyesbajszú férfi volt: az első nap elvitték s most ez az írás jött a tábori lap helyett. Dehogy merte fölbontani. Karjára kapta a gyereket (alig nyolc hónaposka) s szaladt a tisztelendő úrhoz, azzal is megtoldta a visszahúzó reménység másodperceit.

— Olvassa el már tisztelendő úr — hadarta szokatlan s gyanús bőbeszédűséggel. — Majd leszakad a belső részem. Ezt a kis árvámat is magammal hoztam, nincs, akire ráhagyhatnám. Ne ríjj te — csitítgatta a gyermeket s reszkető ujját odanyomta a kapálózó kacsónak, addig se kell a tisztelendő úr arcát figyelnie.

A tisztelendő úr feltöri a levelet, nézi és mit mondjon. A gyereket nézi s csendesen megszólal:

— Jól mondja, Hamarné, a kis árváját.

A Rozi őszi-ég szeme nagy árnyékot vetett az árva szó mögé. Aztán mintha nagy sűrű erdő lódulna meg ebben a szemben, megsötétül és megvilágosul; a tekintete mint felvetett kar fennakad. Szegény Rozi egyre kisebb lesz, a földseprő szoknya alatt összemennek a lábai, ott guzsgul a gáderfal tövében, a feje a párkányhoz verődik. Csak a karja nem ájult el, az tartja a kisfiút, nem is tartja, nyujtja, mintha távol akarná tartani a szívében fölnyílt sötétségtől.

Zoltán látta ezt a jelenetet, ő cipelte be az asszonykát a szobába, s most először ért hozzá igaz jelentőségében a háború. Hogy haragudott erre a háborúra. Mennyien pusztulnak el s hiába. A végén csak Gyula marad meg, aki a kádernál lóg és literszámra issza a feketekávé. Zoltán egy napig odabenn maradt, a Tolnai Világlapja karácsonyi kiadványát olvasta. Mennyi diadal, Istenem s az oroszok a Kárpátokat fessegetik, még eltolják, annyian vannak. De másnap reggelre hó esett, a hó megfagyott, a világot süvegucukorból csinálta újra az Isten, lehetetlen volt ott benn maradni.

Nekilódult a határnak s a havon elcsúszott napsugarak bele-belecsíptek az idestova mozgó értelmetlen nagy árnyékába. Az egynapi álomabstinencia minden tudományos mimeskedést félrenyomott. Zoltán végigszónokolta az erdélyi hadjáratot, keblére ölelte felszabadított testvéreinket, odautazott, visszautazott, itt és ott beszélt, az emberek őrjöngtek, de ő elhárította a diktátori címet, nem, ő még elnök sem lesz, mint egyszerű polgár hal meg egy dunántúli udvarházban.

Csakhogy a királyhágói győző nagyon fiatal volt ahhoz, hogy egy dunántúli udvarházban jobblétre szenderüljön. Este édes zsibbadtrafáradtan húzódott be a tűzhely mellé. Az agya belekábult az elképzelés sok óras megfeszítésébe. A tűzhelyből szokatlan langyos melegség buzgott át belé, de a kiállt álmok lanyhult izgalma tovább ingerelte, új és új, s egyre szétfolyóbb jelenettöredékeket állított maga elé. Korán lefeküdt s a nagy téli dunna tovább olvasztotta a szívére fagyott jeget. Langyos öblögető patakok szaladtak szét benne, s agya bágyadtan kóválygatta látomásait. Lankadt volt, de messzibb az elalvástól, mint valaha. Míg máskor bölcs beosztással keverte a harcos és győzelmi

jeleneteket, most csak az ünneplés mozzanatait imbolygatta, mint római hadvezér hasisos alma a triumfáló menet ujjongó mozgalmasságát. Zoltán még sosem járt Budapesten, de a látott fényképekből annál szebb Budapestet hordott össze. S ez a Budapest adta őt kézből-kézbe. Hogy kapkodták s a dunna melegen tartotta boldogságát.

Egyszerre: mi volt ez? Fakószőke fűrt s két őszi-éj szem borult fölé: ó, megint egy rajongója. Zoltán felült s elhessentette ezt a képet. Nagyon is profán volt a ma özvegyé sujtott asszonyt iderántani, le ebbe az álomlabirintusba, amely ezen az estén oly különös gyönyörteli. Egy beszélgetést iparkodott összeállítani, amely az elnök s a hadvezér közt folyt le, de nem sikerült. Hol az elnök hebegésin ütött át a két őszevi szem, hol az ő beszédébe hullottak bele a bágyadt és eloldott fűrtök.

Hogy elhessentse ezt a képet, valami más gyönyörtelire akart gondolni s egyszerre, mint kacagató fájás, úgy lepte meg Hubay tanár úr legkisebb lánya: Ilonka, aki alig tizenöt éves. Ládon, a falhoz lapulva, hányszor surrant el a kis, csupaidom teremés mellett, aki minden porcikájában egy külön-nőt hordozott, külön kelletéssel. Rápislantott s eltette magának a hónaljig domborodó kis melleit, amelyek mögül hegyes, kottatartós tekercs meredt elő: a feszes mell s feszes kar közé szorult tekercs. Zoltánnak elég volt egy összesodrott rajzpapírt látnia, hogy öntudatlan is megzavarodjék. Úgy maradt ez a lány a szíve fenekén, mint halvány zavar, amelyet nem mert megkotorni. Most, hogy Rozit sértő ígézetét elűzze, váratlan találékonysággal őt cibálta föl mint lappangó, erősebb ingert. Most látta csak, mennyire ismerte az erőt, amely e zavarban elreteszelte magát. Az akarát egy pillanatnyi elernyedése s Ilonka rárohant, mint édes fenevad, aki gyönyört harap az ember tagjaiba. Látta őt, amint az arca gödreit ráemeli: nem, ez az Ilonka egyáltalán nem tisztelte a Vezért, sőt volt valami arcátlan a szeme vágásában, amit Zoltán nem értett s mégis értett, mert hisz ezt az élt ő köszörülte a tekintetébe. Ilonka tudniillik bamba kis gombóc volt, aki kétségbeejtette a szüleit s a zongoratanárnőjét. S ahogy a soha nem látott szemét így kifente, fölkerekedett benne az alkotókedv itt is, ott is, hozzáadott a lányhoz, fölfokozta az ingerlékenységét, metsző korbács volt ez az Ilonka, aki a hús legmélyére vág. S a győztes vezér kutyaalázattal esett a korbács alá: üss, üss.

Zoltán ezen az éjtszakán soká aludt el s verejtékesen ébredt. Megdöbbsent a saját testétől, mintha erős fűszerben fürdött volna s bedagadt szeme könnyezve került a világosságot. Mohón locsolta magára a vizet s megfogadta: soha többé. Nem, nem: egész összegyúrte az éjtszaka, maradjunk csak a hadjáratoknál és sajnálta, hogy az ágyúskönyvét Ládon feledte.

De mint feldobott kőben a nehézkedés, újra fölébredt benne az előző éjtszaka meglepetése. A marcangoló párduccá ínasodott Ilonka visszajárt és megkínózta a vezért. Zoltán gyorsítva pergette az éposz

csatajeleneteit, csakhogy lassú filmként élvezhesse az idillumokat. Bizonytalan idillek voltak ezek: szemérmesek s mégis túlságosak. Zoltán egy pillanatra sem fedezte fel magában a körözött képek mozdulatait, csak burjánzott, lombosodott benne a gyöngédség, bálványozás és átadás vihara. Ha lefesthette volna, amit látott! Egy Watteau zaklatott gyöngédsége, s egy Corregio arcátlanul-ártatlan érzékisége kavargott a Bodáék csikos dunnája fölött. Amikor visszatért Ládra, úgy ütődött Ilonkába, mint zavaró idegenbe. Szánalmas Ilonka volt ez. Zoltán a legszívesebben kiradirozta volna a világból, hogy ne lábatlan-kodjék az ő Citheréje előtt. S amikor Ilonka tovább is hordta a tekeréseit, sőt egyszer Zoltánra is rákacagott savó szemével, Zoltán detronizálta őt s a szőke párdúc erdélyi gróflány lett, aki kincseit áldozta Zoltán erdélyi hadjárataért.

De ki foghatja be egy ifjú hadvezér szemét más nők szépségei előtt? A kisváros főterén a zászlóalj tisztjei korán lánysorba cseperedett gyermekekkel korzóztak. A női szépség mohón tolakodott a halállal vitatkozó férfiak mellé, akiket a hátukon hordott koporsó bőkezűvé s vállalkozóvá tett. Zoltán hol a járásbírótság előtt fogott el egy hosszú, barna arcocskát, bepárásodott szemekkel, amelyek úgy forogtak saját gözkörükben, mint a frissen készült csillag, hol esti mellékutcák sarkán libbent tova egy lakkfélcipőből kihajtó, áttörtharisnyás asszonyláb. Zoltán eltette ezeket a futó benyomásokat s annál inkább eltette, minél futóbbak voltak. Nap-naputáni ismerőseit kímélte, azokat nagyon is sok részlettel látta, a valóság bordái kibökték az álomhús izgatott rózsaszínjét, míg ezek a futó, alig rögződő csodák egy pillanat alatt továbbpárolódtak, s mint cukor a szirupban, feloldódtak egy édesebb látomásban. Az internátus nyitott ablakán át a sédentüli vetések hullámozták tova illatnak alig nevezhető frissességüket s mintha a hold föl kavarta hullámozásukból új hullámozás indult volna ki, mint villanyáramból a röntgen-sugarak. S Zoltán párnái elvesztették anyagiságukat, az álmodás nagy átlényegülése patyolat női testté fújta őket. Sok volt ez a durva és kemény párnáktól, úgy elfinomultak, mint a tojásfehérje, amikor habbá verik.

A fiúk előtt persze nem rejtőzködhetett el Zoltán édes titka.

— Hát ezzel a Zoltán fiúval mi lesz? — kérdezte egyszer Kozák Lala. — Ennyi időskoromban úgy bántam a lánnyal, mint pásztor a furulyával.

— Elég lány ő magának — mondta Ács Feri s nagy sárga fogai annyi gúnnyal villantak meg, hogy az ember csak néz, hogy tud két előre álló lapátfog érintés nélkül ennyire harapni.

De Zoltán nem értette el a célzást. Ha tudta volna, hogy a Jóska bűnére céloz! A gyönyör anyagi fele elsikkadt a szellem nagy zaklatottságában. Ekkoriban olvasta Balsac Szamárbőrét. «Képeletbeli szerályomban enyéme a föld legszebb hölgyei», dicsekszik itt mindjárt a regény elején egy külön antikvárus, aki a dolgok édes elképzelésével

pótolta fájdalmas bírásukat. Zoltán nem egészen értette az öreg magyarázatát, de úgy érezte, ő is ezt a titkot találta meg. Épen mert borzadt a szerelem anyagi felétől, boldogítón nagyszerűnek tűnt fel ez a titok, amely egyedül az övé, vagy legföljebb néhány kivételes emberé. Ez a titok a szerelmet földi nyelvre lefordíthatatlan elragadtatás jellegében őrizte meg. Azt hitte, egy újfajta szerelmet fedezett fel, különbözött mindattól, amit a százezeréves emberiség élt s Zoltán még abban a korban volt, amikor az ember büszke, ha a százezeréves emberiségtől különbözhetik. Elfogadta Ács Feri mondását: «ő elég lány magának» s ez a mondás is új sánc volt, amely a Kozák Laláktól elkerítette.

Közben gondosan óvta az álmait fedő színlelés burkokat. Önmaga előtt is tagadta, hogy ez a gyönyörteli vergődés élete magva; szenvedély, amelyet csak fokoz, hogy az ember a nap végén jut hozzá. Nem, ő valóban hadvezér lesz. S nehogy ostoba ábrándozónak kelljen tartania magát, fölugrott tespedéséből és rögtön, minél előbb nekiállt tervei gyakorlati előkészítésének. Valaki persze ott ólálkodott a tudata alján s rászamarfülezett a jövődöbéli Napoleonra: Te hadvezér? Hisz egy tornászcsapat szétszalad mellőled, mint héjja elől a csibék... Annál inkább edzi magát! Kereste a hadvezérség Demosthenes-kavicsait. Milyen szívesen versenyt szavalt volna a tengerrel, de a napoleonságnak bizonyára más az iskolája. S hogy egyszersmindenkorra elvágja a visszavonulás útját, a fiúknak, sőt az apjának is bejelentette, hogy katona lesz s belép a Ludovikába. Az apja a tenyerét mutatta, de Ács Feri hanyatvágódott az ágy szélén, ahol a hazai disznósajtot szeletelte, a lábait az égnek rugasztotta s hasát fogta nevéttében.

— Ember megölsz — szuszogta a disznósajt mellől s fokhagymaszagot öklendezett s hatalmas állcsontokkal szegett szája barlangjából.

Zoltán összehúzta a szemét e gúnykitörés előtt s azt mondta:

— Elvállik.

Kozák Lala fejében is szöget ütött Feri bolondériája, s mosdásánál nagyot csapott Zoltán elálló lapockájára.

— Ezekkel a szárnyakkal akarsz katona lenni? Majd az angyalok seregében, öcsém — s két bokszöklével jobbról és balról is megcsapkodta a tulajdon szőrös mellkasát.

Zoltán azonban most olvasta Napoleon élettörténetét s bízott a cingár emberek jócsillagában.

Már egy éve élte ezt a hármas életet: a legkülsőt a logaritmusok és aoristosok őrei felé, a középsőt önmaga lelkiismerete elszibbasztására s e kettő mögött az igazit, amely egyre inkább egy hárem-úr korbálkarba sétájává vált. Már a hatodikát járta, amikor váratlanul minden véget ért s Mars és Vénus egybeöltött labirintusa époly hirtelen dőlt be, mint valamikor a Zölddisznóé.

Náthát szitáló novemberi idő járt s Zoltán torkában akkorára dagadtak a mandulák, mint egy-egy dió. Az internátus orvosa vizes kendőt tekertetett a nyakába s ágyba nyomta, ott feküdt lázasan,

párás szemében összefolyt bútorokkal. Egyszerre odacsúszik a tekintete a Feri ágya alá. Ott a vasfüles ládán egy kihajtott könyv hevert, anyagul becsapva. Zoltánba visszavillant az előző éjtszakai epizód. Arra ébredt, hogy Feri gyertyafénynél olvas. Őt félálmában is meglepte, hogy Feri olvas, hisz szívósan üldözött minden darabka nyomtatott papírt. De elaludt s reggelre kiment az eset az eszéből. Reggel hallotta, hogy Hubay az éjjel «inspicirungot» tartott. Az a könyv akkor repülhetett az ágy alá. Fölkelt és kikotorta a sárga könyvet, amely rég állhatott a könyvkereskedő kirakatában, mert a keresztkötés helyén a fedél eredeti színe egész valószínűtlenül ugrott ki a sárgásszürke papirosból. «Önmegóvás», ez állt a címlapon. A mult század végén fordították németből; orvostudománnyal fűszerezett rémregény, egy erkölcsalcás szörnyeteg írhatta, akinek Dante elfelejtett külön bugyrot csinálni.

Zoltán húzódozva emelte föl ezt a tudományoskodó ponyvát. Úgy lapozott benne, mint a mocsosságok bibliájában, ehhez neki úgy sem lehet köze. De egyszerre csak odatapadt az állotszagú könyvhöz. Bolondház, kényszerzubbony fenyegetése vicsorgott ki a türelmes betűk rácsa mögül.

Hát a két dolog ugyanaz? ! Ugyanazt csinálta, amit Jóska ! S képzelettel csinálni talán még gyógyíthatatlanabb. Örökre elrongálta az idegeit, a betegség lakóháza lett ifjú teste s a tetemét birtokukba vevő férgek bilingérezői lesznek csak a rothadás szüretjének ! Nem halt meg Jóska is? S nem a Jóska bűne nehezedik rá?

A könyv megjósolta : nem fog tudni szabadulni. De nem : ez nem igaz ! Ő máris szakított. Föllállt az összegyűrt ágyról s az ablakhoz lépett. Odalenn most tódultak be a bennlakók az udvarra. Lökdősdő karok, egymás elé gáncsaskodó lábak, saslengés : s neki örökre vége. Hát lehet, hogy ilyen ostobán, visszahozhatatlanul eljátszott mindent? A régi Szent György szilaj lova megint föllágaskodott Nem, ez a sárkány nem győzi le őt. Ha tönkretette magát, hát tönkre megy. De hogy ő ne szabadulhasson valamitől, amit akar? Nem !

Zoltán homloka hiába forrt föl, nem hajtotta többé vissza az álmok csurgója alá. Most ez volt a juhászlegénység : még az árnyát is elhessenteni a Jóska bűnének. Nemcsak a hurik párologtak el, de Damjanich-Hindenburg is meghalt s a Rozsály alól kimosolygó Nagybánya hiába várta hőstét, a gyermekhadsereg nem úzte el románjait. Zoltán idegen lett a tulajdon testében. Nem mert önmagához érni, hisz ez az érintés is bűn lehet. A könyveihez menekült s az internátus lekszikonából böngészte a természettudomány és történelem elszigetelt, árva tényeit. Amíg a Jóska bűnében «fetrengett», egészséges volt s élénk-színű. Most megsápadt, a bőre elpetyhüdt, s szemei alá apró zsákok pötyyedtek. Szokatlan és kínos dolgokat észlelt magán s álmait újra s még fokozottabb mértékben burjánzották el az elnyomott vízió vad-hajtásai. Reszketve ébredt s álmaiból halálos ítéletet olvasott. Már

csak az akarat diadaláért harcolt. Megkurtította az éjtszakát, lámpaoltáskor fölült az ágyán s a napközben olvasott újságcikkeket próbálta helyreállítani, félig megtanult verseket egészítgetett ki. A szemhéjai közé csirizt csöppentett a fáradság, de ő gyufaszállal peckelte szét őket. Szemből átütött a templom toronyórája, hallotta az éjjeli őr kiáltását, még legalább egy órát kell fenn lennem, mondta s kiült az ágya szélére, mert ülve elaludt volna. S mikor azt hitte, hogy fadarabbá gyötörte magát, újra rárohantak az álmok, s reggel új kétségbeesés keserősége futott szét a szájában s új, még gyötrelmesebb erőfeszítésre hajszolta az akaratát. Nincs segítség, a teste csakugyan megromlott. De legalább szívós harcban akart a halálba hátrálni.

— Ha én tudtam volna — morogta az Ács Feri horkolásával alámosott csendbe. Olyan volt ez a horkolás, mint bűvő patak morgása s a két kisdíák pihegésiben mintha beléhajló nyírfák sóhajtoztak volna. Mindenkié az élet, csak az övé nem! Pedig ő a legjobbra törekedett. A Zölddisznóval, az apja ellenségeivel, az esperes fiával, a szerelmi szolgálattal, mindennel szemben. Ha megmondták, hogy ez a tökéletes, ő arra ment. S minden fonákra fordult, maga se tudta, hol hibázott s íme odajutott, ahova Jóska, aki mindenben a könnyebbet kereste. Melle megcsavarodott, mint nagy, titkos kéz facsarta rongy s belehara-pott a párnájába.

Milyen tehetetlen az ember a sors talpai alatt!

(Folyt. köv.)

Németh László.

AZ ÉLET.

*Legyen az olyan, mint az óra,
mely vígan, egy ütemre jár,
nem halkul, lassan nem halódik...
Lejárt... megáll!*

*Legyen az olyan, mint a búza,
mikor kalásza szinarany,
egy csillanás, egy villanás
s lefekszik hangtalan!*

*Legyen olyan, mint a rakéta,
mely felível az égre,
tarka, tüzes rózsákba nylik,
lehull... és vége!*

*(Ne legyen olyan, amilyen
kalaplengelve jön,
s mikor mogorván elbiceg,
nem is köszön!...)*

Agyagfalvi Hegyi István.

NAGYEMMA: VERSEK.

(A Napkelet-pályázaton jutalommal kitüntetett versfüzetből.)

EZ MEGINT A VÉGTELENEKBŐL JÖTT.

Csövestől jött a nyomorúság —
most bokrosan sarjad a rózsza —
lelkem is a nagy természet csudája:
sír vagy nevel,
de sohse tehet róla! ...

S most, hogy meleg szájamba harapok,
— mert a neved kiktvánkozik rajta,
s mert szememben megragadt alakod
s az arcomba nyugtalan vérem hajtja —
felmosolygok, mint a tavaszi föld:
Didergések után ki hitte volna? ...
Ez megint a végtelenekből jött,
fények sodrán zuhatagokban folyva ...

És mosolygok, mint a tavaszi föld —
s most valahol tán mosolyogsz Te is —
ez megint a végtelenekből jött:
most valahol mosolyog Isten is ...

SZÉP FRISS ERŐ...

Szép friss erő és újra — hit a reggel!
Csörömpölök útrakészülön:
Igy indulhatott Hunor és Magyar a
vadász-sereggel!

S a régi kép varázsa bennem
ma oly pogányos kedvet szült:
Hajrá — lendül az úti-kedvem,
Hajrá előre — zeng a kürt! ...

És egymást váltja száz kies kép —
száz sívó puszta — száz alak
s a ködben és a csillogásban
a szarvas néha átszalad ...

És egy napon nagy kósza-kedvem
 egy kis tiszláson sátrát üt:
 az Új Haza csirája bennem —
 s az élető Nap rája süt . . .

(Örökségem: egy monda színe —
 lihegése: egy nemzeté —
 de törtélesem szarvasgímé
 egy gyönyörtű — új Kezdetél . . .)

MÁRCIUS.

Ma újra él a régi móka:
 mosdottam márciusi hóba.

A kedvem a többit fokozta:
 Anyámat is magával hozta! . . .

Drága arca nevelelt, kérdelt —
 oh, rajta nem fognak az évek! . . .

Beh jó nekünk: szép akar lenni még —
 beh jó nekünk: a halál messzi még!

Oh drága örök-fiatal Anyám:
 Isten rózsája március haván . . .

A HALLGATÁS.

A hallgatás ma szebb a szónál,
 A szó céda lett, rongycafat,
 koncleső eb, mely farkat csóvál
 és jütytentelekre — szalad.

A hallgatás ma több a szónál.
 A szó lejárt a már magát —
 és engem torz mosolyra indít
 mint sok zsványon úr-kabát.

Ma ki hallgat, az beszél szebben.
 Kicsinyke hős a szó fia.
 Ma helyettem: beszél a csendem —
 és ragyog, mint a glória.

PAÁL LÁSZLÓ MŰVÉSZETE.

MÁRCIUS negyedikén lesz ötven éve annak, hogy Paál László Páris mellett, a charentoni elmeogyintézetben, harminchárom éves korában meghalt. Ekkor nálunk még alig volt valaki is tudatában annak, hogy a magyarság egyik legnagyobb festőjét vesztette el benne, aki az európai színvonal mértékéhez állítva is a legjelentékenyebb képzőművészek közé tartozik. Halála után húsz évnek kellett elmulnia, hogy felfedezzék, megértsék és művészi jelentőségében arra a pontra helyezték, melyet mint jóbarát már életében elfoglalt: Munkácsy Mihály mellé.

Hagyatékát, hatvanöt darab képet, 1880-ban árverezték el Párisban, amidőn a magyar állam csupán két művét vásároltatta meg, hiszen Munkácsy Mihályon kívül nem volt akkor magyar ember, aki kellőképen megbecsülte volna Paál tájképeit. Paál halálát követő években mindjobban feledésbe merült, élelmes párisi műkereskedők néha Diaz, vagy Th. Rousseau képei gyanánt árulták műveit. A kilencvenes években azonban már gyakrabban esett szó róla; Lázár Béla agitativ működése mindinkább ráirányította a figyelmet. Ugyanez 1902-ben összehozta Paál műveiből az első magyarországi gyűjteményes kiállítást a Nemzeti Szalónban, ahol tűz ütött ki, mely néhány képet elhamvasztott. A művészek és kritikusok lelkesedése ezután mind szélesebb körökben terjesztette nagy tájképfestőnk jelentőségét, melyet ugyancsak Lázár Béla 1903-ban terjedelmes monografiában magyarázott. Az új században az állam és gyűjtőink már egymással vetekedve vásárolták Paál festményeit. Ezt nem csekély mértékben elősegítette az, hogy a külföldi gyűjtők ízlése a francia és német piacokon teljes erővel az impresszionisták elé fordult, Munkácsy és Paál képei viszont olcsóbbodtak.

Szépművészeti Múzeumunkban egész terem hirdeti Paál László dicsőségét. Csupa tájkép, melyekhez erdőrészek, facsoportok szolgáltatnak témát. Nem idehaza készült alkotások, legtöbbször a Párishoz közeli, remek erdőségekben keletkeztek, hiszen Paál önálló művészi pályafutása teljesen francia földön játszódott le, de jóllehet nem magyar festőktől tanult, festményei mégis magyar lélek árasztanak.

Paál 1864 óta Bécsben a képzőművészeti akadémiára járt. Eredetileg jogot kellett volna hallgatnia és atyjával némi ellentétei is voltak pályaválasztása miatt, de ezek gyorsan elsimultak, hiszen kezdettől fogva csak mindenfelől megnyilvánuló elismerésről és sikerekről számolhatott be. Az 1868—1869. évben magyar állami ösztöndíjat élvezett, 1870-ben Hollandiában járt, ahol alaposan megismerkedett a régi holland tájképfestészettel, mely nagy hatással volt formavilágának kialakulására. A következő évben Düsseldorfban, Munkácsy Mihály mellett dolgozott, akivel már hatodik gimnázista korában Aradon találkozott. Munkácsyt 1872-ben Párisba követte és végleg ottmaradt. Ez a végleg azonban — sajnos — csak néhány évet jelentett. Az 1873. évi bécsi világkiállításon «Erdei útja»-val díjat nyert, majd Munkácsy Mihállyal együtt Bar-

bizonba költözött, ahol a nagy mesterek közül már csak Millet élt, de tradícióik még elevenek voltak. Paál első jelentős párisi sikerét 1876-ban aratta a szalónban «Békás mocsár» című képével. Már a következő évben súlyosan megbetegedett, elvesztette öntudatát, de még két évig halódott. Ha tehát leszámítjuk a tanulással töltött éveket, önálló művészi pályafutása tíz évre sem terjedt.

Paál a barbizoni festészet levegőjében érett kész művésszé. Rajongó természetszeretetének, mely már kora ifjúságában megnyilatkozott, itt oldódott meg teljesen nyelve. Az erdőt gyermekkorra óta járta. A hunyadmegyei Zámon született, ahol atyja, a székely eredetű Paál József postakezelő volt. Ez a forradalom után postamester lett Odvoston, melyet gyönyörű, vadregényes erdőség vett körül. Az első nagy természeti benyomásokat Paál itt szerezte, későbbi mondanivalói egyrésze régtől fogva szunnyadozott lelkében.

És akármennyit vett is át Paál művészete a francia paysage intim formavilágából, legbenszejében mégis csupa magyar melódiákból áll, melyeknek mélyről zengő hangja borús magyar népdalok pár szóval kirajzolt természeti hátterét és régi, nagyon régi magyar nóták dallamát juttatja eszünkbe. Mintha messziről panaszosan búgó tárogató hangja fakadna a sötétlő erdő mélyén, mintha magyar tölgyesek méla zúgása simogatna. A sűrűből ki-kifehérlik egy-egy fatörzs, az égen királyi felhők tornyosulnak, szél borzolja a fák dús koronáját. Megjő az est, a leáldozó nap vérét ontja az ég aljára, az erdő elnyugszik, mély csönd terül el mindenfelé. Elmerengve, egyedül járunk, elszoruló szívvel, megborzongva élvezzük az egyedülletet; feltámad a mult és erőt vesz rajtunk a bánat. A szürkület fakó derengéséből egy-egy pázsitfolt rikító zöldje harsog elő, mintha távolról sejtelmes nesz hallatszanék. Ami a nap fényében mindennapi és megszokott volt, egyszerre megváltozik, ünnepélyessé, magasztossá lesz. A fák sudarának ájtatos égbeszökkenése és a földre lemondással visszaboruló, sötét lombok komor színei egy halkán játszott cselló legmélyebb húrjának sötét hangján az erdő lelkét muzsikálják.

És ez a lélek Paál képein az egész természet, az egész világ végtelenségének szavait suttogja, amelybe mindent feledve mohón merülünk el, hogy eggyé váljunk véle. Az a nagy magányosság, mely többé-kevésbbé minden emberi lelket körülvesz, megkönnyebbülten oldódik fel benne. Feledve az öröm, a bánat, feledve a vágy és a csalódás, messzire tűnt el a kicsinyes emberi élet. Közvetlenül magához ölel az a folytonosan hullámzó hatalmas természet, amely nemzedéket nemzedékre halmoz, erdőt erdőre sarjaszt, felhőt felhő után kerget, életre halált hoz, de a halálból ismét új életet támaszt. Ebben az örök váltakozásban több a magasztos elborulás, gyakoribb a viharra készülődés, mint a napfény derűje. Paált nem ujjongó himnuszokra, nem kacagó dalokra ihleti az élet, hanem szoltárok komoly orgonazúgását fakasztja belőle. Erdeje nem vasárnapi kirándulohely, mely egy délután tarka örömeit kínálja; az erdőt nem a városától megundorodott és oda mégis hamar visszavágyó mai ember kíváncsi és kicsinyes vágyakozásával nézi. Neki, aki Páris rengeteg kövilágába mérhetetlen erdőségek vidékéről jött, az erdő éltető eleme volt: rajongva szeretett hazája. De Paál egyáltalában nem prédikátor, sokkal büszkébb, sokkal arisztokratikusabb jelenség, semhogy erőltetett hangsúlyokkal hirdesse mondanivalóját. Azt, amit túláradó lelkéből közölnie kell, tartózkodva és büszkén mondja el és mindig közvetlenül, mert álarcot sohasem öltött magára, a heroikus tájképfestés hagyományos külsőségeit kerülte, épen így a romantikus festészet aprócska hangulatjátékait is, mert az a magasztosság, amellyel a természet megnyilatkozott neki, minden efféle modorosságnak magasan fölébe emelte. Mélységes megilletődéssel

tárta fel a természeti élet végtelen őseréjét. Nem játszott kulisszákat az erdő fáinak ügyeskedő csoportosításával, habár természetesen, mint minden alkotóművész, ő is komponált, tehát kiválasztott és kiemelt, hogy egy hangsúly körül csoportosítsa témáját. De ezt nyilvánvalóan nem fejtő és kínos latolgatás után tette, hanem szinte tudatlanul, csupán érzelmi világfelfedező finomságára támaszkodva és témái gyakori ismétlésében sem ismételtette önmagát, mert mindig közelebb és közelebb jutott a természet titkaihoz. Mintha teljesen kikapcsolódnék bámulatosan friss látomásaiból, mintha minden közvetítés nélkül magát a természet szavát szólaltatná meg. Művészete ezért közeli és mégis megközelíthetetlen, szinte démoni. Akár az est szürke borulatát festi, akár nap-sütötte erdőszélek fülledt tarkaságát, akár a tavasszal alig kizsendült lomb haloványzöld reszketését, mindig hatalmas erőt áraszt. Képeiről a folyton megújuló örök élet zenéje zúg, melynek szárnyalása magával ragad és megéretteti, hogy bár a természetnek csak kis parányai vagyunk, egyek vagyunk vele. Így sohasem ébreszt regényes vágyódást a világban fel nem lelhető, elérhetetlen dolgokra, hanem mélyen belénk oltja a mindenki számára látható, kézzelfogható természet káprázatos nagyságának csodálatát.

Mindez csak úgy volt lehetséges, hogy teljesen egybeforrott azzal a fenséges erdei világgal, mely ifjúságában körülvette s amelynek másába Párisból gyakran kimenekült. Egy volt vele, mint környezetével a magyar pásztoember, aki éles szemével mindent meglát és apróra ismer a pusztán; vagy a pákász a lápon, akiknek százezernyi változatosságot mutat az, ami másnak talán csak egysíkú hangulat. A jelenségeknek gazdag sokaságát és elképzelhetetlenül finom árnyalataikat tudta felfogni, megláttatni, még pedig összhangzó egységben, mert lelkének ezernyi árnyalatra kiterjedő érzékeléseiből mindig egységes képet bontott ki. Ama ritka művészek közé tartozott, akikben az idegélet legfinomabb rezdüléseiből is erőteljesen összefoglaló lendület alakul ki; aki, még ha közletről indul is el, mindig nagyon messzire ér; aki sohasem volt csupán elvétve jelentkező, csak pillanatnyilag igaz, vagy a betegesen különleges állapotokban felmerülő meglátások embere.

Nem volt mosolygós, nem volt olyan derült lélek, mint másik nagy tájképfestőnk, Szinyei-Merse Pál. A természet Paál lelkében jóval komorabb, meg-rázóbb életet élt. A tavasz fiatalságának mosolyát el hagyta suhanni, a természet születésének és ifjúságának azt a verőfényét, mely Szinyei művészetét örökös derűvel aranyozza, alig ismerte. Nála a tájék csak ritkán tavaszi, rendszerint az élet delelőjén álló és legfeljebb csak kissé határos az elmulással. S ha tekintete néhanapján az őszbe tévedt, még akkor sem szomorú haldoklásról beszélt, hanem csupán az élet hatalmas színe változásáról. Tájképei a férfikor delének feszült hangulataival telvék. Borongó erejük óriási fák, gomolygó felhők, komor erdőmélyek sötét hallgatásába, vagy haragjába rejtetik. De lelke nem az ellágyulás hangulataiban oldódik fel, nem sír fel zokogó panaszkodásban, mindig drámai, mert a visszafojtott, önönmagával vívódó, de mégis mindent átfogó és kirobbanással fenyegető férfias erő feszült hatalmát hirdeti.

S ha ez az életerő néha forró lázíg fokozódott benne, a vihar kitörése előtt megállott és álmélkodva nézett körül. Egnémely képe katasztrófák közelségét sejteti ugyan, de ezek viharából sem támad pusztulás, hanem ismét csak új, még hatalmasabb, még nagyszerűbb élet. Ez a belső tűz ott izzik Paál Lászlónak majdnem minden alkotásában. Temperamentuma így sokban hasonlít Munkácsy Mihályéhoz, akinek különben is sok tekintetben rokona. Kettőjükben és majdnem ugyanabban az időben szinte minden átmenet nélkül, egészen

váratlanul, majdnem a legmagasabb európai színvonalig lendült fel a magyar festészet és mindketten tüneményes gyorsasággal érik el ezt a színvonalat. Mindketten lobogó tűzzel felgyúló mohó realisták és mindketten fanatikusai hivatásuknak. Egyéniségük kiteljesedését is mindketten odakint érték el. Paál a barbizoni művészet hatása nélkül sohasem lehetett volna azzá, amivé lennie sikerült. Jelentőségét ez legkevésbé sem szállítja alább, mert képzőművésznél közömbös, hogy a tehetsége kincseit feltáró kulcsot hol és kitől nyeri, különösen ha ezt odahaza nem találhatta volna meg. Mert hiszen az a tájképfestés amely Paál László előtt volt, vagy vele egyidőben jelentkezett nálunk, s melytől neki itthon tanulnia kellett volna, hagyományos sablonszerűségével legfeljebb csak meddősegre kárhóztató gátlása lehetett volna a klasszicizáló festőiskolák utasításai szerint festegetők, mire oktathatták volna Paált, akinek a tájképfestés ama nagyszerű fejlődéséhez kellett csatlakoznia, mely a hollandusokból kiindulva Anglián át a nagy francia tájképfestőkhöz vezetett. Ennek az iskolának annyira nem méltatlan tanítványa volt, hogy némelyik képét a legnagyobb barbizoni franciák alkotásának tartották. S ha ma az idők jókora távlatából összehasonlításokat kockáztatunk meg, Diaznál mélyebbnek, erősebbnek látszik, és nagyon közel jár Rousseauhoz, akinél néha démonibb. Úgy hogy bár utánuk, sőt ő általuk jött, nemcsak kapni tudott, hanem hozzáadni, gazdagítani is.

A mi festészetünk szemszögéből nézve: Munkácsy, Szinyei-Merse és Paál voltak legnagyobb tájképfestőink. De Munkácsy Mihály művészi életcéljának elsősorban is nem tájképek festését tartotta, a legnagyobb művészi erőt nem is ezen a téren fejtette ki, bár van egynéhány tájképe, amely vetekszik Paál festményeivel. Szinyei-Merse Pál nagyszerű festményei azok, amelyek leginkább kétséssé teszik Paál László elsőségét, már csak azért is, mert európai viszonylatokban úttörők voltak, míg Paál művészete csupán erőteljes folytatás. De ha minden fejlődéstörténeti vonatkozástól mentesen, csak alkotóerejüket latolgatjuk, nagyon nehéz lesz a választás közöttük, úgyszólván csak a temperamentum kérdésévé. Szinyei-Merse Pálhoz viszonyítva Paál László olyan, mint a nyár hevében égő táj borulása a tavasz kacagó derűjével szemben. Mindketten annyira mások és nagyságukban mégis egyformák, az egyik az ifjúság, a másik a férfikor magasztosságának költője.

Farkas Zoltán.

BUJDOSÓK TÜZÉNÉL.

Két kuruc vilézek Majtény alatt zordul

el-kifordulának lépett gléda-sorb l.

Mentek-mendegéltek lépésben, ügelve,

tűzhöz huzódának, ha leszáll az este.

Rongyos már a mundér, a palotás mundér,

hát az eledelek, cékla meg kolompér.

Nagyokat hallgatnak, a tűzbe merednek,

sokára az egyik meglöri a csendet:

«Béltel hát megin' a szörnyű magyar mérték,

szép egy országunkat csunyául meglépték.

Aluszik, kend, Bálint?

rászik, ke', még a tűzre, akkorákat bólínt.»

«Nem alszom, ne tüzelj, jó Ösztörű pajtás!
lesz még kopogós tánc, lesz hujrázó hajtás!»

«Nyáj lettünk akolban, körül-körül korlát.
Nem cirógat szellőd,
nem látom az erdőd,
rojtos biborkendőd, hervadó Vihorlát!»

«Majd lát a szemünk,
ha fékeleresztve nagy útra menünk.
Lesz bús paripánknak abrak, csalamádé,
csudatükör, ám az a Szent Annáé!
Majd vén daliák, te meg én, belenézünk,
mert vér fedi, por teli, sár lepi képünk,
ha Erdélyért dobjuk kelevézünk.»

«De addig, odáig mittevők lészünk?
őrzi-e Isten gyenge velésünk,
látja-e, szánja-e lassú veszésünk?»

«Ezen a szent földön jól jegyezd meg, pajtás,
magyar volt a törzsök, magyar lesz a hajtás.
Egy tó az a Fertő, most pocsolya kettő,
magyar az az erdő, a kárpáti erdő.
A fenyvek s a nyárfák, marosmenti szálják,
nem érzed, nem érled? tikkadt csendben várják
azt a halottkeltő, nagy magyar alármát!
Tarsolyunkra himel varratunk s kalárist,
amikor nyargaljuk kincses Kolozsvárt is!
Kezünkben villámló, dacos magyar vassal
megvívunk értelek, jó Temesvár, Kassa!
Süvegünkön rózsza a nyalka magyar násfa,
úgy megyünk felétek, Pozsony, Lócse, Bártfa!
Ne búsulj hál, pajtás,
lesz még itt dalidó, hujhujrázó hajtás! ...

Hallgatnak ... A tűzre egy-egy ágat dobnak ...
Robogását pedzik hörgő lármadobnak,
mikor füstben, lángban beköszönt a holnap
s pántlikás, bokréta magyarok dalolnak,
indulnak az élők, felkelnek a holtak,
Holnap! ...
Árva két vitézek fel-felfohászknak

«Jöjjön el országod ... meg a mi országunk,
Nagymagyarországod! Jöjjön már a holnap!»

AZ ABSZOLUT BÜNTETŐJOGÁSZ.

BOKÁLYI László vagyok — hajtotta meg magát még egyszer a fiatalember. — Dr. Bokályi László...

A professzor helyet intett neki az íróasztala mellett álló karosszékben :

— Mit óhajt, kérem?

A fiatalember elnevette magát; kedves feje volt és huncut, nagyon huncut szeme. Gerjeni Pista nézett valamikor ilyen szemmel a világba, gondolta a professzor és átmelegedett ettől az emléktől. Gerjeni Pista szemét kioltották az oroszok valahol Volhiniában.

— Egy elesett barátomra emlékeztet, akit nagyon szerettem — sóhajtotta a professzor.

— Az jó! — kapta fel kezét élénken a fiatalember. — Az ilyesmi rokonszenvesse tesz s nekem a rokonszenvre mérhetetlen szükségem van méltóságodnál...

Jól megnézte erre a fiatalembert a professzor, de Gerjeni Pistára gondolt még és így nem haragudott.

— Vizsga? — kérdezte egy kicsit gúnyosan.

— Vizsga! — bölintott a fiatalember — a holnapi szigorlatokról volna szó...

— És pedig?

— Azt körülményes elmondani, méltóságos uram, nem megy azonnal... Némi szociális alapvetés kell hozzá... Mondhatnám, a kellő hangulati elemek megteremtése...

— Ilyen nagy feneket kerít annak, hogy nem tanult?

— Ó, méltóságos uram, hiszen hacsak arról volna szó, a készületlenségemről... Az a nézetem azonban, hogy méltóságod sem adná elő könnyedén kérésemet, ha helyemben volna... Noha méltóságod híres a talpraesettségeről...

A professzor még mindig Gerjeni Pistára gondolt. A hangjukban, a beszédjükben is van valami közös... Érdekes, mintha Pista tért volna vissza az életbe...

— Ha el tudott jönni hozzám, aligha fog kérése elmondásától visszarettenni, fiatalember! Legyen csak hozzám bizalommal!

— Hát ez az épen, méltóságos uram! Eddig is nagy szemtelenység tőlem, hogy itt ülök... Úgy gondoltam azonban, végre össze kell nekünk fognunk, kettőnknek!

— Kettőnknek?

— Igenis, méltóságos uram! Csakis.

— Miféle cél szolgálatában?

— Méltóságod a tudomány magasztossága és tisztasága, csekélységem pedig a szociális igazság nevében. Ezért vagyok itt. Ha kidob, kidob, gondoltam magamban, mielőtt feljöttem. Elvégre mit kockáztatok?!

— Mindez a holnapi szigorlatokkal függ össze?

— Igen. A legszorosabban.

— S e szigorlaton önnek át kell menni a tudomány magasztossága s a szociális igazság nevében, nemde?

— Dehogó, kérem! Én már régen kész jog- és államtudományi doktor vagyok. Méltóságod szaktárgyában pedig a tökéletesség legfinomabb árnyalatainak birtoklásával is decsekedhetem. Ha nem sértő a kifejezésem, mondhatnám, én vagyok az *abszolút büntetőjogász*.

A professzor rámeredt a fiatalemberre. Gúnyolódik ez vagy örült? Telefonálni kellene talán... Igen, letárcsázni a nulla-négyet, hadd jöjjenek érte!

A fiatalember mintha eltalálta volna a professzor gondolatát. Sietve megszólalt:

— Ne ijedjen meg, méltóságos uram! Örültnek néz, úgy-e? Á, kérem, hol vagyok én attól! Méltóztassék feltenni néhány kérdést a büntetőjog legnehezebb részeiből, azonnal kiderül, hogy nem lehetek örült! Mert ugyebár a finoman disztigváló jogászi elme s az örütség... Különben minek beszélek, tessék kérdezni!

Zavart érzett a professzor, de kíváncsiságot is. Ki kellett volna dobni a fiatalembert, de nem volt rá képes! Feltette megszokott kérdéseinek egyikét.

Elnézően elmosolyodott a fiatalember, felelt. Borotvaéles pontossággal.

A professzor belemelegedett. Új kérdést adott fel.

A fiatalember tündökletesen felelt megint. További kérdést nem is várt már, önmaga adta fel a professzor ismert kérdéseit s válaszolt rájuk nyomban. Kitűnően.

— Lehetek-e örült? — kérdezte nyugodtan a tizedik kérdés után.

Fejét rázta a professzor; s maga is megnyugodva szólt:

— Semmi esetre sem. Sőt azt is megállapítom, hogy elsőrangúan tudja a büntetőjogot. Csak azt az egyet nem értem még, mit akar?

— Azonnal rátérek, méltóságos uram! Előbb azonban férfiúi szavát kérem, hogy emberien fogja fel mindazt, amire kérem s nem dob ki azonnal...

— Hallja, kérem... Ön igazán a legfurcsább módon viselkedik... Nem is tudom, mit mondjak...

— Tökéletesen értem méltóságodat! — bólintott a fiatalember. — Néha magam is felháborodom magamon. A bosszú azonban nem enged... Össze kell fognunk, méltóságos uram...

— Micsoda bosszú?

— A legnemesebb. Igérje meg tehát méltóságod, hogy emberien, megértéssel fogadja további szavaimat. Főképen kérésem lényegét . . .

Vállat vont a professzor; élvezni kezdte a furcsa helyzetet:

— Jó; arra való tekintettel, hogy olyan pompásan levizsgáztatta az előbb saját magát, megigérem.

A fiatalember fellélekzett.

— Hála Istennek! Nem szeretném ugyanis semmilyen módon megbántani méltóságodat . . .

— Nem bánt meg, nyugodt lehet!

— Nos akkor a holnapi szigorlaton egészen más kérdéseket kell feltennie méltóságodnak, mint a szokottakat! Ne méltóztassék félreérteni, de kissé szívesebben kell kérdeznie! Hogy úgy mondjam, mélyebben! Úgyis jelezhetném, szélesebben! Méltóságod kérdései egy évtized óta ugyanis nem változnak. Egy évtizedig iratta velem őket az a gazember, tehát tudom! Én ugyanis a dr. Kesztlöczy-féle jogi szeminárium tisztviselője vagyok. Azaz voltam. Kidobott a gazember. Ez a szociális rész, kérem. Kétszázhatvanat adott eddig, én pedig háromszázhuszat kértem most, mert megnősülök. Mit csináljak, kérem, ha ép ennyibe kerül szerényen az élet? Kiszámítottuk a menyasszonyommal, pontosan ennyi kell. A gazember pedig nem adja meg. Betegre keresi magát, de nem adja. Én készítem elő az alakokat tucatszámra. Nem adja még sem. Erkölcs ez, méltóságos uram? Főnök ez? Én, az abszolút jogász, elmehetek hatvan pengő különbségért? Nem ütött-e az óra, melyben össze kell fognunk ellene?

A professzor a fejét szorította. Szánta ezt a szegény fiatalembert, ezt az abszolút büntetőjogászt s még jobban szánta önmagát. Ide jutottunk a kényelemszeretet útján . . . Fel mer jönni hozzám egy szeminárium elcsapott hivatalnok a mégcsak ki sem dobhatom, mert igaza van, a tudomány magasrendűségét és tisztaságát, meg a szociális igazságot védi!

Dr. Bokályi László csak beszélt tovább nagy lendülettel:

— Társadalmi rend ez, méltóságos uram? Ön büntetőjogász; hát nem a társadalmisított rablás egy esetét látja a kettőnk kifosztásában? Mi ketten dolgozunk és Kesztlöczy arassa le tudásunk gyümölcsét? Igenis, holnap olyan kérdéseket kell méltóságodnak adnia, hogy elzúgjon valamennyi szeminárium preparáltja és belebőgjenek az esti lapok! Én már készen vagyok, méltóságos uram; kidobott Kesztlöczy és vége a nősülésemnek is! Jó, röpülök . . . De fellázítom előbb a professzorokat . . . Őnek erkölcsi kötelessége a buktatás holnap, méltóságos uram! Erkölcsi kötelessége önmaga és a tudomány iránt! Bocsásson meg vakmerő szavaimért, de ez így van. Kőverre húzik méltóságod kényelmességéből s engem meg nem enged élni . . .

A professzor, a kedélyes, jóságos professzor a vádlottak padján érezte magát. Milyen kusza az élet, a jóságomból lesz kapitalista valami

élelmes fickó és biztossága tudatában kirúgja ezt a kevésbé élel-
mest...

— És önnek az a véleménye, úgy-e, hogy az én kényelmemből
mindketten jól megélhettek volna? — nézett most a fiatalemberre el-
kínzottan.

— ... Méltóságos uram, minden emberi eljárásban van rendszer.
Ezt a rendszert kitanulni s a vázát kivonatolni a mi feladatunk. Az én
megtagadott megélhetésem nem merénylet ezért ön iránt, bár függvénye
lett volna méltóságod szokásainak. Valóban, az ön és a kar többi pro-
fesszorának kényelméből, helyesebben megszokásaiból én is megélhet-
tem volna menyasszonyostól. Minthogy ez Kesztyölci miatt nem lehet-
séges, nyilvánvaló, hogy robbantanunk kell.

— No és a szigorlatozók? Azokra nem gondol?

— Én dolgoztam velük, méltóságos uram! — legyintett a fiatal-
ember. — Hűsz kérdésre van beállítva az egész büntetőjog, méltóságod
sztereotip kérdéseire. Ha volna igazság a világon, sohasem jutnának
ezek át semmilyen vizsgálaton. Soha olyan közel nem méltóztatott járn
az igazsághoz, mint ezeknek az elzúgatóásával, tessék elhinni. Én mon-
dom ezt, a tansegéd. A szociális igazságnál ott vagyok, méltóságos uram
s ha azok a szigorlatozók tudnának, akkor... De nem tudnak, éppen ez
a vicc...

A professzor a papírvágókését forgatta az írómappán s az esze
Gerjeni Pistán járt. Pista, te merész tervező, édes jóbarát, mennyire
elmúltál. Ki gondol még rád? Talán egy asszony imitt-amott, aki meg-
simogatta szép fekete hajadat. Talán egy pajtásod, életben maradt
katonád. Vidám arcodat, hatalmas eszedet hogyan elvitte az a golyó...

Bokályi László beszélt még, már túl volt az első nagy kirobbaná-
son és érezve sikerét, ötletes igyekezett lenni. Mikor azonban elmaradt
tréfáira a professzor mosolygása, elcsendesült ő is. E csendességben
tisztán látta egész vakmerőségét; egy professzorhoz így betolakodni
mégis csak szörnyű; mi köze neki az elcsapott magánhivatalnok bosz-
szújához?

— Én már régen, talán az első mondatnál kidobtam volna ma-
gamat — állapította meg magában. — Ez az áldott jó ember hogyan
eltűr...

Az áldott jó ember arcán könnyecseppek gurultak le s a fiatalember
megrettenve grott fel láttukra.

— Bocsánat, méltóságos uram... én igazán... én nem... de-
hogysis... valóban restellem... alászolgája, méltóságos uram...
örökre sajnálni fogom... hogysis tehettem... alázatosszolgája, méltó-
ságos uram... tessék úgy... mintha, mi sem... ejnye, de sajnálom...

Rég nem mozgatta a papírvágókést a professzor, két lelkes diákot
látott, amint meghitten mennek a budai Dunaparton és vitatkoznak
erősen. Hová lesz a tanulásra fordított energia, ha az ember meghal,
kérdi a fekete fiú, most tudok németül és franciául, erre felelj, hová

tűnik majd ez a bennem levő képesség, amikor meghalok? Hová tűnik, igen hová tűnik?

— Hová tűnik? — motyogta hangosan a professzor. — Igen, hová tűnt az a nagy képesség? Pistám, te már tudod, hová tűnt! Vagy senki sem tudja?

Nem felelt senki.

A csendre felkapta fejét a professzor, ejnye, mi volt itt az előbb? Mi is? Persze, az az előkészítő, a holnapi szigorlat...

— De hát hol van az az ember? — ugrott fel most — miért ment el olyan hirtelen? Ejnye, ejnye...

Izgatottan járt ide-oda, a szobában. Gerjeni Pista képére nézett, mely ott volt az íróasztalán, még az előbb kivette, mikor itt ült az a fiatalember. A kép nyugodtan állta a tekintetet s a jót, a bizakodást hirdette most is. Mint teljes életében az, akiről készült.

A professzor az ablaküveghez szorította homlokát.

— Most honnan vegyem elő, ha elment? — mondta mérgesen. — Nyavalyás tansegéd!

Gyorsan az asztalhoz lépett, felverte a telefonkönyv lapjait. Letárcsázta: 126—87.

— Halló — felelt a telefon — itt a Kesztlöczi-jogszeminárium. Tessék!

— Itt Fekete Iván, a büntetőjog professzora. Azonnal jöjjön az önök főnöke hozzám!

— Igenis, kéremalásson.

— Na! — csapta le a kagylót a professzor és végigtörölte homlokát...

Kimerülten esett bele a karosszékekbe.

— Korrekt vagyok-e vagy inkorrekt? — kérdezte Gerjeni Pista képétől. — Felelj, a te kedvedért teszem!

Gerjeni Pista felelt valahonnan Volhíniából, a professzor legalább, a büntetőjog nagy tudósa, az ember bűneinek híres mérlegelője így érezte. Hogy az élet a fontos, nem a csipcsup korrektség vagy inkorrekt-ség. Életet adni csak mindig s kenyeret el nem venni soha...

A főnök úr autón rohant ide. Majd beesett az ajtón.

— Kesztlöczi Jenő dr. vagyok... Hivatni méltóztatott...

— Úgy van. Ismeri ön Bokályi Lászlót?

— Hogyne, kéremalásson. Alkalmazottam.

— És mi a véleménye róla?

— Kéremalásson, méltóságos uram... Hogy Bokályi... az én véleményem...

— Az én véleményem ugyanis az róla, hogy abszolút büntetőjogász. Az ön intézetének erőssége.

— Ó, kéremalásson... Természetesen, kéremalásson...

— És én önt lehetetlenné teszem, ha nem ad annak a boldogtalan embernek legalább négyszáz pengőt havonta, kéremalásson!

- Méltóságod óhajtása parancs . . .
- A professzorok kényelméből kövérré dagadt az ön üzeme. Annak a Bokályinak a megélhetését el fogja bírni . . .
- Hogyne, ha méltóságod akarja . . .
- Akarom. Elég szégyen, hogy ön nem akarta.
- Bocsánat . . . Ha tudom, hogy . . .
- Lényegében inkorrekt dolog részemről, hogy az ön embertelenségéről önnel tárgyalok. De figyelmeztetem, ne kívánja, hogy ebben az ügyben korrekt legyek !
- Isten őrizz, méltóságos uram !
- Akkor volt szerencsém. Innen szíveskedjék Bokályihoz fáradni s közölni vele beszélgetésünk tartalmát ! Örülök, hogy személyesen is megismerkedhettem önnel.
- Részemről, méltóságos uram, részemről . . .
- Mondja meg Irma a Lacinak, hogy megadom a négyszázat . . . Hanem azt is megmondhatja neki, hogy azért ne legyen velem szemtelen, ha ilyen nagyfiút csinált is belőle az a Fekete Iván !
- Irma megölelte örömeiben Kesztlölczit.
- Laci csak későn, nagyon későn jött el Irmához.
- Leült és tenyerébe fektette homlokát, mikor meghallotta a jó hírt.
- A tisztességes dolgok miért nem mennek maguktól? — kérdezte szomorú mosollyal.
- Irma rádöbbsent vőlegényére, majd hirtelen ezt mondta az^o asszonyok örök fölényével :
- A tisztességnek nincsen dinamikája, fiam !

Kilián Zoltán.

ESTI BABONÁK.

*Ablakot, ajtót becsukott a nap.
S lehányt pillával kastélyába ment.
Utána hallak: Szín, meleg, élet.
S boldog estére csengetett a csend . . .
Messze tanyákról cammog a sötét,
Haza seprüzi lassan az embert.
Hosszút pihenni elfekszik a föld
S fel-felsőhajlva várja a reggelt.*

*S most ébrednek lassan a mesék:
Ezüst a csillag . . . arany a hold . . .
Reccsen az ajtó. Kopog az ablak.
Asszony nép sugdos: Nagyanya volt . . .*

Büky György.

NÉP ÉS ÍRÓ.

(Bevezető a Bartha Miklós Társaság február 27-iki Magyar föld estélyén.)

TISZTELT hölgyeim és uraim!

A magyar föld népe két kultúra közt lebeg. Régi rítusát megbontotta s nem talál új fegyvelmező szertartásokat. Szokás és hagyomány biztos, partja közt folyt egykor az élete: megvolt a templombeli helye, nem ölthetett fel büntetlenül egy különállást jelentő ruhát s tudta, melyik halottját hogy kell elsiratnia. Zárt volt a lelke, mint az éggömb, mely a faluja fölé borul. Hallott róla, hogy a szőlőhegyen túl is van világ s az utak akácсорai messze városok s idegenajkú országok felé szaladnak, de a lelke nem szaladt velük. Az élete csak itt volt teljes, mert itt volt érdemes; az országotja a cigányoké.

Hol van ez a régi falu? Bomlik menthetetlenül. Hol gyorsabban, hol lassabban. Itt tartja magát a régi élet, ott minden multat felold az új. Vannak kevert faluk, hol mint a rendetlen vágott erdőn, jövevénynövények verik fel az ős fák irtásait. Százados távolok élnek egymás mellett s egyetlen zavaros sűrűbe fut szívós szil és burjánzó akác. Sajnálod a népdalt s bánatosan mondasz le a tengerihántás hatásos díszletéről? Ó, nagyobb dolgok vesztek el itt! A meder futott el a folyó alól: Isten tudja, mi lesz belőle: posvány vagy vizesés?

Polgárember: így nevezi magát a módos magyar paraszt s igaza van. Polgár ő, igényei a polgár igényei s jólétének, mint a polgár jólétének, egyre több cseléd az ára. Traktort vesz, takarékpénztárat vezet, a fia tanul, a lánya prémbe öltözik, ő maga osztályharcban áll a külsősoriakkal s tekintetes úr a titulusa. Azon a vidéken, melyhez engem ifjúságom minden jó emléke köt, már nincs a régi értelemben vett paraszt, csak birtokos és cseléd. S meddig lesz másutt? Az ételszabályozó szokások egyöntetűsége, melyet csak az életfeltételek egyenlősége s a fölfelé-elzárkózás tarthatott fenn: oda. A népből út nyílt a középosztály felé s a középosztályból a nép felé. A falu embert ad, a város táncot, zsargont, életfelfogást. A nép nem akar többé nép maradni. Szégyeli hagyományait, lenézi a népit s százados mulasztásokat pótlón akar az urak életében részesedni. Mint a serdülő gyerek, leveti kinőtt ruháit s eltaszítja szegyeit gyerekkorát. Hiába állsz elé s mondd, hogy ez a gyerekkor volt a paradicsom, neki nem kell s ha nem kell, bizonyára igaza van. Megborzongatta az Ismeretlen s mennie kell. Ha a faluban marad is, odahagyta azt az örök falut, melyre annyi bölcs és költő nézett már édes nosztalgiával.

Sajnáljuk ezt a vak s mohó gyermeket? Hülede zszunkaz elkerülhetetlen? A magyar föld népe két kultúra közt lebeg. A levetettbe nem nyomhatjuk vissza, az alakulón a szemünk.

A föld népe válságéveit éli. Színházi kellékesek selejtes rongyaira cseréli komoly öltözetét s rabitz-falakkal készül jövendő századokra. Ki menti meg a borzalmas ecsettől, mely zavaros szürke lébe mossa a nemzetek színeit. Ki menti meg az Európa csatornáiból összefolyt Zerkovitz-kultúrától őt, aki

a magyar dal örököse? Mi lesz belőle, ha erőt vesz rajt a sehonnaiság nyájszétszalasztó betegsége? Mit akar vele az idő? Aljas játékot űz, kicsalja százados csigaházából, hogy könnyebben taposhassa el. Vagy báb-magányát törli meg egy szabadabb lepkesorsért? Merre tart a nép? A seszínű nemzetköziség, vagy egy magasabb magyar kultúra felé, amely megint part lesz és megint meder, csak tágabb s tágíthatóbb?

Az idő nem felel, de teremt és nivellál, mint a vulkán s a szél. A falu bomlik, az író ül s néz, fájdalmasan és tehetetlenül. Csak ő tudja, mit dob el e nép. Csak ő tudja, mit kéne kapnia. Régi adósa ő e népnek. Ez készítette neki a szót, melytől megrészegedett, ettől vette az idiómát, mely lelke íze lett, ez szabta meg verse lejtését s esze kanyargóit, ennek a népnek a sorsa tanította meg sírni s ennek a pajzánságába fúrta világtól undorodó, szomorú struccfejét. Vágyó lombjaink meg-megfűrdtek Európa kósza szeleiben, de fák a földbe nyúló gyökereink jóvoltából vagyunk. Egy magasabb kultúra felé támo lyog a bekötött szemű gyermek? E magasabb kultúra bennünk érik. Bennünk, akik egyszerre vagyunk csökön yös mult és rügyező jelen, hagyomány és széttekintő szem, öregek üzenete, lázadó k akarata.

Nem élt nagy magyar író, aki tanítványa ne lett volna a népnek, amelynek tanítója lett. Csak az epigonok irdalma volt népieskedő, de aki itt mint író számított, művészete gyökereiben mindig népi volt. Heltai Gáspáron kezdve, aki szász létére felnőt t korában tanult meg magyarul s prózánk egyik első mestere lett, Adyig, aki Nyugat zsilipjeit metszette át, minden nagy írónk ennél az óriás, kollektív kemencénél melegedett. A falu volt a lelkük otthona s különféle poézisünk atyafisága. Jelszavai közül olykor ki-kifeledte, de mester ségében sosem tagadta meg tanítóját a magyar író, különösen nem ez a mai nemzedék, amely mintha érezné, hogy múlt ízek utolsó ízlelője, mohón hajol az apadó kehely fölé s egy nagy magyar szintézisről álmodik, amilyen Goethe kora volt a németnek s az orosz nak Dosztojevszkijé.

Ki segíthet a magyar népen, ha nem a magyar író? Ki virraszt fölötte, ha nem ő? Kerítő sípok olcsó hangversenyén ő dalolja az örök igazságokat. Ő a folyton működő kéz, aki új íveket tud vonni a ledől t templom maradá k falaira, ő a bűvös száj, aki új imába tudja iktatni a hajdani imák szétzilált szavát. Gazdagok vagyunk, mert sokkal tartozunk a népnek s haj, szegények, mert adósságunkat nincs mód letörleszteni.

Bánatos magyar poétaság, tehetetlen fájdalom hosszú iskolája! Állsz, mint a kút, mely megitatja a szomjazót, de nem járhat szét a pusztán, hogy jertek, én vagyok a kút. A kút dolga vizet gyűjteni s nem a vizet széthordani. Jaj annak a művésznak, aki művészete szent önzéséből kilép s olcsón osztja el magát. A költő önmagáért él. Ép azért lesz nemzeti s emberi okulás, mert bátran él önmagáért. Köt i a tulajdon sorsa, mely neki az emberi sors. Termi az igazságot, de nem alkalmazza. Nem veszik el a részletekben, mert az egész terem tést kell újra fogalmaznia.

Tévelyeg a nép? Ő nem állhat elé s nem versenyezhet kerítőivel. Olyan ő, amelyennek lennie kell. Nem faraghat bunkót lelke ágas gallyaiból s nem marcolhat szimpla jelszót bonyolult igazságai helyett. A költészet nem gyakorlati. Beállítható a gyakorlati élet erői közé, de előbb alkalmazni kell rá s ezt az alkalmazást a költő nem végezheti. Versében, mint csirában a lombos fa legtávolibb ága, ott rejtőzködik a magyar falu kultúrpolitikája, a szövetkeze tekről vagy a földbirtokreformról vallott helyes felfogás, ő mégsem lehet tanító, politikus vagy finánc, mert ez mind egész embert kíván s jaj neki, ha őt nem

a művészet kívánja mindenestől. A művészet az ő teljessége és börtöne. Örök formába rögzíti s elzárja a folyékony élet elől. A művészetben lesz ő Vörösmarty élőszobra; sajtó részvét, mely mozdulatlansága kárhózatában csak értőhöz beszél. Nincs száználmasabb, mint a nép elé állított költő, bizony a bakter is legyőzi érvelésében őt, aki pedig e nép magasabb nyelve, igazabb igazsága s egyetlen barátja.

Lát csak és szenved s még sikítania sem szabad, mert betapasztják a száját, ha sikít. Ki menti meg őt? Ki adja vissza neki a népet s ki adja vissza őt a népnek? Iskola elhallgatja, sajtó letagadja, katedra elátkozza. Volt-e nép messzebb Mózesétől s volt-e Mózes népe-hagyottabb? Mi lesz velünk? Össze-ölelkezik még magyar nép s magyar író egy közös kultúrában, vagy menthetetlenül kihúny a kemence s a költő a maga lángjánál didereg, míg a hideg meg nem veszi?

Mit feleljünk arra, aminek nincsen felelete?

A magyarság sorsa nem a népen és nem a költőn múlik. Önökön, akik nem nép és nem költők, de látják a költőt s vezetik a népet. Letagadhatnak bennünket előle, de oda is ajándékozhatnak neki. Mi nemcsak vers vagyunk s nemcsak novella, essay és regény, de a dolgok új látása, szavainkat a tanító tanításra, a bíró ítéletre, a pap vigasztalásra válthatja. Állásfoglalás vagyunk életük s a nemzeti élet minden vitás pillanatában. Modor és öntudat, vágyak szárnya s felelősség súlyai. Fogadjanak be minket s esztelen divatjaik után vezessenek le bennünket is a néphez, ha nem is műveinket, de szellemünket, hogy ott lehessünk mellette, amikor évszázadokat dob el s talán csak pillanatokot markol meg helyette.

Egy nemzedéknyi magyar író vonul fel ma önök elé. Lekötözött anyák könyörögnek e dobogón, hogy keressék meg eltévedt gyermeküket. Gyermekük könyörögnek, hogy vezessék vissza hozzájuk vak édesanyjukat.

Németh László.

LÓHERE.

*Kis négylevelű lóhere
Nem szakítlak le téged.
Tudom: a lóherének is
Szent és drága az élet.*

*Elbujtallak a fű közé,
Hogy senki meg ne lásson,
Szerencse után futkosó
Ember rád ne találjon.*

*És énekeljék harmatok,
Dalolja madárének:
Szomorú embert szerencse
Lelni a lóherének.*

Falu Tamás.

ARANY JÁNOS NAPJAIBÓL.

AZ ÚT VÉGE ÉS AZ ÚT ELEJE.

(1882—1835).

MEGINT elővette a dohányzacskóját, megtömte a pipáját s bodor füstöt eregetve belemélázott a mult időkhöz.

— Hát hogy is volt csak? Régi dolgok ezek, egy kicsit fel kell srófolni a memóriámat. Hát mondom, nagyon bálványoztuk Csokonait, aki akkor már régen ott feküdt a Hatvan-utcai temetőben. A sírján egy kidőlt-bedőlt fejfa állott, korhadófélben, a nevét is alig lehetett elolvasni. A debreceniek bizony nem sok kegyelettel voltak szegény Vitéz iránt. Pedig az ő fiok volt, büszkélkedhetek volna rá. No, elég az hozzá, erősen benn voltunk az őszben, mikor egy esős, hűvös délután beállított hozzánk a coetusba Lugosi, a poéták publikus preceptorja, igen derék, meleg érzésű s tudományosan is igen felkészült ember; hát mondom, beállít hozzánk, a kilencesbe s aszongya: no, fiúk, tudjátok-e, mi újság? — Mi? — «Hát, aszongya, a város tekintélyesebb polgárai között mozgalom indult meg, hogy Csokonainak méltó síremléket kell állítani, ez a szégyen nem maradhat tovább a városon. Épen most jövök Péczely professzor úrtól, tőle tudom.» — «Vivát! Ez már beszéd!» — kiáltottuk s alig engedtuk nagy lelkesedésünkben Lugosit beszélni. De az a nagy lármában föltartotta a kezét s jelezte, hogy nem eddig van ám a dolog. «Most jövök Péczelytől — mondta — s a professzor úrnak az az ideája, hogy ennek a szép mozgalomnak az élére a kollégiumi ifjúságnak kellene állnia. Meg is fogalmazott mindjárt egy lelkes hangú írást, az ifjúsághoz adresszálva, ime, olvassátok,» S azzal a kis Lugosi kivett a zsebéből egy negyedrétre hajtott árkust s átadta Aranynak, aki — szinte most is látom — egész belesápadt a meghatódásba. Mindenki odarohant, mindenki látni akarta. Még Buzinkai Peti is leugrott az ágyáról és hirtelen felrántotta a csizmáját, mintha csak Péczely professzor saját személyében tisztelte volna meg szerény coetusunkat. Kicsit sötétes volt már, Arany hát az ablakhoz ment a levéllel, hogy jobban lásson. Mi többiek meg egymás hegyén-hátán állva, körülvettük, hogy necsak halljuk, de lássuk is. Hát . . . az volt a felhívó levélben csakugyan, hogy a halhatatlan költő sírján, mielőtt még felismerhetlenné tenné az idő és feledékenység, egy méltó síremlék emeltessék s a nemes ifjúság is, ki-ki tehetsége szerint, adakozzék. De az adakozás legfeljebb egy váltó forintig terjedhet, minthogy inkább az indulat és készség, mint maga az adomány összege jön tekintetbe. A pénzt a szénior fogja összegyűjteni

s Péczely fogja megőrizni, míg a dologból lesz valami. A levél végén az állt, hogy maga Péczely huszonöt váltó forintot ajánl fel a nemes célra.

— Alighogy befejezte Arany a levél felolvasását, a pillanatnyi csöndben megszólalt a kis Lugosi: «Édes barátaim — mondta — tudjátok, hogy szegény ember vagyok, de inkább koplalok, nélkülözök, mégis öt váltó forintot adok én is Csokonai síremlékére. Ti is erőltessétek meg magatokat s mindenki adjon legalább egy ezüst huszast. Megérdemli az a sokat szenvedett költő.»

— Még olyan rivalgást nem igen hallottatok, mint amilyenbe a coetus kitört. A fiúk felkapták a kis Lugosit, felemelték a levegőbe s olyan vivátozás támadt, hogy a szomszéd coetusokból is mind összeszaladtak. Pár perc alatt végigfutott a hír az egész emeleten s jöttek, egyre jöttek. Olyan csödület támadt, hogy már be sem fértek a coetusba.

— Aranynak újra és újra fel kellett olvasni Péczely levelét s mindig újra kitört a vivátozás. Mikor pedig a nagy zajra a szénior is előkerült, majd széttépte a sok diák, hogy szedje be rögtön a felajánlott pénzeket. Bogdány Lajos alig győzte írni az adományokat. Megjegyzem, hogy Péczely felhívása igen alkalmas időben is jött, mert november legeleje volt, legtöbbször ép akkor jutott egy kis pénzmaghoz. Egy ezüst huszasnál senki se adott kevesebbet, de voltak, akik két, három váltóforintot is adtak. A kis Vay Géza, a szabolcsi Vayakból, annyira föllelkesült, hogy az egész havi zsebpénzét oda akarta adni, de Lugosi nem engedte, hogy Bogdány Lajos, a szénior elfogadja tőle. De a kis Vay-gyerek — egészen gyerek volt még, aligha több tizenöt esztendősnél és nem is volt még tógátus diák — annyira erősködött, hogy végre is öt váltóforintot el kellett fogadni tőle. Én egy váltóforintot adtam, Arany, ha jól emlékszem, kettőt. Ekkor már inkább tehette szegény, mert Erdélyi professzortól a Rozika tanításáért ebédkoszton felül pár forintot is kapott, de bizony sok mindenre kellett volna neki az a pár forint. Hazulról nem kapott semmit s legnagyobb keserősége az volt, hogy szegény, öreg szüleit nem segíthette. De azért, mondom, úgy emlékszem, két váltóforintot adott. És csak úgy lángolt az arca, mikor Bogdány Lajos az elsők közé írta be a nevét a listára.

— Egy hétig lázban volt az egész kollégium. Tanakodtunk, vitakoztunk, mi lesz, hogyan legyen? Milyen legyen a síremlék? Kőből legyen, vasból legyen? A legmerészebbek azt fundálták ki, hogy fel kell kérni kitűnő hazánkfiát, Ferenczyt, a Rómában élő magyar szobrászt, hogy csinálja meg Csokonai szobrát, faragjon egy hatalmas monumentumot, kétszeres életnagyságban, karrarai márványból. Abban reménykedtek, hogy a kiváló művész bizonyosan nem számít semmit a fáradságáért, a márvány költsége meg bizonyosan kitelik a közadakozásból. . . . Igen, mert tudnotok kell, hogy a kollégium bibliothekájában már volt Csokonainak egy mellszobra, melyet Ferenczy csinált és küldött Rómából a kollégiumnak ingyen, a költő iránti tiszteletből.

— Az eszme nagyon tetszett a diákságnak. A bagolyvárban gyű-

lést tartottunk hát és választottunk egy háromtagú deputációt, hogy az menjen el a rektorhoz s kérje fel őt és a professzorátust az eszme pártolására. Teljesen úgy viselkedtünk, mintha az egész akciót a kezünkbe akartuk volna ragadni. Körülbelül itt hibáztuk el a dolgot. No, elég az hozzá, megválasztottuk a deputációt s az el is ment Sárváryhoz, mert ő volt a rektor. A deputációt Bogdány Lajos, a szénior vezette. Benne volt Arany, meg a kis Dobos Gyurka, egy Vércse, meg egy Bagoly. Mi meg ott maradtunk a bagolyvárban, hogy megvárjuk az eredményt. Fene hideg volt ott a nagyteremben, mert akkor már november közepén jártunk s egyszerre téltre fordult az idő, de a lelkesedés fűtött bennünket.

— Telt, mult az idő, vártunk, csak vártunk, de a deputáció csak nem érkezett vissza. Türelmetlenségünkben pipára is gyujtottunk, holott a pipázás a bagolyvárban szigorúan meg volt tiltva. Tilos volt az ugyan a kollégium egész területén, de a tilalmat a coetusokban senki se vette komolyan. Még mikor a kontraskriba vizitációt tartott, akkor is kojtolunk hosszúszerű tógátus-pipáinkból, mégse írt föl bennünket.

— No, elég az hozzá, mind türelmetlenebbül vártuk a deputációt. De csak nem jöttek. Már épen szét akartunk oszolni, mikor jön Arany Dobos Gyurkával. A szénior nélkül. Levert, kedvetlen mind a kettő. Aranyt föl akartuk erőszakolni egy pulpitusra, hogy onnan tartson beszámolót, hogy jobban hallhassuk, de ő vonakodott s csak legyintett a kezével. — Hát mi van? mit végeztetek? — ostromoltuk mind a kettőt. De Dobos Gyurka csak Aranyra mutogatott s nem szólt. Arany is csak hallgatott és szomorúan tekintgetett ránk. Majd szétpattantunk a türelmetlen kíváncsiságtól s nem tudtuk mire vélni a makacs hallgatást. Végre Arany mégis erőt vett magán s szinte fájdalmasan nyögte ki magából: «Nem lehet, nem engedik!» — Úgy kellett harapófogóval kiszedni belőlük mindent. S rettentően elkeseredtünk azon, amit denique megtudtunk. Hogy hát a professzorátus a napokban már konziliumot is tartott a Csokonai-siremlék ügyében és ellene van az egész akciónak. Nem engedi, hogy az ifjúság ilyesmiben résztvegyen, ilyenre adakozzék. Merthogy ez ellenkezik a kollégiumi renddel. Mikor Aranyék megjelentek az öreg Sárváry előtt, az azzal kezdte, hogy alaposan lehordta Bogdány Lajost, a széniorot, amiért a professzorátus és a rektor tudta nélkül fölszedte a pénzeket. Pattogott, csattogott az öreg, verte az asztalhoz a fasciculusokat, de később megenyhült, mert különben vajszíve volt neki... Különösen, mikor Bogdány Péczely professzorra, Péczely felhívó levelére hivatkozott. «Bene, bene, clarissime, tudom, nagyon jól tudom. No, hát nem történt semmi, de vissza kell fizetni azokat a huszasokat, meg forintosokat.»

— Úgy is történt. Másnap Bogdány mindenkinek visszafizette, amit kapott tőle és elaludt az egész siremlék-ügy. De persze, bennünket igen bántott a dolog. Ekkora vaskalaposságra nem számítottunk. Voltak közöttünk vérmesebbek, akik elkeseredettségükben ott is hagyták a kollégiumot s elmentek, ki Patakra, ki Enyedre. Elsőnek a kis Vay

Géza ment el, meg Ujfalusy Feri. De ott hagyta a kollégiumot Börcsök Sanyi, meg Buzinkai Peti is. — «Megfulladnék ebben a levegőtlen házban, ha itt maradnék» — mondta a Peti s összepakolta a hosszúszerű pipáit, meg a nyalka csizmáit s úgy ott hagyott bennünket, mint Szent Pál az oláhokat. Hosszú ideig üresen állott a nyoszolyája.

— Minket, többieket is, mondom, sokáig bántott a dolog. Aranyba hetekig nem lehetett lelket verni. Szótlan komorságba merült s napokig az órákra se járt el. Fel is írták párszor óramulasztásért. Nem bánta. Csak ült otthon, a hideg coetusban, az ablaknál s óraszámra bámult ki az apró, havas háztetőkre, meg nézte a varjúkat, melyek csapatostul jöttek be a Nagyerdőről s ott keringtek a kollégium körül. Mikor olykor rányitottuk az ajtót, észrevettük, hogy valamit faragcsál a bicskájával. Eleinte dugdosta előttünk, de később megmutatta. Valahonnan kerített egy rossz alabástrom sőtartót s a bicskájával próbálta kivájni abból Csokonai fejét. Hát biz az nagyon kezdetleges egy faragás volt s inkább csak azért mondom el, mert jellemző Aranynak akkori lelkiállapotára. Szótlan hallgatagsága nagy lelki forrongásokat takart. Nem tudta, mit csináljon, szegény. Legjobban szerette volna talán ő is otthagyni Debrecent, de nem tudta, vagy nem merte ráhatározni magát. Mert hát hova is ment volna? Pénze nem volt s Erdélyiéknél legalább volt rendes ebédkosztja, ami bizony nagy szó volt, mert mi többiek, legalább is a bentlakó alumnisták, akik a *coqua* kosztján éltünk, hétszámra csak «sempert» ettünk. Vagy babot, vagy lencsét. Azért is hívtuk: *semperek*. De bizony a lencse sokszor zsizsikes volt, a bab meg kozmás, úgy hogy a kis szolgatanulók dúskálhattak benne. Szegény fiúk! Még most is elszomorodom, ha rágondolok ezekre a többnyire apátlan, anyátlan kis árvákra. Ott éltek ők az alma mater emlőin közöttünk, de bizony sovány emlők voltak azok. Ami étel megmaradt, az az övék volt. De néha napokig nem maradt s olyankor csak brúgót ettek, amit déli harangozaskor a praebitor osztott szét a diákok között. Krumplis fekete kenyér volt ez a brúgó; amíg friss volt, elég jó is volt, de ha egy napig állott, megsavanyodott. Ez volt a kis szolgatanulók legfőbb tápláléka. A legtöbb persze mohón befalta, mihelyest kikapta, de akadt közöttük olyan ágrólszakadt is, aki a ládájában összegyűjtötte és a hét végén eladta az Icik zsidónak, aki egy zsákkal végigházalta a coetusokat s összeszedte a megmaradt brúgót. Kaptak érte egy pár rézgarast. — Azért sok derék, sőt kiváló ember vált ezekből a kis szolgatanulókból.

— De Arany, mondom, elég jól élt, mikor már Erdélyi professzor leánykáját tanította. Ott ebédelt náluk és néha még vacsorára is hivatalos volt. Ott ismerkedett meg az öreg Sárváryval is, aki érdeklődni kezdett iránta és a lakására is el-elhívta. Föltűnt előtte Arany nagy erudíciója. Mert Arany ekkor már a klasszikusokat eredetiben olvassatta. Különösen Virgiliust és Homerost. Virgilius egy pár énekét le is fordította. Schillert is olvasta s olyan buzgalommal feküdt neki a franciának is, hogy szótárral a kezében már nehezebb francia szöveggel is

megbirkózott. Egész nap a Nagyerdőn csatangolt s mindig könyv volt a kezében. Sárváry a mathézist és fizikát tanította, de univerzális nagy tudásával értett mindenhez és érdeklődött minden iránt. Könyveket adogatott Aranynak olvasni és folyton buzdította. Bennünket, többieket is mindig biztatott: «Csak tanulni, tanulni, amice, olvasni minél többet, hogy be ne gyöpösödjék az elme».

— Érdekes ember volt az öreg. Mindig egy kopott köpönyeg lógott a nyakában, színehagyott bársonygallérú, csak úgy panyókásan a vállára vetve; néha, mikor az utcán ment, egyik szárnya a sárba is lógott. Még nyáron is a vállán volt a köpönyeg; még mikor a katedrán ült, akkor is. Mikor már le akart csúszni róla, egy furesát rántott a vállán s megint a helyén volt. De a következő percben újra csúszni kezdett. Akkor újra rántott rajta. A nebulók a classisban inkább azt figyelték, mikor ránt már a vállán, mintsem a mathesist. Mikor csúszni kezdett a köpönyeg, kórusban kezdték biztatni: «no, no, csúszik már». S ha az öreg úr észrevette, nem haragudott meg, hanem nagyot rántott rajta. Azt hiszem, ha nem lett volna köpönyeg a vállán, akkor is ráncigálta volna a vállát, úgy megszokta.

— Mondom, a mathesist tanította az öreg. De bizony nem igen figyelt a praelectióra senki. A legtöbben vagy olvastak, vagy ostábláztak. Egyszerre azonban megélnékült a classis, amikor az öreg úr képeket kezdett mutogatni. Nagyon szép mappái voltak, gyönyörű, árkus-nagyságú rézmetszetek, melyek az emberi szépség legfelsőbb grádusainak mustráit mutatták a világ legkitűnőbb mestereitől. Mikor láttuk, hogy mappát hoz a hóna alatt, már nyujtogatni kezdtük a nyakunkat. Előbb mindig egy kis bevezető előadást tartott az öreg úr, a rajzolás mesteriségének tanulásáról, a rajzolni tudás hasznáról, aztán bontogatni kezdte a mappa madzagját s előszedegette a régi híres mesterek képeit a görög, meg római istenekről: Apollóról, Mercuriusról, Marsról, Bachusról, meg a Vénus istennő képét. Persze a Vénus képe tetszett a legjobban. Több Vénus-képet is mutatott, hol ruhásan, hol minden ruha nélkül. Volt egy meztelen képe, amelyik a balkezében csigát tartott, jobbkezevel meg magát takargatta. Ezt mintha most is látnám. De igen szép volt az a félig befedezve ülő képe is, amelyiken a ballábából akarja kihúzni a tövisket. Mindezeket felülmulta azonban az a Vénus, akit úgy rajzolt le a kép szerzője, mintha a tenger habjaiból épen most jönne ki. Azóta se láttam ilyen szép női alakot. Gyengén felnyíló szemeiből csakúgy szórta a szikrákat. Meztelen volt egészen, de nem volt azon azért semmi fajtalanság. Sőt annyira szemérmes volt, hogy mindazt, ami bujaságra ingerelhetett volna, kezevel gondosan takargatta.

— Ilyen órákon csupa szem volt az egész grádus. Kézről-kézre jártak a képek, de semmiféle csintalanság nem fordult elő. Sohase történt olyasmi, ami a Kerekes professzor óráján bizony megesett, hogy a mutogatott ásványdarab, amint sorra járt a diákok kezén, dévajsból brúgóvá változott s úgy került vissza Kerekeshez.

— Az öreg Sárvárynak az lett volna a célja ezekkel a képmutogatásokkal, hogy a rajzolás mesterségére, sőt a rézmetszésre kapasson bennünket. De a mi grádusunkban bizony nem akadt Beregszászy Péter, aki a rajzolást és a rézmetszést olyan tökéletességre vitte, hogy a professzorok Sárváry kértére műhelyt is rendeztek be neki a kollégiumban, ahol aztán sok szép dolgot csinált. Én magam is láttam neki nem egy szép munkáját.

— Egyedül Bartha Józsin fogott Sárváry professzor buzdítása. Később pap lett belőle is Beregben, vagy Ugocsában. Nem tudom, él-e még és tud-e még olyan szép rajzokat csinálni, mint tógátus korában. — No meg persze Arany. Ép ezért mondtam el az egészet. Ő is elég sokra vitte. Később, azt hiszem, teljesen abbahagyta. De akkor Sárváry hatása alatt nagyon nekibuzdult. Egyformán értett a száraz és a nedves rajzoláshoz. Plajbásszal, de kivált szénnel olyan ügyesen rajzolt, hogy nem győztük csodálni. A rajzoláshoz való szénét maga csinálta mogyorófa-ágból, amit a Nagyerdőn vágott s lúdtoll-forma vastagságra elhasogatott. A mogyoróvesszőket elvitte Erdélyiekhez, kért egy fazekat, abba belerakta, a fazekat felül sárral betapasztotta s aztán a konyhán tűzben kitüzesítette. A fazékba betömött vesszők megfeketedtek, de a külső levegő hozzájuk nem juthatván, nem emésztődtek el, csak megkeményedtek. Olyan szép árnyékos rajzokat csinált Arany ezekkel a szénpálcikákkal, hogy az öreg Sárváry is elkért tőle néhányat. Ha fejet rajzolt, különösen a szem meg az orr cimpája sikerült legjobban. A száj, meg az áll már kevésbbé. De értett a nedves rajzoláshoz is. Macskaszőr-ből csinált pemzlit, azzal festett.

— Ha tovább folytatja, bizonyosan sokra vitte volna. De egyszer csak ezt is abbahagyta, mint a faragást. A szénpálcikáit elhajigálta, a rajzait elajándékozta s hétszámra megint csak az olvasásba mélyedt. Sőt sokszor nem is olvasott, csak bámult a könyvbe, nézte a betűket, úgy tett, mintha olvasna. Hogy ne vegyük észre.

— Egyszer, egy este, emlékszem: csodálatosan enyhe decemberi este volt, megleptem, amint a coetusok előtti nyitott folyosón álldogált magában, a párkányra könyökölve. Nézte a holdvilágot. Én a színházból jöttem épen haza. Ráismertem a holdvilágnál.

— «Mit csinálsz itt, János?» — szóltam rá. Nem felelt. A vállára tettem a kezemet. — «Valami bajod van, komám?» — «Nincsen.» — De olyan szomorúság volt a hangjában, hogy megéreztem, valami bántja, csak nem akar szólni. Meglehetős zárkózott természetű volt mindig, tudtam, hiába faggatom. — «Hát ha nem beszélsz, én nem erőltetek!» — mondtam, de csak álltam mellette. A holdvilág rásütött az arcára, amint felém fordította a fejét. Szinte el volt torzulva az arca a fájdalomtól s a szempilláján egy könnyesepp csillogott. — «Mi bajod, édes komám?» — mondom neki s átnyaláboltam. Megszorította a kezemet. Éreztem a fogásán, hogy nagyon küszködik, viaskodik a lelke. Nem szóltunk egy szót se, csak álltunk egymás mellett a holdsütötte folyosón. Később egy

nagy sóhaj szakadt a melléről, ujjjaival végigfésülte a haját — szép, hullámos, gesztenye-haja volt — s mintha megenyhült volna. — «Hol voltál? — kérdezte csendesen. — «A harmincad-közön» — mondtam; ott volt tudniillik a színház. — «Mit játszottak?» — kérdezte újra s felcsillant a szeme. — «A Vasálorcát» — mondom s hogy egy kicsit kedvre hangoljam, beszéltem neki az előadásról, a színészek játékáról, FánCSRól, SzáKfyról, meg CsabaynéRól, aki a közönség kedvence volt. — «Holnap mit játszanak?» — kérdezte hirtelen. — «A korona és kardot». — «Holnap én is elmegyek» — mondta gyorsan s azzal, hogy ne kellessen többet beszélni, sarkon fordult s benyitott a coetusba. Én meg utána.

— Másnap csakugyan el is ment a színházba. Engem is hívott, de én nem mentem. Pénzem se igen lehetett. Meg láttam is már azt a darabot. Az igazat megvallva, nem is igen hittem, hogy elmegy. Hiszen az egész télen egyszer se jött el addig, hiába hívtuk. Tiltják az oskolai törvények, mondta mindig.

— Annál inkább meglepett hát, hogy most csakugyan elment. Későn jött haza, én már feküdtem, de még ébren voltam. A többiek is, ki feküdt, ki olvasott, vagy tanult az asztalnál. János fölakasztotta a köpönyegét — mert egész télen egy malaclopóban járt szegény, szűrre nem tellett — és elkezdett vetkőződni. — «Hol voltál, Jankó?» — kérdeztem tőle halkán, hogy a többiek ne hallják. A szemit kapkodva jártatta végig a többieken, aztán egész csöndesen annyit mondott: — «Ott, ahol mondtam». — Láttam, hogy nem akar a fiúk előtt beszélni, de azt is láttam, hogy csordultig van a lelke. Az arca, szeme égett. Lefeküdt, de éjtszaka sokat forgolódott az ágyában.

— Másnap, harmadnap megint a színházban volt. Ameddig csak a pénzéből futotta. Mikor meg elfogyott a pénze, akkor meg ott járt-kelt a színház körül, nézte a színészeket. Megismerkedett egy Szikszay nevű színésszel, aki a színház kedvéért oldalbarúgta a kollégiumot, de csak afféle díszlettologató vált belőle. Sokszor lehetett őket látni a nagyerdei úton, nagy beszédbe merülve. Sőt egy alkalommal, mikor egyik diák-cimboránkat búcsúztattuk, aki praeceptornak ment ki Ladányba, hát a Bikában ott láttuk Aranyt egy asztal mellett, Szikszay Miskával, meg Hubayval, aki kolompos színész volt a társulatnál.

— Teljesen megváltozott, mintha kicserélték volna. Az órákra még ellátogatott, de a studiumot elhanyagolta. Folyton csak színdarabokat olvasott, Shakespearet, Molièrét s egy csomó szerepet könyv nélkül is megtanult.

— Nekem sehogyse tetszett a dolga. Mondtam is egyszer Imre Sándornak: — «Te — mondom — mi van ezzel az Arannyal? Egész megváltozott. Nem vettél észre rajta semmit?» — Imre Sándor csak nézett rám, kimeresztett szemmel. Látszott rajta, hogy nem igen tudja, mire célzok. Még ő kérdezte, hogy: «Hát mi lenne?» — «Én nem tudom» — mondok — «de mintha kibújt volna a régi bőrből, alig ismerem rá. Valami fúrja az oldalát, de nem szól, nem beszél, teljesen magába zár-

kózik. Hétszámra nem lehet egy szavát se venni.» — Imre Sándor elvigyorogja magát s fölrikkant : «Talán szerelmes?» — Érdekes : erre nem is gondoltam. Ha Imre nem szól, eszembe sem jutott volna. Pedig lehetett benne valami. Lehet, hogy tüzet fogott valahol s a parázs nem mert lángra lobbanni, csak emésztődött a hamu alatt. — «Igen ám, de ha szerelmes volna, akkor verseket írna s nem folytonosan drámákat olvasna, aktorokkal cimborázna.» — Imre Sándornak megütötte a fülét, hogy drámákat olvas. «Miféle drámákat?» — kérdezte nagy csodálkozással. — «Hát kivált Shakespearet — mondom — mindig azt bújja.» — «De hiszen nem tud angolul.» — «Nem is, de kerített valami német fordítást, aztán egyik kezében a szótár, másikkban meg Shakespeare, folytonosan úgy jár fel s alá a coetusban. Ha szól az ember hozzá, csak néz, nem felel, talán nem is hallja.» — Imre Sándor kicsit eltűnődött rajta. — «Bizonyosan nagyon bele van merülve» — mondotta aztán. De látszott rajta, hogy meglepte a dolog. Tehát neki se szólt Arany semmit. A többiek se vettek észre rajta semmit, csak nekem tűnt fel a változás rajta. A többiek legátióra készültek, mert közeledett karácsony. Mindenki magával volt elfoglalva.

— Karácsony hetében ketten maradtunk a coetusban : Arany, meg én. A többiek — ki hazament, ki legátióba ment. De mi ott maradtunk. Legátiót egyikünk se kapott ; Arany talán nem is igen kért ; arra pedig nem volt pénzünk, hogy hazamenjünk. Ünnepszombatján este Arany Erdélyiekhez volt hivatalos, én meg egy rokonomhoz. Ünnepszombatján is. De mikor ebéd után hazamentem, korábban, mint gondoltam, Jánost már otthon találtam. Még pedig igen fura poziturában. Majd hasra estem, mikor benyitottam a coetusba.

— De igaz, előbb még azt kell elmondanom, hogy a kilences coetusnak volt egy meglehetősen nagy tükre. Lehetett egy méter magas, félméter széles. A kis Vay Gézától örököltük, mikor elment. Ő ugyan nem volt bentlakos, de nagyon jóba voltunk vele, sokszor kompániázott velünk s mi is sokszor voltunk nála a vár-utcai házukban, amit csak azért vett az apja, hogy ha Debrecenbe jön, legyen hol megszállnia. Nem szeretett fogadóba menni az öreg. Kedves, kellemes modorú úr volt az öreg Vay Péter bácsi, sokat megtraktált bennünket, ha bejött a fiához Debrecenbe. Nekem mindig úgy mondta : édes fiam. — Hát szóval, mikor a Géza otthagya a kollégiumot, pedig hetedik eminens volt, hát nekünk ajándékozta a tükröt, amiben csinosítgatni szokta magát. Még a többi coetusból is odajöttek mihozzánk, ha valamelyik multságba készült. Nagy dolog volt akkoriban egy ilyen nagyobbfajta tükrös. S még hozzá üvegtükrös, nem bádog. A többi coetusbelieknek csak afféle kis maroknyi pakfomtükrük volt, amibe épen csak hogy az orra hegyit megláthatta az ember.

— De hogy egyik szavamat a másikba ne öltsem, hát mikor hazamegyek az ünnepi ebédéről s benyitok a coetusba, ott találom Jánost a tükrös előtt. De hogy ? Egy ágyterítő volt rajta, az arca meg fehér

krétával bekenve. Ott állott a tükör előtt összefont karokkal s hangosan szavalt; úgy ágált, mint egy actor a színpadon. Mikor meglátott — a tükörben látott meg — szörnyű zavarba jött. Pár percig csak bámultunk egymásra. A meglepetéstől nem tudtam szólni se, de ő se.

— «Hát nem volt bezárva az ajtó? Pedig berigliztem.» — Ez volt az első szava. Én odamentem az ajtóhoz s megnéztem a riglit. Csakugyan be volt taszítva, de mellé mehetett. Leültem az ágyam szélére, csak úgy kabátostul. Nem tudtam szólani. Nem tudtam, hogy mit mondjak. Először az járt a fejemben, hogy tán megháborodott szegénynek az elméje, de mikor láttam, hogy szörnyen röstell magát előttem s mossa, sietve mossa arcáról lefelé akrétát — mert az ágyterítőt már az első pillanatban ledobta magáról — hát zavaromban én is csak mosolyogtam. Mert Arany, mialatt tett-vett, mosakodott, kínos zavarában folyton csak mosolygott. S úgy pirult, mint egy szűz leány. Még a homloka is veres volt.

— Az asztalon, a tükör előtt egy könyv hevert kinyitva. Fölálltam és önkéntelenül megnéztem. Shakespeare volt. Ép egy hosszú monológ-nál volt kinyitva.

— «Ügy» — mondok. Rögtön tisztában voltam mindennel. Hirtelen megvilágosodott előttem az egész. Ez itt most Shakespearet játszotta magának a tükör előtt! A tükörben nézte, tanulmányozta az arca vonásait, hogy illenek-e a szerephez? Úgy tanulta a rollét, mint ahogy az actorok szokták. Nincsen ez megbolondulva, nincs ennek semmi baja, csak megszállotta a komédia ihlete, fejébe ment egy kicsit a színházjárás gőze.

— «Játszd ei előttem is, János» — szóltam rá tréfálkozva, de mindjárt meg is bántam, mert láttam, megbántottam vele. Szörnyen érzékeny fiú volt.

— Nem szólt semmit, csak gyors mozdulattal fölkapta a könyvet az asztalról, kihúzta az ágya alól a fenyőfaládáját s bezárta a ladába. Aztán odament az ablakhoz s nézett ki a havas háztetőre.

— Megéreztem, hogy most hiába beszélnek hozzá, mert sebes a lelke. Akármit mondanék, fájna neki minden szó. Fogtam magamat, ingujjra vetkőztem, mert jó alapos meleg volt a szobában — karácsonyra az itthonmaradtaknak külön ünnepi fakompetenciát utalt ki a kollégiumi gazda — végignyúltam az ágyamon, rágyujtottam és elkezdtem Fáy Andrászt olvasgatni. De félszeggel Aranyra sandítottam.

— Ő is hátra-hátranézett, hogy én mit csinálok. Majd jönni-menni kezdett fel s alá a szobában, tett-vett az asztalon s egyszerre megállt az ágyam előtt.

— «Ügy-e, nem mondd el senkinek, Pali, amit láttál?»

— Kérő volt a szava és nyugtalan. A tekintete meg a megriadt özé.

— «Hát mit láttam? Nem láttam én semmit. Mit láttam volna?»

— Megnyugodott és már mosolygott is. Úgy tudott mosolyogni, mint egy leány. Olyan szemérmesen.

— «Látom, hogy jó barátom vagy» — mondta.

— «Hát csak most látod?» — feleltem neki vissza és a hangomban lehetett egy szemernyi bántódottság; rögtön észrevette.

— «Ne haragudj rám, Palikám. Dehát... lásd, én, én nagyon szerencsétlen vagyok.»

— Mellém ült az ágy szélére és lehorgasztotta a fejét. Olyan szomorú, tört volt a dióbarna szeme, mint... mint egy megsebzett őzé.

— Nem szóltam rá egy szót se, csak csendesen rátettem a térdére a kezemet. Ebben a mozdulatomban benne volt a kérdés: mi bajod, mi bánt? És a biztatás is: ne csüggedj, melletted vagyok, barátod vagyok, légy bizalommal hozzám. — De nem mondtam ki. Bántott volna, ha a kérdésemre megint hallgatással felel.

— Láttam rajta, hogy habozik, küszködik magával. Nagyokat sóhajtott és néha lemondólag legyintett a kezével. Majd nagyot csapott a térdére, fölugrott az ágy széléről, gyors léptekkel végigment a szobán, megfordult s hirtelen megállott, megtorpant előttem. Kissé remegett a hangja, fátyolos, tükrös volt a szeme, mikor sietve kimondta:

— «Hát, Pali... én itthagynom a kollégiumot.»

— Én ugyanolyan gyorsan vágtam rá a feleletet:

— «Már régen látom rajtad.»

— Meglepődött. Csodálkozva meresztette rám a szemét.

— «Már régen látod?»...

— «Igen, hogy ezt forгатod a fejedben.»

— «Miből láttad?»

— «Tudom is én. Az örökös nyugtalanságodból. A sok töprengésből.

Hiszen az utóbbi időben egész megváltoztál. Hétszámra egy szavadat se lehet venni. Azelőtt mennyit voltunk együtt. Mennyit vitatkoztunk! Hát nem emlékszel? Félnapokat is együtt kószáltunk az erdőn. De a Csokonai-ügy, a síremlék-ügy óta egész búskomor lettél. Szinte kerülöd az embert.»

— Végigfésülte az öt ujjával a haját és lemondólag ütögetett a fejével.

— «Csokonai... Csokonai... szegény Vitéz Mihály... Menyire igaza volt neki, milyen jól megmondta: az is bolond, aki poéta lesz Magyarországon. Mennyit szenvedett, kínlódott egész életében s kutyába se vették... Kicsapták a kollégiumból... vándorolt ide, oda az egész országban, mint egy garaboncás... s még a haló porában se becsülik meg... Debrecenben csak a civisnek van becsülete, itt csak azt nézik, kinek mennyi lova, ökre, disznaja jár ki-be a kapuján... Literátor! Kell is ide literátor, poéta!»

— Fulladtan, szaggatottan beszélt. A szeme meg lángolt. Én hagytam, hogy beszéljen. Nem tudtam, hogy hova tendál a szavával.

Miért bántja őt most a Csokonai sorsa? Mi közük van annak Csokonaihoz, hogy ő ott akarja hagyni a kollégiumot? Akkor nem tudtam. De később, sok év múlva, mikor Arany megnyerte a Toldijával a Kisfaludy-társaság jutalmát, mikor az én falumba is elhatott János dicsősége, akkoriban meg azóta is sokszor eszembe jutott ez a karácsonyi beszélgetés. Mert csodálatosképen úgy a fejemben maradt minden szava, hogy még évek múlva is jól emlékeztem mindenre. Szóról-szóra le tudtam volna írni mindent, amit mondott, amit beszélgettünk. Később sok részlet elfakult az emlékezetemben, de erre a kifakadására, a Csokonai méltatlan sorsán való elkeseredésére most is jól emlékszem. Úgy kell lenni, hogy már akkor is vágyott ő a költői babérra. Sokat foglalkoztatta őt már ekkor is a gondolat, hogy poéta lesz. De ott állott előtte Csokonai sorsa intő példának.

— De hogy visszatérjek erre a jelenetre, ami olyan közel hozott bennünket egymáshoz, mint soha semmi azelőtt, hát egyszer csak leült megint mellém az ágyam szélére. Lehajtotta a fejét s maga elé bámult. Majd beszélni kezdett, mintha csak magához beszélne.

— «Nem bírom itt tovább. Magam se tudom, miért, de nem bírom. Nem érdekel itt engem semmi. Halálosan unok én itt mindent. Csináltam eddig, vonszoltam a jármot, de tovább nem bírom... Szegény apám azt akarná, hogy fiskális legyek. Aki majd visszapörölné a régi nemesi just. Aki folytatná tovább a pört, amire szegény öregnek elment minden kis vagyona. Jó, hogy az a párhoidas kis föld meg fejük fölött a ház még megmaradt. Hogy öreg napjaikra nem kell épen koldulni menniök... Milyen keserűség lesz nekik, ha megtudják, hogy... Dehát nem bírom, hiába, nem bírom... Én belőlem sohase lesz fiskális... De pap se... Akkor meg hát minek maradok itt? Minek töltöm az időt hiába? Minek gyilkolom magam akkor? Jobb, ha elmegyek innen. Úgy sincs értelme.

— «De hát hova, minek mennél?» — kérdeztem csöndesen.

— Megrezzent. Mintha hegyes tüvel értem volna lelke sebes pontjához.

— Megint fölugrott s megint elkezdett föl s alá járni a szobában. De olyan gyorsan, hogy szinte szaladgált. Rágta, harapdálta a szája szélét s az őt ujjával turkálta a haját.

— Lelkét hányta a hab szörnyen, megpróbáltam lecsendesíteni.

— «Nézzed, János — mondom — jól meg kell az ilyesmit gondolni. Azt mondod, hogy elmegy. Jól van. De hát hova, minek mennél? Talán Ujszállásra akarsz visszamenni? Préceptornak? Hát hiszen nem mondom... Ha egy-két évig ott maradnál, talán egy kis pénzt is gyűjthetnél, talán külföldi oskolákra is kimehetnél. De ha itt maradsz, ha a professzorok jobban megismernek, egy-két év múlva ezt itt is elérheted. Van itt elég stipendium, ha valamelyikre fölvesznek, könnyen kijuthatnál pár év múlva a hollandusok, vagy akár a saxónok földjére. Ha oszt egyszer kinn vagy, akkor aztán egyszeriben levegőhöz juthatsz.

Akkor aztán . . . sok minden történhetik. Az sincs kizárva, hogy professzornak hoznak vissza az alma mater kebelére.»

— Sokáig beszéltem neki ilyenformán s úgy láttam, hogy kicsit megcsendesedett. Figyelt rám, hallgatott, de azért a gondolatja mintha messze kalandozott volna. De én azért csak folytattam.

— «Látod — mondom — a rajzolgatást is kár volt abbahagynod. Ha tovább folytatod, még sokra vihetted volna. S ki tudja, mikor vehetéd hasznát.»

— Erre megint nagyon izgatott lett.

— «Nincs hozzá tehetségem — mondta — semmihez sincs semmi tehetségem.»

— Olyan meggyőződéssel, szinte dühösen mondta, hogy egészen meglepett. Ő mond ilyent, aki az első eminensek közt volt! Aki folyton tanult, képezte magát! De rettenetes kevés bizalma volt önmagához. Nagyon hamar erőt vett rajta a kishitűség. Más azzal a tehetséggel a mellét verte volna, ő meg képes volt magával elhitetni, hogy nincs tehetsége.

— «Hát akkor én mit szóljak? — mondtam neki. — Hol vagyok én te hozzád? De azért még se esem kétségbe. Majd csak ad az Isten egy ekléziát nekem is valahol, ahol hőttemig elédegelek . . .»

— Így beszélgettem a lelkére és úgy látszott, hatott is rá a szavam. Egy-két hétig mintha nyugodtabb lett volna. Megint előszedte a könyveit s tanulgatni kezdett. Március elején kellett vizsgát tennünk, közeledett az examen.

— De bizony nem lett abból az examenből semmi. Arany még február végén csakugyan otthagya a kollégiumot, fölcsapott színésznek.

— Hogy történt, mint történt? most se tudom egészen. Csak azt tudom, hogy mikor először hallottam, nem akartam elhinni. Imre Sándor állott előmbé a hírrel, mikor február végén visszajöttem Szoboszlórol, mert szegény édesanyám nagy beteg lett, két hétig ültem, virrasztottam a betegágyánál. Február végén jobbacskán lett szegény, ő maga kért, hogy menjek vissza a kollégiumba letenni az exament.

— Mikor leszálltam a szekérről a kollégium előtt, csak kiugrik a kapuból Imre Sándor. — «Szervusz, mi újság?» — Rögtön azzal állt elő, hogy Arany itthagya a kollégiumot, már ki is kérte a testimoniumát, aláíratta a professzorokkal s jelentkezett a színház direktoránál, fölcsapott színésznek.

— Nem hittem el neki. Sőt rossz néven is vettem tőle, hogy ugratni akar. De Imre Sándor erősködött, hogy biz az úgy van. Megyek föl a coetusba, kérdem a fiúkat s azok is erősítik, hogy úgy van. Már nincs is itt — mondják — üres az ágya, a ládáját még tegnap este elvitte.

— Faggatom oszt őket, egyiket is másikat is, de körülményesen egyik se tud semmit.

— «Hát oszt most hol lakik?»

— «Talán Szikszay Miskánál.»

— «Hát annak hol, merre a szállása?»

— «Azt bizony nem tudjuk.»

— S azzal már falták is tovább a könyveket, mert mindenki vizsga előtt állott. A széniortól én is megtudtam, hogy egy hét múlva lesz a vizsgám. Így történt aztán, hogy ahelyett, hogy Arany keresésére indulhattam volna, nekiláttam én is a tanulásnak. Mikor meg az examenen szerencsésen túlestem, akkor meg már várt rám a szekér, hogy szegény édesanyám betegágyához vigyen, akinek az állapota megint rosszabbra fordult. A hosszú éjszakákon, míg ott virrasztottunk az ágya mellett, sokszor volt eszemben Arany. Bántott, hogy nem tudok róla semmit.

— Mikor március közepén visszamentem Debrecenbe, akkor már kint volt a neve a színlapon. Egy szomorújátékot adtak aznap, a «Számkivetett magyar»-t. Arany Béla királyfi inasát játszotta. Gondoltam, megnézem. De közbejött valami s nem mentem el. Így volt ez egy párszor. Készültem, hogy megnézem, de bizony mindig csak elmaradt. Magam se igen tudom, hogy volt.

— Egyszer szembejött velem a piacon. A tóga már nem volt rajta, Zrínyiben volt; de bizony nagyon kopottas volt a kinézése. Az arca meg sápadt. Le is fogyott.

— Az első pillanatban, mikor meglátott, ki akart kerülni. De olyan nagy volt a tavaszi sár, hogyha letér a pallóról, nyakig sülyed a latyakba. Jött hát velem szembe, sügybevagott fejjel. Mikor beértük egymást, átnyaláboltam.

— «No, csakhogy végre megtaláltalak. Hol bujkáltál eddig, hogy sohse láttalak?»

— «Nem bujkáltam.»

— «Tüvé tettem érted az egész várost, de senki se tudta, hol vagy, merre vagy?»

— Hát bizony ez nem volt egészen igaz, mert én elég hamar abba hagytam a keresését. Mentségemül szolgál azonban, hogy a magam kis életét is annyi bajjal sulykolta a balsors akkoriban, hogy teljesen el voltam foglalva a magam bajaival.

— Arany komor volt és hallgatag. Csak állott előttem szótlánul. S én is csak néztem rá. Ott állottunk egymással szemben a deszkapallón percekig, a járókelők vasvillaszemeket hánytak ránk, mert elfogtuk az utat, alig tudtak tőlünk kitéregetni.

— Arany komorsága engem is megbénított. Száz dolgot is akartam tőle megkérdezni, de valahogy nem tudtam belekezdni. Tele volt a lelkem melegséggel, de az ő fagyos szótlansága megnémított. Csak szorongattam a kezét.

— A konstábler vetett véget a kínos helyzetnek. Odalépett hozzánk, hogy oszoljunk, ne fogjuk el a járdát.

— Hát paroláztunk és elváltunk. A színházat, színészséget nem hoztuk elő. Se ő, se én.

— Arany befordult a Csapó-utcán s lehorgasztott fővel baktatott előre. Én még ott álltam sokáig, néztem utána, ameddig beláttam.

— Elhatároztam, hogy másnap megnézem a színpadon s színház után felkeresem. De másnap hiába kerestem nevét a színlapon, nem játszott. Harmadnap se. Azután meg visszamentem Szoboszlóra. Mikor áprilisban megint bementem Debrecenbe, Arany már nem volt ott. A színtársulat feloszlott s a színészek elszéledtek, ki merre látott.

— Fütől-fától kérdezősködtem utána, de senki se tudott róla semmit. Nem is láttam többet szegényt, csak öt évvel ezelőtt, mikor egyszer Pesten jártam . . . Hetvenhétben. Akkor már az Akadémia titkárja volt és rozzant, öreg ember . . . Fölkerestem az Akadémiában, a hivatalos szobájában. Ott állott az ablaknál, egy íróasztal mellett. Irt valami nagy könyvbe. Rögtön megismertem a fényképei után. Mert hiszen ő akkor már országos nevű ember volt, akinek az arcképeit hozták az újságok.

— Odaálltam elébe. — «Megismersz-e?» — mondom. Fűrésző szemmel nézett rám s bizony egy kicsit mogorván. A szemöldöke erősen megvastagodott, az tette olyan mogorvává az arcát meg a lógós bajusza. — De mikor megmondtam a nevem, rögtön fölmelegedett, egyszeribe nagyon nyájas lett. Leültetett maga mellé a kanapéra s tele volt kérdéssel, alig győztem felelgetni rá. Közben pedig az irnokjával felüzent a feleségének, a lakásába, — mert lakni is ott laktak az Akadémiában — hogy ebédre vendég lesz, úgy készüljenek. Nekem valami elintézni való dolgom volt, hát közben elmentem, de csak úgy eresztett el, ha megígértem, ebédre visszamegyek. Vissza is mentem és sokáig, majd estig nagyon kedélyesen elbeszélgettünk régi, diákkori dolgokról . . . Megígértette velem, hogyha Pestre jövök, máskor is okvetlenül fölkeresem.

— Hát oszt itt van, ni. Öt év mulva már csak a temetésére jöttem fel. Ki hitte volna! Így mulik el minden. Minden.

* * *

Pali bácsi elhallgatott. A többiek is hallgattak. Valami méla szomorúság vett erőt a kis társaságon. Az irodalomtörténész is, aki pedig az elbeszélés során nem egyszer fülelt föl, nem egyszer szerette volna a részletek iránti kíváncsi kérdéseivel Pali bácsit megszakítani s csak azért hallgatott, mert el volt határozva, hogy a végén egy s más dolog iránt úgysis körülményesen kivallatja az öreg urat, — most, hogy szinte magától ponthoz ért az elbeszélés s Pali bácsi kiüresült szemekkel nézett maga elé s a többiek is hallgatva merengtek a hallottakon, most még ő is, az irodalomtörténész is csendben maradt. Valahogy megérezte, amit mindnyájan éreztek, hogy vége van, eddig van. Hallottak, amennyit hallottak; megtudtak, amennyit megtudtak; eddig van, nincs tovább. Nem lehet, nem illik tovább emelgetni a multak szemfedőjét.

Még egy negyedórácskát ott üldögéltek, apróra megmagyarázták a pesti viszonyokkal nem igen ismerős Pali bácsinak, hogy hogy juthat

el, milyen utcákon holnap egy pár boltba, a Földhitelintézethez meg a tajtékpipacsinalóhoz s azzal fölszedelőzködtek. Elbúcsúztak, nyugodalmat jóéjtszakát és szerencsés utat kívántak az öreg úrnak, aki egyik kezében a pipájával, másikban a paraplójával lassú léptekkel megindult fölfelé a fogadó lépcsőjén. A lohndiener vigyázta, míg megfordult a szoba ajtajában a kulcs s akkor eloltotta a lámpákat, mert már késő volt. Épen éjfél volt.

Dóczy Jenő.

TESTVÉRHÍVÁS.

Néha nesztelen éjtszakákon
 jekele szárnyak zaja zúg,
 valami sereg száll az égen,
 felébredek s riadva kérdem:
 «Vajjon kik ők és merre szállnak
 e csillagfényes, néma árnyak?»

Röptük suhog a siri éjben
 s minthogyha sóhajuk zokogna;
 kik ők? jaj! újra s újra kérdem
 s mért nem felel hát egy se, mért nem?
 Hallgatnak s szállnak, mint a végzet,
 röptük merő, szörnyű ígélet.

És visszafekszem fázva, bénán,
 ezüst sugártól tönkre fagyva
 s jaj! jaj! tudom már, hogy ők voltak,
 a holtak, holtak, holtak, holtak,
 testvérsorsok, bús, árva lelkek,
 elöttem vajjon merre mentek?

Komjáthy Aladár.

Tolnai Vilmos: Magyarító Szótár (a szükségtelen idegen szavak elkerülésére). Második, bővített és javított kiadás. Budapest, 1929. Eggenberger-kiadás.

Tolnai *Magyarító Szótárát* még előszavában elkülöníti a vele könnyen összetéveszthető «Idegen Szavak Szótárai»-tól. Mindkét szótárfajta a nyelvünkben használatos idegen szavakat sorolja fel, de céljuk ellenkező. A «Magyarító Szótár» küzd az idegen szavak ellen, a másik pedig úgyszólván terjeszti őket. Tolnai ezt a különbséget a kidolgozásban azzal domborítja ki — és ezzel a szótár gyakorlati értékét is növeli —, hogy az idegen szónak nemcsak az eredeti jelentését közli, hanem minden a használatban levő árnyalatra ad magyar kifejezéseket. Ezért szerepel a *formalitas* mellett «hivatalos eljárás» is, a *methodicus* mellett «tudományos» is és a *tumultus* mellett «garázdság» is. Sok idegen szó mellett háromnegy árnyalatnak is megfelelő magyar szócsoport van és minden szócsoportban négy-öt, de sokszor több magyar szó. Egy találomra felütött oldalon 31 szócsoportból csak nyolcban szerepel egy magyar szó, a többiben ugyanarra a fogalomra több jó magyar kifejezést is talált Tolnai.

Már ez a mennyiség is tiszteletet ébresztő teljesítmény, de gondos a szavak összeválogatása is. Tolnai jól tud magyarul, sok szót ismer. Ahol lehet, zamatos magyar kifejezéseket is közöl. Hiába akartunk többször is az egyes idegen szavak után özőnlő magyar szavakhoz legalább még egyet hozzátenni, nem sikerült. Ekkora anyagnál természetesen nem kívánhatjuk, hogy kivétel nélkül minden idegen szó meglegyen a szótárban, vagy hogy mindig megtaláljuk a nekünk megfelelő magyar szót. Legfeljebb azt lehet a szerző szeméretvetni, hogy ott is magyarít, ahol már nem ajánlatos; noha ezt is ritkábban teszi, mint nyelvőröz elődei. Nem valószínű, hogy valaki pedál helyett *lábítót* írjon, vagy football helyett *rugólabdát*. Egészben véve nagy gonddal és szeretettel összeállított munka Tolnai szó-

tára, amelyet sok haszonnal forgathat az, aki használni akarja. Hanem akarják-e majd használni? Sajnos, ma ez is kérdés.

«Szomorú tapasztalat a társaságban — írja előszavában Tolnai —, hogy rossz magyarsággal beszélni nem vétség, de jaj annak és szánakozó mosoly kíséri azt, aki nem kifogástalanul beszél angolul, franciául, németül. Holott éppen nem «szükséges», hogy valamely idegen nyelvet teljesen hibátlanul beszéljünk, jó és tiszta magyarsággal beszélünk azonban legalább is *illik*, ha már nem tartjuk *szent kötelességünknek*.» Közfelfogás szerint tehát nem bűn, ha valaki nem beszél tiszta magyarsággal. Ennek az a következménye, hogy aki nem beszél jól magyarul már születésétől kezdve, akinek fáradnia kellene, hogy tisztán beszéljen, nem fárad, nem erőködik, mert a közfelfogás nem kényszeríti rá. Úgy látszik, a magyarság nem becsülí már nyelvét, kivesszett belőle az önértzet, ami kényszeríthetné a nem tisztán beszélőket nyelvünk teljes el-sajátítására. Sőt a tisztán beszélők is majmolják a rosszul beszélőket. Erre a szomorú jelenségre céloz Tolnai előszavában. Azt már nem is meri kérni, hogy szent kötelességnek tartsuk a tiszta beszédet, megelégszik azzal is, ha illendőnek látjuk.

El kell ismernünk, nem a divat, nem az alkalmoszerűség hozta létre ezt a szótárt, hanem egy — sajnos — elmúlt kor ízlése, amelyet nagyon jó lenne feltámasztani. Emlékeztető ez a szótár, az alvó lelkiismeretek ébresztője, amely figyelmeztet a nagy változásra. Hová lett belőlünk az a szép elfogultság, amellyel kineveltük a «németet», értvén a «német» alatt mindent, ami nem magyar? Hiszen túlzás volt ez a nagy önteltség is, de nem rejtett-e több erőt magában, mint a mai, minden magyar életmegnyilvánulásban kételkedő, sőt néha minden ilyet le is becsülő és mindent, ami «európai», feltétlenül megbámuló szkeptikus kritika? Tolnai könyve talán akaratlanul ennek a magabizó, verőfényes, schilleri értelemben vett naiv időszaknak a friss szelét hozza

önmagát marcangoló kritikáktól sujtott korunkba. Kell az ilyen figyelmeztetés, szükséges ez a kitűnő szótár és kívánjuk tiszta szívből, hogy fogyjon is, olvassák, használják minél többen.

Fábián István.

Bodnár István : Mesemondás. (Franklin-Társulat kiadása). A harmincöt elbeszélést tartalmazó testes kötethez Herczeg Ferenc írt igen kedves és elmesés előszót, melyben a szerzőről a következőket mondja: Bodnár verbéli elbeszélő. Nemcsak tud mesét mondani, de valami lelki kényszerűség nála, hogy magához pányvazza közönségének figyelmét... Ha megállapítjuk, hogy Bodnárbán nagy mértékben megvan a mesemondás ősi adománya, akkor megmondtuk azt is, hogy ismeri az embereket, hogy magyar fővel gondolkodik, magyar szívvel érez és magyar nyelven beszél. Miként a legtöbb született elbeszélő, a világ dolgát ő is azzal a kedvesen fölényes és kissé meghatott humorral szemléli, mely a gyertya lángja körül cikázó bogárnép táncában látja lengeni és lobogni a saját maga emberi sorsát is.

Kész kis kritika, melyet mi is aláírhatunk a következő megjegyzésekkel kiegészítve.

Bodnárnak erősebb oldala a népies elbeszélés. A nem népies tárgyak kevésbé sikerülnek neki. Ezeket is jól beszéli el, de mondanivalói nem elég érdekesek és súlyosak (pl. *Az áruló madrigál*, *A mama multja*), vagy Herczeg Ferenc régi katonai- és gentry-novelláinak hatása látszik rajtuk (*A zöld béka*, *Egy kis tévedés*). Van bennük sok jó megfigyelés, sikerült részlet, de a maguk egészségében kissé bágyadtak s nem annyira megkapóak, hogy az ember azt mondaná rájuk: No ezt meg ezt még egyszer elolvassom!

A népies történetek (több mint a novellák fele) sokkal jobbak.

A kötet első novellája, *A sárközi veszedelem*, a tolnageveji decsieknek a török elől való menekülését beszéli el érdekes helyi és korrajzi színezéssel. Főalakja a költő-prédikátor, Decsi Gáspár. Bár emlékezet helyenkint Baksay modorára, helyenkint Jókai és Mikszáth történeti novelláinak humoros, anekdotázó hangjára, mégis eredetien írt dolog.

Még ennél is jobbak kedves paraszt-történeti és genreképei: *Aron bácsi libát vesz*, *Baka bácsi vásárol*, *Mikszáth Kaszát vásárló parasztfjának szélesebb*

ecsettel készült másolatai, vagy az *Izgalmas horgászat*, ez a kitűnő horgász-életkép Kapéter bácsi naivan furfangos alakjával, vagy a *Májusi cseresznye*, ez a bájos falusi idill, az *Acél, kova, tapló* c. hortobágyi genre, *A gyerek meg a pohár*, melyet sok ezer példányban kellene terjeszteni az »egykéző» sárközi kálvinisták között, vagy — hogy még egyet említsek — a *Háború a — pipa miatt*, amely tudvalevőleg Felejtő bácsi és kardos felesége között dül. A pipával való bajlódás és rágyújtás sok kitűnő megfigyelésből áll, kacagató leírása a maga nemében klasszikus magyar életkép.

Mint Herczeg is megállapítja, Bodnár jó elbeszélő és humorista. A leg-egyszerűbb apróságot jóízűen, a pipaszó közben adomázó vidéki magyar ember kedves elmésségével, ötletességével s bajusz alatti hamiskával mosolygásával tudja elmondani. Ennek az anekdotázó modernak természetes velejárója az is, hogy történeteit szereti nem egyszer tanulságyszerű csattanókkal befejezni.

Izig-vérig magyar mesék ezek, melyeket a mai erőkerejével modernkedő világban jól esik olvasnunk.

Szinnyei Ferenc.

Szederkényi Anna : Az asszony meg a fészek. (Singer és Wolfner kiadása.) Annak a szociális és erkölcsi világnézetnek, amely az író műveit egységes egészévé kovácsolja, tiszta kikristályosodása ez a könyv. Egy nemes és gazdag asszonyi lélek tárja ki előttünk kincsházát és mi, akárcsak a mesebeli legény, a sok csillogástól káprázó szemmel azt sem tudjuk, mit lássunk meg előbb: közvetlen, könnyed és mégis erőteljes előadásmódorát, emelkedett szellemű gondolatait vagy a tiszta, magyar nyelvet, amelyet tudatos művészzel kezel? Az utóbbi években több nőíró írt »az asszonyról»: olvastunk tudományos módszerrel felforakoztatott érveket annak a bizonyítására, hogy a nő inferioris lény, csak anyának, csak feleségnek való; olvastunk másfajta jellemzéseket, a »nagy nő»-ről és a kis hisztérikáról, a naivul elbukó és a tudatosan »élő» leányról. — A világért sem akarom összehasonlítani ezekkel Szederkényi Anna könyvét, csak megállapítom, hogy ő azok közül való, akik asszonytársaik felé tiszta szívvel és tisztán látó szemmel közelednek.

Szederkényi Anna azt mondja: le-

gyen az asszony anyja és feleség, de megérteti, hogy ez a legnagyobb, amivé csak ember lehet, «hogy az isteni Gondviselés munkatársává fogadja az asszonyokat, amikor megkoronázza őket az anyaság koronájával». Nem iga tehát az anyaság, hogy megalázó terhe alatt az asszonynak meg kelljen hajtania a fejét, hanem korona, melyet fölmagasztosult büszkeséggel hordozhat. És az életadás nem befejezése az anyja hivatásának, inkább csak kezdete. Mert nemcsak a gyermek testi élete, hanem a lelke is az anyja kezei között alakul, növekszik, nemesedik vagy satnyul. «A világalkotók és világfelforgatók valamikor az anyjuktól tanulták az első imádságot és talán az anyja szájából egy rossz időben kicsúszott szó vetette el bennük a kételkedés első csíráját». Az anyja ülteti el gyermeke szívében jövő boldogságának vagy boldogtalanságának a csíráját, mert: — «a felnőtt ember minden nőben a saját anyját tiszteli, féli, siratja vagy átkozza».

S az asszony ma nemcsak gyermekének anyja, hanem titokban, észrevétlenül az uráé és az egész emberiségé. Nem kerül el az író figyelmét, hogy a két nem viszonyát megváltoztatták a háborús idők. Azelőtt a férfié volt a nagyobb felelősség, ő volt asszonyának vezetője, támasza, oltalmazója. «Ma egyedül a saját erkölcsi erejére támaszkodik a nő». «Most férfinevelő asszonyokra van szükség». — állapítja meg a szerző. Nem parancsoló, hatalmaskodó, szenvedő, hanem gyógyító, megértő anyákra. Csak hogy ehhez nem elég a jó szándék és az akarat. Még valami kell hozzá: «Fanatikus hit és mindenekfelett való szeretése asszonyosorsuknak és asszonyhivatásuknak». Mert: «Jó feleségnek, jó anyának lenni ezekben az ítéletes időkben Bánat- és Gondasszony mátkaságával azonos».

A jó asszony, a jó feleség tudja csak megteremtteni a kenyérkereső férj számára a derűs, hívogató otthont, pedig ez a talaj, amelyben a családi boldogság kivirulhat. Megteremti, ha lehet, ügyességgel, rátermettséggel, ha kell, fáradsággal, önmegtagadással, asszonyos áldozatkészséggel. És nem alázódik meg az az asszony, aki csak az övéiért él. Meg lehet, hogy koronájának az aranya tövissé változik, de a töviskoszorú körül rendszerint ott ragyog a glória... Minden az asszonyon fordul meg, «tőle függ a családi élet

rendje, nyugalma, rendszeressége, anyagi jóléte, egész boldogsága...»

Nem azt tanítja Szederkényi Anna, hogy az asszony rabszolgá legyen, hanem hogy tudjon *mindenekfőltől* szeretni és a gyermeke szívébe is vesse el a szeretet magvát. Hogy tudjon örülni az életnek még szenvedések között is, tudjon küzdeni és tudjon remélni. A szív, ha szeret, minden pillanatban képes a csodatételre. Csak szeretni kell tudni, de ezt *határtalanul és föltétlenül*. Szeretni a gyermeket és benne a jövődőt, szeretni az aggokat, a szülőket is, «akik előttünk jártak», megbecsülni bennük a multat és meghálálva az ő szeretetüket, példát adni az utánunk jövőeknek.

A modern asszonyi életnek minden problémája sorra kerül: A háztartás anyagi megalapozása, amely — a mai gazdasági helyzet és férj keresete által határolt lehetőségek keretein belül — megint csak az asszony kezében van. — Az anyja és a serdülő leány viszonya, ez a kényes kérdés, amit az elavult és a hüpermodern felfogás között fekvő egyedül helyes középuton finom asszonyi megérzéssel világít meg a szerző. (Az anyja a leányának legjobb barát-nője.) A fiatal leányhoz is szól: milyennek kell lennie, ha méltóan akarja bevárni eljövendő asszonyiségét és hogyan maradjon önmagához méltó, ha a sors ezt megtagadta tőle.

Mikor pedig az író az anyaságot és az igaz asszonyiságot állítja a nő elé mint legnagyobb célt, amit csak elérhet, nem mondja azt, hogy az asszony a háztartáson és gyermeknevelésen kívül semmi mással ne foglalkozzék. Még kevésbé gondol arra, hogy az asszony primitív, műveletlen maradjon. Hogyan is lehetne akkor az urának «segítőtársa az életnek minden vonatkozásában»? De a jó anyát, feleséget, meg a művelt, felvilágosult, sőt dolgozó asszonyt nem tartja összegeyzetethetetlennek. Épen ez a szerző társadalomszemléletének sarkalatos pontja, hogy egybe akarja — és tudja — kapcsolni a régi erkölcsöket a modern szellemmel. «Az asszony észbeli kiművelődése, tudományos kiképzése... nem jelenti azt, hogy ki kell vetköznie azokból az alapvető érzésekből, amelyeken minden időközön keresztül a tisztá, nyugalmas, boldog, egységes családi és társadalmi élet épült föl».

Milyennek látja tehát az író a mai asszonyideált, aki a régi és az új világból csak a jót egyesíti magában?

«Kenyérkereső bajtárs — túl az otthon küszöbén — de azon belül *annyira intelligens, olyan magas kulturájú, olyan öntudatos*, hogy le tud egyszerűsödni a bibliai feleség alázatosa, önkényes megadásáig...» «A kenyérkereső asszony, amelyik... az otthonába nem viszi soha az utca sarát».

Az otthon és a gyermek: e körül a két fogalom körül csoportosulnak a könyv fejezetei. Nem túlzás, ha némelyike azt mondjuk: az anyaság apoteozisa. Ám Szederkényi Annától ez nem újszerű beszéd. Aki végigolvasta munkáit — javarészüket most jelent meg gyűjteményes kiadásban — ezt a meggyőződést, ezt a szinte hitté magasztosult érzést hirdeti ő mindenütt. Újra meg újra a *Hill Márta* anyjával találkozunk, ha csak egyes vonásokban is, nem azért, mintha az író ismételné önmagát, de mert ő nem *egy* anyát ír le, hanem az Anyát, az Ember anyját. Alig lehet ezt szebben kibeszélni, mint ahogy az író mondja költői szárnyalású soraiban: «Az anya az otthon hajnalhasadása, napütése, déli harangszava, esti imádsága... anya a dal, a költészet és az édes csók. Isten csókolta az élet szájára, hogy megfogadjon vagy meghaljon benne az ember fia».

Széles látókörrel és éles megfigyelőképességről tanuskodik, ahogyan szerző fölfedi a mai társadalom beteges tüneteit, sokszor megdőbbentő igazságokat tárva elénk. De egyben biztos kézzel és megértéssel mutat rá a bajok forrására is és azok orvosságára. Az «Asszonyok tízparancsolata» szinte apostoli erővel foglalja össze a könyv lényegét. Zárszó gyanánt az Anyák iskolájának nagy gonddal és pedagógiai tudással elkészített munkatervét mutatja be, irányt szabva megkezdett társadalomnevelő munkájának a folytatására.

R. Kozma Ilona.

Irodalomtörténeti Füzetek. Figyelemreméltó vállalatot indított meg 1926-ban ezzel a címmel Császár Elemér, a neves irodalomtörténetíró és kritikus. Talán mulasztászámba is megy, hogy eddig nem foglalkoztunk vele folyóiratunk hasábjain, de megvolt a maga oka: meg akartuk várni, hogy mivé fejlődik, nem lesz-e belőle száraz értekezések sorozata, amely a közönségnek csak nagyon kis rétegét érdekli. Most, hogy három év gazdag termését tekinthetjük át, összefoglaló képet iparkodunk olvasóink elé tárni erről a vállalatról, amely egyaránt

tanúságot tesz legnemzetibb tudományunk fejlettségéről és közönségünknek e tudomány iránt való fogékony-ságáról.

Császár tanár vállalatának eddig 32 füzetet jelent meg. Valamennyi önálló munka: írói monografia, összefoglaló tanulmány vagy részletkutatás értekezés. Ezeket, az irodalomtörténet más-más műfajába tartozó dolgozatokat egy cél fűzi össze: a tárgyalás alá fogott író vagy problémát a legújabb kutatások alapján megvilágítani s jelentőségét megállapítani, tudományos készültséggel és vonzó előadásban.

A dolgozatok jelentős része egy-egy költő vagy író irodalmi arcképe. Főként a XIX. század népszerű alakjai szerepelnek. Csokonairól Oláh Gábor írt, Kisfaludy Károlyról Szinnyi Ferenc, Kölcseyről Angyal Dávid, Aranyról Császár Elemér, Gyulai Párol Voinovich Géza, Vajda Jánosról Kéky Lajos, Endrői Sándorról Szabó Richard. A szorosabb értelemben vett költők mellett a regényírókról olvashatunk számos tanulmányt: Jósika Miklósról és Mikszáthról Zsigmond Ferencről, Kemény Zsigmondról Papp Ferenc tollából, Csiky Gergely regényírói működését Speder Andor ismerteti, Gárdonyiról Kéky Lajos írt, Herczeg Ferenc művészetéről Horváth János fest képet. Ezeket a tanulmányoszerű arcképeket különböző fellogás és művészet dolgában különböző előadás jellemzi, megvannak azonban valamenyiben a sikerült arckép legfőbb követelményei, a hűség és a jellemzettség.

A füzetek második csoportját az összefoglaló tanulmányok alkotják. Császár Elemér a magyar irodalomtörténet százéves fejlődését mutatja be és egy tanulságos bírálatgyűjteményben számol be XX. századi irodalmunk legkiemelkedőbb irodalmi műveiről, Galamb Sándor a magyar társadalmi drámának 1867-től 1892-ig való fejlődését rajzolja meg, Szerb Antal a magyar újromantikus dráma emlékeit jellemzi. Érdekesek Farkas Gyula és György Lajos dolgozatai: az előbbi az elszakított Felvidék, az utóbbi a megszállt Erdély magyarságának szellemi életéről nyújt megkapó beszámolót.

Harmadik csoportba azokat a dolgozatokat sorolhatjuk, amelyek különböző irodalomtörténeti problémákat oldanak meg. Horváth Cyrill a Szent László-legendáink eredetéről ír mélyreható értekezést, Badics Ferenc Gyöngyösi István életének néhány homály-

ban maradt mozzanatait világítja meg, Waldapfel József Balassi költeményei keletkezésének időrendjét állapítja meg. Hartmann János Petőfi költészetéről ír tanulmányokat, Császár Elemér Arany képzeletének működését kutatja, Trenčsény Károly kimutatja, milyen nyomokat hagyott legnagyobb epikusunk költészetén a világirodalom remekeinek tanulmányozása, Papp Ferenc Pataki Emiliának Gyulai Pál költészetére gyakorolt hatásáról számol be. Gálos Rezső két dolgozattal is szerepel e helyütt: egyikben a legrégibb bibliafordításunk keletkezését fejtegeti, a másikban a régi dunántúli vidéknek és életnek a két Kisfaludy-testvér költészetére való hatását festi. Császár tanárnak is még két tanulmányát oszthatjuk be ebbe a csoportba: az egyikben a magyar-hún monádák eredetére vonatkozó kutatások legújabb eredményeit ismerteti, a másikban a *Zalán futása* történeti jelentőségét állapítja meg.

A füzetek szerzői, mint beszámolóinkból kiténik, legnagyobbbrészt a tudományág legjobb nevű munkásaiból kerültek ki. A munkatársaknak ez a szerencsés összeválogatása hozta magával, hogy a vállalat valóban életképesnek bizonyult: a tudományos tartalomnak az élvezetes előadással való párosodása megnyerte az irodalomtörténet iránt érdeklődő közönséget, amely ezekben a füzetekben megnyerő alakba öntött értékes ismereteket talál. —6.

Három vidéki novelláskönyv. Pataky B. József: *Tüzek*. Satu-Mare. 1928. — **Hegyajai Kiss Géza: Napfény a hegyalján.** 1928. Miskoic. Magyar Jövő. — **Berezeli Anzelm Károly: Mindenkiért.** Prometheus. 1928. Szeged. Három vidéki könyv, szép magyar nevű szerzők: két olyan ok, amelyek közül egy is elfoglaltá teheti az olvasót és erőnyeket kerestet ott is, ahol legfeljebb hibák nincsenek. Türelmetlen várakozással olvas az ember minden vidéki könyvet, mert bizony ráferne irodalmunkra egy kis felfrissülés, valami igazán vidéki és magyar, ami pótolhatná a beteg pestis és nemzetközit. Nem is valami korszakalkotó tehetőséget várunk, hanem legalább a jó átlagot megütő középszerűséget, de legalább adjon valamit a vidék józan optimizmusából, fiatalos önteltségéből, sajátos lelkéből.

Ezeknek a kívánságoknak a fent felsorolt három könyv egyáltalában nem felel meg, sőt kettő közülük alig

meg művészi alkotás számba. Pataky B. József és Hegyaljai Kiss Géza egyformán realisták. Mindkettő a valóságot akarja ábrázolni, az életből ellesett apró jeleneteket akarnak az olvasók elé vinni. Ez még nem lenne baj, hanem a leírás, az ábrázolás módja már különös. A nagy realista írók is kicsiny, jelentéktelennek látszó eseményeket írnak le, de a vízceppben az egész tengert bemutatják, az apró, jelentéktelen jelenetek mögött be tudják mutatni a nagy eszméket, a korokat mozgató nagy vágyakat, az egyéniségek sorsát meghatározó jellemvonásokat. A Pataky és Kiss által leírt apró események mögött nincs semmi, nem jelentenek semmit.

A nagy realista elbeszélők másik titka abban áll, hogy a mindennapi életből olyan jeleneteket ragadnak ki, amelyek annyira megszokottak már, hogy észre sem veszi az ember és épen ezért hatnak eredetinek. Pataky és Kiss csodálatos bakkézzel épen azokat a történeteket válogatják ki, amiket már egyszer meguntunk a vasárnap délutáni traccsokon, másodsorú meguntunk a hírlapok «szenzációiban» és most viszontlátjuk, mint novellákat, a kommunizmus alatt és utána még inkább ártatlanul üldözött tanárt, az író által kedvelt fecskéket, az ártatlanul meggyanusított derék cselédet, vagy a másik könyvben az apácának készülő leányt, akit az első katonatiszt «megment» a házasság számára, a kis gyermekek naiv és idétlen beszélgetését, a viharban egymásra találó szerelmeseket, akik nem is találak egymásra, mert már régen szeretik egymást, csak vihar van, a férfi szaval, a lány repes és minden rendben van.

A realizmus törvényeitől csak egy dologban térnek el: a kötelező objektivitástól. Mindkettő, ha csak szerét ejtheti, önmagáról, a saját finom érzéseiről és emelkedett lelkéről kezd beszélni. Pataky nyiltabban, Kiss burkoltabban, de — úgy tűnik fel — csak azért, mert még sem tartja illendőnek az önmagával való megelégedettségnek azt a fokát, amely benne él, az olvasókkal közölni. Ennek a nagy önbizalomnak, amelynek kézzelfogható tanujele az előtünk fekvő két kötet, az önkritika hiánya az oka. Az önkritika pedig azért hiányzik a két szerzőből, mert hiányzik a mérték belőlük, amivel össze kellene magukat mérniök. Nincs irodalmi olvasottságuk, nem ismernek mintákat, amelyekkel össze-

hasonlíthatnák magukat és rájöhetnének tökéletlenségeikre.

Ennek épen az ellenkezője jellemzi a harmadik könyvet, Berczeli novelláskönyvét. A modern írók erős hatása szinte eltakarja egyéniségét. A modern regényirodalom nagy felfedezése, a lélek tudatalatti része. Az ember megmagyarázhatatlan cselekedetei, az ösztönök, hangulatok ködös világa a főszereplők a modern regényben. Ennek a modern regénynek legemlegettebb képviselői Strindberg és az oroszok. Különösen e két író hatása érzik Berczeli novelláiban.

Nemcsak azon érzik kiforratlansága, hogy még nem tud mintái hatása alól szabadulni, hanem azon is, hogy a tudatalatti nála még önmagában él, a világ többi jelenségétől függetlenül. Mintáiban a tudatalatti elem az élet többi megjelenési formája között szinte mint azok magyarázata szerepel. Berczelinél azonban bétölti egész lelkét, mint a friss benyomások szokták. Ezért ébred az olvasóban az az érzés, hogy Berczeli világa egyoldalú, sematikus világ, amely már valószerűtlennek tűnik fel. Ezért szerepelnek novelláiban élő emberek helyett tudatalatti lelki elemek, ezért nem művésziek a problémái, hanem lélektaniak. *Fábián István.*

Michael Arlen · Ifjú szerelmek. (Ford.: Benedek Marcell. Révai-kiadás.) Azok az emberek, akik hébe-korba megfogalmazzák lelkiállapotukat és világnézeti helyzetüket a háború után, rendszerint szomorú arccal efféléket szoktak mondani: Az ideálok világa és hozzá való viszonyunk eléggé tisztázva van. Újabb eszme-leltározásra és az emberi gyarlóság elleni újabb lázadásra nem igen vagyunk kaphatók és igen nehézkesen tudjuk méltányolni az ú. n. aktív beleavatkozásokat a világ rendelt monotonijába. Mi ez? Pesszimizmus, józanság, valami utóhatása multszázadi lázas betegségnek, kicsit affektálása a mindenen túl-levésnek, gátló tudatosság, jogos önkritika, meg beteges önbecsmérlés, esetleg kretinség? Persze mindez együttvéve, ahogy szokás mondani. Ez dirigálja művészeti akarásunkat, ez érvényesül a szerelem mai stílváltozatában is. Hogy helyezkedjünk el, mikor a mindent tönkre-elemzés átka még fullasztóbbá teszi a légkört? Ha a háború utáni illuziótlanság prepotens erkölcsi paradoxonokká morzsolódik, természetes, hogy ellenszenves, mint minden

neveletlen kéjfelgés kézenfekvő dilemmák és ellentétek esetében. Naiv annak a szerepe, aki állásfoglalásnak képzelettel, ha esetleg a romantika-szót ajkbiggyesztve ejti ki és a kubista tömegstílus miatt titkolni való betegségnek tartja érzés-életét. Az abszolút cinizmus, a meddón ironizáló laisser passer hitvány dolgok. A fantasztikus lázadások haszontalanok és épügy elhamarkodott valami, mulékony változatoság-örömök számára monopolizálni egy túlkorán megfogalmazott ál-XX-ik századot. Rokonszenvünk a racionális újrakezdésnél (illetőleg újrafolytatásnál) van: a komoly főlényű keresztül-látásnál, az emberhelyzet biztos ismereténél, az okos destrukciónál és mérlegelő kreációnál. A girl-truppok, autók és golfbotok világnézetté való föl-tolakvását erősen mérsékelni; a konstruktívek pedig ne szégyeljenek hagyományos megoldásokat és ne lássák ter-
vük megfogalmazásának pillanatában rögtön a parodiájukat bilincsképen.

Arlen az átalakulás korát reprezentálja. Olyan emberekről és életpróbákról ír, amelyek ebben a kérdés-létkörben élnek. Nem sorozhatni a fenti attitűd-típusok egyikéhez sem: józan és merész ábrázolás, aki gúnnyal ízesített rokonszenvvel nézi Mayfair gazdag és szép szerelmeseit. Egyelőre túlságosan mondain és élvezzi, hogy szellemes, hogy igen tisztán lát bizonyos helyzeteket. Az ilyen ismeret alapja lehetne valami új pozitív életstílusnak, sőt szerelmi erkölcsítéletnek: ettől még nem lenne Arlenből reklámpróféta a Hyde Park mellett. Valószínű, hogy a szerző jelenleg minden erkölcsi programot időszaki rituális keresztény lázadásnak nevezne: de alapjában véve nem léha ember. A régi formák ironiás tudata, az új életforma ingatagsága és az emberi szív örök valóságainak melankólikus tisztelete: ezekből finom légkör alakul ki a könyvben. Különös bája van annak, mikor idézőjel-mosolyú metaforák után átlendül őszinte lírikus ihletbe. A történet? Venetia egy gazdag pénzember leánya: sokat elmélkedett, latolt, sejtett és nézett a csöndben. Érzés finomságából és őszintéből szinte misztikum árad. Odaadja magát Serle képviselőnek, aki nem tud feleségével szerelemben élni. A férfi amolyan politikai kalandor, a férfias karrier-csinálás pozitív foglalkozása és szükséglete, a járulékos pózzal és plebejus fitogtatással. Venetia úgy érzi, hogy a képviselőnek ő életszükséglete. Savile, az író,

szerelmes lesz Venetiába. Jön a finom, igaz, szellemes lélekteni színjáték. A szenvedélyeknek való tárktarú odavetés helyett illúzió-utáni balsejtelmű tartózkodás, önismeret, számítás, kissé szegénylős öngúny. Valami post bellum angolszász erotikus helyzet: itt az arleni terület. A szenvedély megvan: ki-lobban és elromlik. Fáradság, kompromisszum, hiábavalóság, túléber intuíció settenkednek a bontakozni és teljesedni akaró szerelem körül. Nagy vágy és ernyesztő tehetetlenség. A filozófikusan fanyarrá leszelidített érzéki-ségből kitörő fiatal szenvedély a nőben. Önbecsmérlés, feminin költőiség, nagy ideális boldogságzomj a férfiban, aki talán egy soha be nem vallott megal-kuvás miatt süríti rajongását éppen *egy* megtalált nőbe, Venetiába. És Venetia éppen ezt érzi. Eleinte ugyan szakítani akar a politikussal, akinek gondolata tönkreteszi Savile boldogságát: de végül is a képviselővel való megszokott viszony nagyobb realitásnak bizonyult, mint az íróval való sugaras liaison. Kitűnő alak Raphael, a dűsgadag zsidó fiú: szerelmi boldogtalansága majdnem nélkülözhetetlen kábítószere, szenved, komédiázik, néha bánatosan élelslát. Yzabel az amerikai színésznő, aki hol azszal csinált nagy szerelmet, hogy a lelkét fitogtatja, hol meg közön-séges kitartott; bosszúálló, féltékeny, érzélgős. Ez lesz Savile felesége: tudósít bennünket a kurta epilóg a regény után történekről.

Arlen főlényének van nem-angol jellege. Örmény, aki bátrabban szúr és függetlenebbül, mint egy angol, vagy akár ír vagy walesi is. Öntudattal, vígan uralkodik tárgya felett, igen gyakorlottan sejtet jellem-árnyalatokat, apró elmefuttatásai sokszor becsülete-szenellemek. Fiatalság árad a könyvből. (A kissé alantas nekimelegedést egy erotikus helyen azért nem bocsátjuk meg.) Arlen lehet még nagyon léha író is, de a konstatálás és lavirozás ifjúsága után beállhat az építők közé is.

Szentkúthy Miklós.

Kausz János: Az emberfajok élete és jövője. (234. old. Centrum, 1928.) — A fenti címen a könyvadások kirakataiban vörös fedőlappal, vastag, rossz papírosra nyomtatva, rengeteg sajtóhibával jelent meg egy könyv, amely minden figyelemre érdemes, mert olyan tárgyat hoz az olvasó közönség elé, amely két irányban is fontos. Az emberfajok kérdését tárgyalja. A faj kérdése első-

sorban tudományos probléma, másod-sorban divatos tétel, mert a háború óta jóformán az egész földkerekségen a napi politika hangzatos jelszava lett. A fehérbőrű ember vette fel politikai fegyvertárába az ő faji különállását és természetesen faji *magasb-rendűségét* is, hogy legyen jogcíme a nem fehérbőrű ember elnyomására és kizsákmányolá-sára. A színesbőrű ember természetesen a faji gyűlöletet is átvette a fehér kul-túrától, mint ahogyan átvette a mozit, a géppuskát s kapitalista berendezke-dés annyi más eszközét, s vele most a fehér ember ellen harcol.

A faji kérdéssel foglalkozó könyvet tehát nagy érdeklődéssel kell fogad-nunk. A faj fogalmának, mibenlétének meghatározása nincs még lezárva, iz-gató tudományos probléma, amely ko-runck igen kiváló tudósainak egész gár-dáját foglalkoztatja. Botanikusok, zoológusok, fiziológusok, orvosok stb. egész gárdája igyekszik ezt a rendkívül bo-nyolult fogalmat tisztázni, mert hiszen vele átöröklődési kérdések nyernek megoldást. Ez viszont beláthatatlan fontosságú kérdés nagyon sok társadalmi, orvosi stb. probléma megoldásá-nál. Így tehát tudós és nem tudós egy-forma érdeklődéssel nézhet e könyv megjelenése elé. A szakember talán csak jó összefoglalást, vagy újabb szempontot kap kutatásaihoz, a nem szakember pedig faji kérdésekben nem egészen világos fogalmának tisztázását remélheti. Kár, hogy a könyv egyik kérdésre sem ad kielégítő választ. A szakember kissé népiesnek találja, «a művelt olvasó» viszont olyan szer-telen-nagy és csak igen lazán össze-függő anyaggal áll szemben, hogy ki-igazodni nem igen tud. Van a könyv-ben sok mindenről szó, de legtöbbször csak úgy «érintve». Olvasunk a család-ról, az elválásról, a történelemben sze-repet játszó népek sorsának alakulásá-ról, az egykéről, az alkohol-kérdésről, nemi betegségekről, a nyugdíj- és élet-biztosítás válfajairól, az orvosképzés-ről, Buddha tanáról, a keresztény egy-házi rendek és az egyházi rend szent-ségéről stb.

A rendkívül elágazó anyagot vala-hogyan úgy lehet közös nevezőre hozni, hogy megállapítjuk a szerző amaz igyekvését, mellyel mindenképen iga-zolni akarja, hogy *népek és államok* sorsát az egészségügyi viszonyok min-den időben erősen befolyásolták. Ez bizonyos. De már az az állítás, hogy az államok léte tisztán és egyedül a

gyermekáldás nagyságától függne, nem bizonyítható. Indiában például sok a gyerek, a faj mégis állandóan lefelé sülkik, mert a fiatalok házasság lehetlenné teszi a megerősödést. A faj sokat termel, de gyenge minőséget. Franciaország viszont már 50 év óta megállt népességében, de nagy tévedés volna azt állítani, hogy energiája csökkenőben van. A világháború az ellenkezőjéről győzött meg.

Ez csak egy példa annak igazolására, hogy a felállított tételek nem mindentől vannak eléggé érvekkel alátámasztva. A könyv az *emberfajok* életéről szól, de sehol sem kapjuk meg a *faj meghatározását*. Sőt a *faj* és *nép* fogalmát állandóan azonos fogalomként használja a könyv, noha a kettő között alapvető mennyiségi és minőségi különbségek vannak. Nagyon rövidesen tárgyalja, szinte csak érinti az eugenetika sokat vitatott, de még le nem zárt kérdéseit. Ennek bő tárgyalása azért is szükséges lett volna, mert nem valószínű, hogy az olvasónak erről a kérdéstről tisztázott fogalma lenne. Ez annál fontosabb lett volna, mert a szerző, mint előszavában írja, emlékkönyvét orvosoknak, jogászoknak, közgazdászoknak, mérnököknek, művészeknek, egyházi férfiaknak és pedagógusoknak szánta. Nem hinném, hogy ez a sokféle érdeklődésű közönség egyforma tudással rendelkezik ebben a kérdésben.

A könyv, tételeinek igazolására statisztikai táblázatokat is közöl. Sajna, ezek közül sok hézagos, tehát a belőlük vonható következtetések sem biztosak.

Zavarja az olvasót az is, hogy a komoly tárgyalást számos teljesen egyéni megjegyzés és utalás szakítja meg, ami az ügyis lazán összefűzött anyagot még jobban széttepi.

A könyvet dicséri, hogy szerzője az erkölcsös életet a népfennmaradás legfontosabb tényezőjének tartja. Ha ezt a mi könnyen élő társadalmunk megcsívnél, csak hasznára válnék.

A könyv olvasását megnehezíti a sok idegen szóval megtűzdelt nehézkes előadás.

Geszti Lajos.

Ujfalusi László: Örök szerelem. (Szerző kiadása.) Ujfalusi Lászlót ismerik a Napkelet olvasói, néhány szép elbeszélése bizonyosan szerzett neki híveket. Örök szerelem címen most egybefoglalt írásai érdekesen vitáznak egy feltételezett ellenféllel, Ujfalusi a vadászember igazát hirdeti Bársony

Istvános, erdőt-mezőt festő képeiben; Bársonynál azonban már továbbjutott, a vadász irodalmi lélekelemzését adja s az így nyert bizonyítékokkal harcol velünk, nem vadászokkal szemben. Vadászunk hát egymásra!

A vadászatnak ez az irodalmi igazolása nagy öröm minden könyvet is forgató vadászembernek, sokak által furcsán nézett, nem a huszadik század szociális bajai és feladatai közé illő kedvtelésének, sőt szenvedélyének kapja meg Ujfalusi könyvében csattanós, diadalis védelmét. A feltételezett ellenfél seholsem szólal meg a kötetben, a szerző azonban ismeri vadászatellenes érveit és csábítón teremtí elébe ezt a különös örömet. Egy fiú első vadásztán veszünk részt, tesztem azt; a kibontakozó nagy gyönyörűséggel vele élünk. Az egész könyvnek ez a legsikerültebb része, az Örök szerelem című rajz; átérzem rajta keresztül a vadász teljes lelkét s megértem, hogy állatok letétele néhely embernek «egyetlen igaz, minden képmutatástól és salaktól ment földi gyönyöre».

En bizony csak emberre lődöztem eddig, állatra sohasem. A vadászatról megvan az Ujfalusiétól eltérő véleményem. Nem vallom vele, hogy «a vadászat uralkodás a természetben; szabadság, győzelem és biztonság a vadásznak magának; a családnak, törzsnek, fajnak létfenntartás, azért ősbibb meg a szerelemnél is». Nem, ma a férfias erőt s az igazi nemes küzdelmet vállalatok teremtésében, a termelés tökéletesítésében, munkát adni tudhatásban látom s azt hiszem, a huszadik század igazi férfianak az az igazi, minden képmutatástól és salaktól ment földi öröme, ha egyre több és több alkalmazottnak tud adni kenyeret. Nincs az a vadászteríték, mely felérhet ezzel. Amit Ujfalusi a vadászatról ír, szóról-szóra ráillik a ma vállalkozásaira. Ma még a vadászat is a gazdasági hasznosság szempontjaival igyekszik hatni.

De talán épen ez ellentétes felfogásom miatt gyönyörködtem Ujfalusi könyvében. Nem győzött meg, de tisztelést keltett bennem a vadászok iránt: jobban megértem őket.

Egypár friss szerelmi novellája pedig annyira üde, mint az ápriliségi falevél. Duzzadnak ezek az egészségtől, kihúzzuk rá a derekunkat s egy-egy leányért mi is elmennénk Palkóval vagy a gazdasági gyakornok úrral irdatlan gerdőkön vagy messzi mezőkön át, csak azért, hogy a szemébe nézzünk. Ez a

szerelem, bocsássa meg Ujfalusi László, mégis csak örökebb . . . —lián.

Larin Kyösti: Ember és moha és egyéb elbeszélések. Fordította **Weöres Gyula és Boros Olga.** Budapest, 1928. 168 l. Stádium kiadása. Larin Kyösti — családi néven Larson Gusztáv — 1873-ban született svéd eredetű családból Hameenlinnában. Egyszerű szülei voltak. Szépirodalmi munkásságát még a 1890-es években kezdte a Tavasz nótái című verskötetével. Később elbeszéléseket írt, melyeknek a hangja egyre komorabbá vált. Ebben a gyűjteményben felvett darabjaiban is érezzük jellegzetesen komor és sejtelmes lelkivilágát. Szereti a kísértetielt, a gyászos történeteket, a csodás igazságokat, de amellet élesen rajzolja az északi embernek a mostoha természet szinte leghöghetetlen erőivel vívott szívós küzdelmét. Az elbeszélésekben mély gondolatok, finom megfigyelések váltakoznak a felhevült képzelet tarka képeivel, ragyogó látomásokkal. A halásztörténetekben a félelmetes nagyszerűség és a titokzatos mélység megdöbbentő hatást kelt.

A fordítás választékos, jól folyó és magyaros, mindenképen méltó a nemes felfogású íróhoz. **Halász László.**

Emlékezzünk eleinkről. (Irta Takács Sándor. Bp. é. n. Génus-kiadás.) A fáradhatlan szerző, kinek a régi magyar kapitányokról és generálisokról szóló művét csak nemrég ismertettük folyóiratunkban, ismét egy érdekes, új kötettel gazdagította a magyar könyvpiacon. A multunkra vonatkozó jellemző adatok ezúttal a szokottnál nagyobb időközt és változatosabb tárgykört ölelnek fel. A huszonhárom fejezetre oszló szép munkában a vitézi életből vett jelenetek bemutatásán kívül a régibb nyilvános és magánélet számos oly mozzanata nyer megvilágítást, melyek a művelődés anyagi oldalát érintik. (A sárvári kert a XVI. században, Régi sóvágoinkról, A gyalmos és a réti halászkokról stb.) E szakaszok értékét növeli az a körülmény, hogy a hatalmas levéltári anyagra támaszkodó szerző nem elégszik meg egyes foglalkozások vagy jelenségek egyszerű tárgyi ismertetésével, hanem szókincsünk ide tartozó, részben már elavult emlékeit is föleleveníti. A halnevekre és halászati műszókra vonatkozó felsorolása annál becsebb, mert mint a könyvben olvassuk: amikor a nyolcvanas években

Herman Ottó remek munkája megjelent a magyar halászatról, ebből a nagy levéltári anyagból még semmi sem látott napvilágot». Ilyen, bizonyos elnevezések történeti kialakulását nyomon kísérő s tisztázó törekvéssel másutt is találkozunk nála. Különösen szembevetendő e buzgalma A huszár, a szárguldó és jargaló című fejezetben. Itt rendkívül gazdag anyag alapján, avagy száz lapon keresztül cáfolja a Nyelvőrnek azt az állítását, mely szerint «egyetlen történeti adat sem igazolja, hogy nálunk valamikor a huszár szónak rabló jelentése lett volna». Végül megállapítja, hogy a huszár szó használata a XVIII. században lett általánossá; «ez idegen szó akkor foglalja el nyelvünkben és népünk ajkán az őt megillető helyet, mikoron az egykori csúfnevet az egész világ előtt ünnepeletté és tiszteltté tette».

Nem hiányoznak azonban a könyvből másnemű fejezetek sem; olyanok, melyek a régi magyar szellemi élet kibontakozásához szolgáltatnak megfelelő adalékokat. Igen tanulságos e tekintetben az a szakasz, mely *Akik a kulturát hozzák hozzánk* címen arról tájékoztat, hogy a töröktől visszahódított városok idegen települők, bevándorlottjai bizony gyakran kétes értékű elemek voltak, s csak «a magyar polgárság befolyása, a magyarral való testvériesülés tette őket igazi polgárokká s az ország hasznos tagjaivá».

A kötetbe összegyűjtött cikkek tekintélyes része újabbkori, történeti vonatkozású. Közülök egyik a mult századeleji pozsonyi országgyűlésekkel kapcsolatos társaséletet ismerteti. Már ebben is szó van Deák Ferencről, kinek a titkos rendőrségtől való megfigyeltetéséről s 1839-iki névnapjának megünnepléséről két későbbi fejezetben több figyelemreméltó följegyzést közöl a szerző. A XIX. század elejének politikai és társadalmi mozgalmait világítja meg a pozsonyi országgyűlési tüntetésekre s a régi országgyűlési párbajokra vonatkozó leírásai. A régi országgyűlési gúnyiratokról és karikatúrákról szóló szelvényzeteket becsebbé teszi az a körülmény, hogy számos, fontos politikai ügy elintézésének kulisszatitkairól nyújtanak felvilágosítást. A legutóbbi bécsi forradalom zavarainak e rajzok nagy része is áldozatul esett; szerencsére azonban a szerző másfél évtizeddel ezelőtt a legtöbbről fényképet készíttetett.

Végül még e futólagos áttekintésben

sem hagyható említés nélkül a kötetnek az az érdekes fejezete, mely *Asszonyaink a nemzeti eszmék szolgálatában* címen egyes előkelő magyar nőknek a régibb korbéli politikai élethez való viszonyáról árul el kevésbé ismert eseteket. A hölgyek ilyirányú szerepe annak idején nemzeti szempontból oly hatásos volt, hogy a bécsi titkos rendőrségnek nem kis gondot okozott. Mindezekon kívül multunknak még számos részletére nézve nyújt okulást e becses mű, melyet éppen ezért szívesen ajánlunk olvasóink figyelmébe. V. M.

**Nagyborsai Farkas Klári : Kis embe-
rek nagy történései.** (Studium r. t.) Ezt a nem szerencsés, kissé erőltetett címet adta a szerző húsz apró elbeszélésének. A címlapon «novellák»-nak nevezi őket, pedig nem azok. Az igazi novella nagyobb szabású kompozíció részletesebb lélek- és környezetrajzon alapuló mesével. Ezek csak rajzok, vázlatok, életvagy hangulatképek. Sajnos, a napilapok tárcarajzai — mint Gyulai Pál sokszor megírta — nálunk tönkretették a novellát. A ráérőszakolt szűk keretben valósággal elnyomorodott s ma már épkezláb novellát kevesen tudnak írni s ha írnak, munkáikat regénynek szeretik nevezni.

Farkas Klári elbeszéléseiben jótollú írónak mutatkozik. Világfelfogását bizonyos melancholia, pesszimizmus jellemzi, a hitnek iránytűje mintha hiányoznék belőle. Leginkább az életnek bajai, szomorúsága, sokszor céltalan-
nak látszó kintlódásai foglalkoztatják képzeletét. A nő sorsát szerelmi csalódások, lemondás, szenvedés teszik szomorúvá, de a férfiaké sem különb, ők is csalódnak, zülленek, szenvednek.

Paula, ki szerelem nélkül lesz asszonnyá, csak leányában talál vigasztalást s ennek halála után csak abban a gondolatban, hogy leánya szeretett s rövid ideig mégis boldog volt (*Paula, Polett*), a nagyravágyó, hidegszívű asszony nem tudja megbecsülni, hogy férje imádja. fényre, pompára vágyik, de azt is hiába éri el s végül a Tisza hullámai közé menekül (*Bor Zsófia*). Az agg és nyomorogó színész kénytelen tréfás előadásokat rendezni, hogy éhen ne haljon (*Kacagó est*), a paraszt-férj nem dolgozik, hanem örökösen Pestre mászkál «hivatalért» (*Makkos Péter*), a másik süketé verí a feleségét s céda nőkre költi a pénzt (*Gazda nélkül*).

Ime a szerző témáit Szeretnők, ha legközelebbi kötetében jobban bele-

markolna a sokrétű emberi életnek végtelen nagy téma-tömegébe s onnan derültebb, egészségesebb, több energiát sugárzó tárgyakat ragadna ki.

Ismételjük, hogy szerzőnk jó és finomtollú író, aki jól meglátja, amit szemügyre vesz, amint azt realiztikusan megrajzolt alakjaiból és miliő-rajzaiból látjuk (itt főként nyolc népies tárgyú rajzára gondolok). Realizmusa azonban nem önmagáért van, inkább csak eszközül szolgál neki. Művészi érzelme inkább a szimbolikus elmélyedés felé vonja. Sokszor nem is alakjainak és meséinek plasztikus kidomborítására törekszik, szereti a homályos, ködszerűen tovalebbben hangulatokat, az elmosódott alakokat és miliőket s ezekkel mint szimbolumokkal a mögöttük rejlő s örökké ismétlődő lelki mozzanatok, az emberi élet misztériumait akarja kiemelni és éreztetni.

Reméljük, hogy jövőre a rajzforma szűk kereteit el-elhagyva a nagyobb elmélyedést és kompozícióbéli művészetet kívánó novella-formával is megpróbálkozik, bizonyára sikerrel.

Szinnyei Ferenc.

**Türr Stefánia : L'opera di Stefano
Türr nel risorgimento italiano.** A firenzei fasiszta-nyomda szép kiállításában jelent meg most Türr Stefánia kétkötetes olasz nyelvű munkája édesapjáról. Garibaldi és Cavour nagy művének megteremtésében minden olasz és minden magyar ember jól ismeri Türr István olasz királyi altábornagy helyét. Türr Stefánia csodáló szemmel, szerető kézzel gyűjtötte egybe az altábornagy életére vonatkozó adatokat, okmányokat, leveleket és üdvözlő-iratokat; faksimilében tárva valamennyit előnkbe kedves gyermeki büszkeséggel: íme, nézzétek, ez az én édesapám! Ez a helyes büszkeség végigvonul az egész könyvön, meghatódásra és elismerésre készítetve bennünket a szerző iránt, hiszen nem minden nagyérdemű embert gondolnak így az utódok, holta után. Ami aprólékosságnak látszanék így a könyvben, a nagynevű apa lányának eléggé nem méltányolható érényévé válik.

Türr István életét megírta már magyarul hűséges barátja, Gonda Béla. Ebből az életrajzból tudja a magyar közönség a bajai kiváló fiú számos nagy cselekedetét és sok viszontagságát; Gonda művéből megtanuljuk szeretni az olaszok legnagyobb korszakát. Türr Stefánia olasz könyve viszont Magyar-

országot viszi közelebb most az olasz nemzethez, emlékeztetve arra, hogy az egységes Olaszország nagy épületében magyar katonai elme, magyar katonai vitézség és magyar vér is segített emelni a falakat. Az olasz nép nem hálátlan ezért, *Tüköry* Lajosnak, a Szicília megvételeben elesett ezredesnek például ma is van utcaja Palermóban; az újabb olasz nemzedéket azonban jó figyelmeztetni. Türr Stefánia ezt teszi s bizonyos, hogy szép munkája egyetlen olasz könyvtárból sem fog hiányozni.

A sokfelé harcolt szabadsághős vonzó regényalakként jelenítődik meg a könyvben. Hősnek, mélyen emberinek és építőszelleműnek ismerjük meg Türrt. Apró kis történetek mutatják, hogy mindig a magasabbrendűség mellett állt a lélektanilag legnehezebb pillanatokban is, bosszú és kicsinyesség sohasem vezette. Mesterien írja le többek között Türr Stefánia, hogy apja naperelyi kormányzó korában miként szerelt le négyszáz, bosszút kívánó halászt, kiket a Bourbon-uralom alatt bebörtönöztek és összeverték. «Garibaldi csapatai nem lehetnek olyan aljasak, mint a borboniei emberek!» Ilyen tarkító epizód sok adódik a könyvben, a hű arcéphez kedves árnyalat valamennyi.

A magyar emigráció munkájában élénk része van Türr Istvánnak; sajátos itt, hogy az olyan magyarok, mint Kossuth, Teleki László, Klapka, Türr franciául leveleztek egymással.

Egy pár szép lap Magyarország forró szeretéről tesz bizonyosságot az első kötetben; a dunai hajón a magyar föld lelkeről beszél leányának a hetvenöt éves híres katoná, érzik szavából, hogy bár idegen ország adott dicsőséget és rendkívüli megbecsülést neki, utódaiban sem akar elszakadni szülőhazájától. 1927-ben Nádudvaron jár Türr Stefánia, a Tormay-birtokon, itt új ösztönzéseket kap munkájához az «eroína nazionale»-tól, a *Libro Proscritto* szerzőjétől. Ez a feladat: apja emlékéni azt a mai magyar nagy ügyet szolgálni szakadatlan propagandával.

A második kötet felét üdvözlőlevelek fakszimilái teszik ki, melyeket 1925-ben, Türr István születésének századik évfordulóján kapott a szerző a fasiszta Olaszország minden vezető emberétől. Valóságos grafológiai gyűjtemény ez, mely megfogja a mai olasz könyvolvasókat; most élő nagyembereik írásaihoz másutt aligha férhetnek

ekkorá tömegben hozzá. A jelennek szóló érdeklődés ezzel a dicsőséges közelmúltat, Türr István megismerését is szolgálja. *Kilián Zoltán.*

Dr. Radó Polikárp: A kereszténység szent könyvei. II. Ujszövetség. (Szent István könyvek 64—5. sz. Budapest. 1929. 309 l.) Igazában egy a Katholikus Szemlében közölt bírálat terelte rá figyelmemet Radó dr. fenti című könyvére, melyet csakhamar sikerült megszereznem és nagy érdeklődéssel végigolvasnom. A Szentírás-tudomány — mint e könyv is mutatja — nem merőben irodalomtörténet, ha csak ez volna, nem volna helye a teológiai tudományzakok között; hanem azáltal válik teológiává, hogy vizsgálódásában kánont, inspirációt és ezek dogmatikai folyományait állandóan szembe előtt tartja, ezek irányító szempontjait is egészen magáévá teszi.

Nem utolsó vizsgálódási szempont a Szentírás-kutató számára az sem, hogy minden szent könyvnel különbséget téve tartalom és forma (gondolat és kifejezés) között, vajjon fölfogásában az inspiráció csak a tartalomra szorítkozik-e (inspiratio realis) vagy pedig a kifejezésre: műfaj-, szerkezet-, stílus-, nyelvre is kiterjed (inspiratio realis et verbalis organica). Az előbbi a molinisták, az utóbbi a thomisták álláspontja. A szerző, amint könyvéből kiolvasom, a molinista felfogást teszi magáévá.

Ezen szempontok előrebocsátása után lássuk e klasszikus munkának először rövid tartalmát, azután a szorosán vett kritikáját.

Ami a tartalmát illeti, a könyv négy fejezete közül az első a *synoptikusok* műveit öleli föl és szól az evangélium-műfajról, Máté, Márk, Lukács evangéliumáról (anyagelrendezés, nyelv, stílus, hitelesség stb.), majd az Apostolok Cselekedeteinek könyvéről és végül a *synoptikus-kérdésről*. — A második fejezet az *újszövetség lenélirodalmát* tárgyalja: első felében Szent Pál fogság előtt, fogság alatt és fogság után írt leveleit, második felében a «katholikus» leveleket. — *Szent János írásai* címet viseli a harmadik fejezet és a szentjánosi kérdés megoldása után a negyedik evangéliumot, Szent János leveleit és a Titkos Jelenések könyvét vizsgálja. Végül a negyedik fejezet az ó- és újszövetségi könyvek rövid *kánontörténetét* adja.

De mi teszi e könyvnek igazi érté-

két? Nem lehet ezt néhány szóban megmondani. Kiválósága a következőkben jelölhető meg:

1. Szembeötlő az a *mély tudományosság*, mely az idevágó hazai és külföldi, kath., protestáns és racionalista szakirodalom bámulatos ismeretében, a legmodernebb szempontok és módszerek (szellemtörténeti), problémátörténeti [vö. 220. és 267. l.], alaktörténeti módszer [vö. 109. l.] stb.) biztos alkalmazásában és kényes kérdéseknek lehetőleg külső érvek segítségével való legjózanabb megoldásában nyilvánul. A kultúrtörténeti háttér megrajzolása általában mindenütt hű és találó.

2. Az *előadó módszerében* nemcsak az észhez, hanem ami teológiai könyvekben nem megszokott, a *szívhez* is szól. Már *Mercier*, a neoskolasztikusok vezére szemére veti a skolasztikus módszereknek, hogy a kutatásban az értelemmel szemben az érzelmi és akarati mozzanatokat, az előadásban pedig az esztétikai mozzanatokat elhanyagolja (*Mercier*: *Logique* 384 l.). Szerzőnk *Mercier* tanácsát vonzó és *világos* stílusával, a fejtegetéseibe való mély *beleélésével* és *gyönyörű idézetekkel* valószínűleg meg. Szinte kedve kerekedik az olvasónak, hogy minden fejezet után a Szentfrás megfelelő részeit is elolvassa.

3. Az egész munkának azonban *legszébb* fejezete, valóságos gyöngye a harmadik, a Szent János írásairól szóló. Ami szépet és jót mondtunk eddig e munkáról, az mind hatványozott mértékben vonatkozik erre a fejezetre. Nem hagyományosan a synoptikus-kérdés után tárgyalja Szent Jánost, hanem finom történeti érzékkel a *második* újszövetségi nemzedék milieu-jébe állítja bele a szeretett tanítványt.

Elmélyedés és alaposság, kutató kedv és tárgyszeretet itt érvényesül igazán, akár a szentjánosi kérdés megoldását, akár az Apokalypsisz remek bemutatását nézzük.

4. Végül szerzőnk műve nem pusztán visszhangja a felhasznált szakirodalomnak, hanem egészében *eredeti*, igen értékes munka. Mutatja ezt nemcsak az ellenkező felfogások higgadt és bölcs mérlegelése, nemcsak kath. felfogásának és tudományos szempontjainak következetes keresztülvitele, hanem igen sok önálló állásfoglalása is (vö. pl. a Quirinius-kérdést 82. l. vagy a 158. l.). — Ezekben látom a Kath. Szemle kicsinyes kéregkritikájával szemben e klasszikus munka értékeit.

De legyen szabad ezen értékelések-

kel szemben néhány *kisebb* észrevételt is tennem:

1. Ne esküdjék szerzőnk föltétlenül *Spenglerre*, a munka három helyén különösen tapasztaltam ennek a szellemnek, bár kissé egyoldalú történetfilozófusnak hatását.

2. Szent Jánosnál nem annyira a *módszerre*, inkább a tehetségére mondta volna rá, hogy *intuitív*. (Vö. Spranger: *Begabung und das Studium* és Meumann: *Wille und Intelligenz* című munkáját).

3. A korszakok szellemi arculatának megrajzolásában a *képek egységét* rontja, hogy az összetartozó vonások nem egyszer szétszórtan vannak bemutatva. Pl. Szent Pál egyéniségével kapcsolatban szól kora szellemi irányairól, a társadalmi helyzet bemutatása pedig egyik levelével kapcsolatban van érintve.

Mindezek azonban semmit sem vonnak le a könyv fentebb hangsúlyozott értékeiből. Büszkesége lenne e munka bármely külföldi szakirodalomnak és minden vallására adó kereszténynek el kellene olvasnia. *Papp József.*

Kessel I.: Rongyos herecegek. (Pantheon kiadása.) Kessel József, a fiatal francia regényíró és novellista még csak néhány évre terjedő munkásságát nagy elismeréssel fogadta eddig a közönség és a kritika. Egyik munkáját a francia akadémia is megjutalmazta. Kessel, aki mint katona, aviatikus és világutazó, rövid idő alatt rengeteg sok érdekes tapasztalatot szerzett, ezeket most regényeiben és elbeszéléseiben tárja olvasói elé. Munkáit ez az élményszerűség különösen érdekessé teszi.

Ez a regénye a Párizsban élő orosz emigránsok életéről szól. Meséje alig van. Egy előkelő orosz leány, Boriszovna Helén egy olcsó penzióban él néniével s iparművészeti munkával keresi a kenyerét. Egyszer egészen váratlanul elbukik. Váratlanul, mondom, mert az író sok lélekrajzi mesterkedésével sem tudja megértetni velünk, hogy ez a nagyon büszke úrileány érzékiesség és szerelem nélkül odadobja magát egyik orosz ismerősének.

Ettől kezdve halad lefelé a züllés lejtőjén s mint énekesnő kedvelt alakja lesz az éjjeli mulatóknak. Elkezd rettenetesen inni, úgy hogy részegségében szinte esztét veszti és nagy botrányokat csap. Egy orosz íróval való viszonya kissé kijózanítja, de azután folytatja régi életmódját, mely egyszer a rendőr-

ségre juttatja. Tifuszba esik, melyből fellábadva egy muzsikból lett gazdag vállalkozónak felesége lesz. Ime a jó öreg tifusz, mely annyi régi regényt oldott meg deus ex machinaként (a mi elbeszélőink hetven-nyolcvan évvel ez előtt «idegláznak» vagy «inlázna» neveztek), a legmodernebb regényekből sem hiányzik! Az írók most is ezzel puhítják meg hőseiknek makacs és kemény akaratát.

Ez a mese így elmondva, nem látszik nagyon épületes történetnek s valóban nem is az. A hősnő, bár vannak vonzóbb tulajdonságai is, nem tarthat számot sem rokonszenvünkre, sőt még érdeklődésünkre sem. Bár abban mégis van valami érdekes, hogy egy regényhősnő annyi pezsgőt és vodkát gurgat le a torkán.

De hagyjuk a mesét, hiszen Kesselnek erre csak azért van szüksége, hogy miljörajzának képsorozatát felfűzze rá. Ez a képsorozat aztán új, színes és hangulatos.

Az orosz éjjeli mulatók életét pompásan rajzolja s a letört orosz arisztokráciának és intelligenciának érdekesebbnél érdekesebb alakjait vonultatja fel előttünk: a szép és hatalmas fizikumú fiatal herceget, aki vagyonának utolsó romjait elmulatván, kozák lovasmutatványokban vesz részt, majd táncokat ad elő a Szamovár nevű orosz mulatóban, a másik herceget, aki ugyanott parkettáncos s a harmadikat, aki szakács. A Szamovárban általában előkelő személyzetet látunk: a portás egy volt admirális, a maitre d'hotel-ezredes, a két pincér kapitány, a cigány énekkar tagjai közt pedig van egy államügyész és egy egyetemi tanár. Egy kiváló orvos

éjjeli soffőr, egy előkelő újságíró kis orosz lapot szerkeszt, majd újságáruházzá züllik. Az utóbbi, aki csak beteg fiának él, igen jó, bár kissé Dosztojevszki-féle alak. Gyöngédsége, szeretete és önfeláldozó figyelme, mellyel az érzékeny, ideges beteget ápolja, de úgy, hogy az lehetőleg észre ne vegye, s fiának erőködése, hogy olyannak mutatkozzék, mintha valóban nem venné észre apja gondoskodását, a legfinomabb lélekrajzok egyike. A furcsa, fantasztá, hóbortos, gyermekien naív és groteszk külsejű író már egészen Dosztojevszki-alak.

Szóval Kessel műve, mint miljöregény, értékes. Kissé egyoldalú, mert az orosz emigránsoknak csak ezt a meglehetősen lezüllött osztályát rajzolja, de ezt kitűnően. Egy alak válik ki közülük, a muzsik, aki hihetetlen energiával dolgozik s újra meggazdagszik. Ez szereti meg Helént s noha alig remélheti, hogy a büszke és előkelő leány felesége legyen, mégsem mond le erről a tervéről és óriási szívósságával itt is eléri célját.

A fordítás elég sikerült, de azért van benne sok olyan hiba, amely bántja az ép nyelvértékű olvasót. Ilyenek: *be-tartja ígéretét megtartja helyett*; *világos, zavartam a mulatságában* (a *hogy* kihagyása helytelen); *hősies elragadtatás uralt mindenkit* (e h. uralkodott mindenkin); *iránta viseltetett érzéseit* (!!). Folytonosan használja a mostanában nagyon divatos *tünt* szót is (úgy *tünt* neki), amelynek olvasásakor minden magyar embernek «úgy tűnik», mintha a fogát húznák, de érzéstelenítés nélkül.

Sz. F.

A Napkelet tanulmánypályázata.

Schaw és az angol regény. Pesszimizmus és tragikum. Fegyelmezett, nagy látókörű gondolkozó dolgozatai, aki szinte túlságos logikai apparátussal áll az irodalom határtalan összekészaltsága elé. Formulái tetszetősek, de formulák. A Defoe—Swift, Dickens—Thackeray, Wells—Shaw párhuzam szellemes, de kifejtéseiben sok absztrakt merevség van, ami bánt. Az irodalom igazán izgató tartalma: az egyéniség-talány szerephez sem jut a kissé mechanisztikusan fel-fogott, egyéniség fölötti irányok és rendszerek mellett. A pesszimizmust jogosan magyarázza lét és érték hasadásával, de cáfolata már nem olyan meggyőző. A tragikum analóg magyarázata erőszakolt. El kell döntenie, hogy kritikai vagy (esetleg irodalmi tárgyat is érintő) filozófiai tanulmányokat akar-e írni. Készültsége és képességei az utóbbira utalják.

Az impresszionizmus és az expresszionizmus az irodalomban ugyanezen szerző másik dolgozata. Képzett ember írásai. Sok finom megfigyelést épít belé a részletekbe. A művészetről alkotott koncepciója magas. Kár, hogy annak az irodalomtudománynak az iskoláját járja, amely matematikai szeletalkotásokat erőszakol az irodalomra s inkább irányok szembeállításában, mint tehetségek jellegfelismerésében látja a kritika hivatását.

Néhány megjegyzés köllészet és közönség viszonyáról. Sokfelé elkalandozik, sok érdekeset és igazat mond. Csak arról nem beszél, amit a címben ígér. A műfajok kilátásairól ír, de lehet-e érdemlegeset írni líra, regény, dráma mesterségbeli problémáiról ily terjedelmű dolgozatban? S vajjon nem az új tehetség a műfajok fejlődéslehetősége? S megjósolható-e a tehetség, aki még nincs itt s ha már itt van, nem érdemesebb-e róla írni? Elsorvad-e egy közönségét vesztett, különben virulens műfaj, kényszerítheti-e a közönség az írók új műfajokra, egyáltalán: iránytűje lehet-e a közönség az íróknak? Ilyen kérdésekre vártunk volna választ. *Kosztolányi Dezső.* Vannak bátor és szerencsés mondatai. Érti Kosztolányi érényeit, de mondani valója, csoportosítása nem ad arcképet. Az igazi problémákat érinti, de nem meríti ki.

Az erdélyiség. Amit mond, aláírható, amit ajánl, üdvös. A tanulmány azonban inkább írója irodalompolitikai, mint kritikai érzékét vizsgáztatja le. A stílus laza, inkább okosság, mint tehetség sugárzik a műből. *Gárdonyi Géza regényírása.* Érdekes ellentét: egyrészt igazi elemző képesség, másrészt diákos stílus és iskolás szempontok. Alapos, de félős, hogy gondos rész-igazságait sosem fogja egységes és elég magas kritikai boltozat alá hozni. *Ady a ma embe-rének szemszögéből.* Igaz, hogy egyes korok a költő más-más arcát méltányolják, de a mi korunk — legalábbis érdemes kritikusaiban — igazán fölötte áll annak, hogy Adyt az «Igy csak tönkretenni lehet» szűk kulcslyukán át nézze. A tanulmány terjedelméhez képest elég figyelemreméltó.

Zalán sorsa. Adatkincese bő. Különösen Zalán fogadtatásáról sok érdekeset mond. Az a törekvése, hogy egy mű sorsában száz esztendő irodalmát tükrözze, nem sikerült. Már a realizmus és Zalán szembesodródását nagyon bágyad-

tan érzékelteti. Vörösmarty második fölfedezése a XX. század elején jó alkalom essay-írótehetség csillogtatására, de itt, ami jót mond, Horváth János szájával mondja. Adyék kicsinyes gáncsolgatása ma már fonákul hat.

* * *

A verspályázat *Fű* című pályaművének bírálata egyesekben azt a tévhitet keltette, hogy mi e verseket Gulyás Páléinak tartjuk. Ez félreértés. A füzet azért nem jöhetett számba, mert a megengedettnél erősebb, már-már paródiaszerű Gulyás-hatásokat mutat.

Tudományos élet.

Aktuális tárgyról, a Habsburgok házi törvényéről olvasott fel *Eckhardt Ferenc* az Akadémia történeti osztályában. Az értekezésnek különösebb érdekességet adott az a körülmény, hogy a felolvasó nemcsak a *Neues Wiener Journal* közlése óta ismeretes házi törvényt ismertette, hanem az eddig érintetlen bécsi aktákból a házi törvény keletkezésének történetét és jogtörténeti hátterét is megvilágította.

Efféle házi törvények először a német birodalom területén alakultak ki a XVI. században, mikor az egyéni római jog a nagy uralkodói és főnemesi családi birtokokat felaprózással fenyegette. Az elsőt a bajor uralkodóház hozta létre: a családok patriarkális szellemében: a családok mintegy testületekké alakultak, családi autonómiák létesültek.

Az ausztriai házban nem siettek ilyen házi universitas létesítésével mindaddig, míg az örökösödés ügye rendben volt. I. Ferencől származott az az eszme, hogy gyengeelméjű fia, Ferdinánd érdekében házi törvényt szerkesztessen. Aggódott ugyanis, hogy az uralkodóház többi tagjai nem egykönnyen fognak beleegyezni abba, hogy a félszemű Ferdinánd uralkodjék rajtuk, különösen ha mint kiskorú kerülne a trónra. Ezért tehát Metternichet megbízta, hogy az államtanácsosokkal készíttessen egy ilyen törvénytervezetet, de külön figyelmeztette arra is, hogy netalán zavarok elkerülése végett vegyék figyelembe *Provincz Ungarn* sajátos alkotmányát. Ferenc azonban nem érte meg a házi törvény létrejöttét, Metternich bürokráciájának kényelmével szemben még a császár sem volt képes eredményt elérni.

A legfőbb akadályt éppen a magyar alkotmány kérdése okozta, mert a magyar törvények szerint lehetetlen más gyámot, mint a nádort a kiskorú

uralkodó mellé kirendelni. Ezt Reviczky, a magyar kancellár részletesen kifejtette, hozzátéve, hogy efféle házi törvényt a magyar országgyűlés tudta és becikkelyezése nélkül nem lehet létrehozni. A döntés Ferenc halála után, Ferdinánd alatt történt meg, midőn József nádor maga oszlatta el Metternich magyar közjogi aggodalmait. A palatinus ugyanis, akire pedig a régenség esett volna, háza leghűbb fiának bizonyult és méltatlannak arra, hogy bécsi kémeikkel vegyék körül; ő beszéli rá Metternichet jogi és egyéb érvekkel, hogy csak csinálják meg a házi törvényt a magyar közjog kikapcsolásával, többre tartván családjá egységes hatalmát, mint saját egyéni érvényesülését. De éppen a magyar közjoggal való ellentét az oka, hogy az 1839-ben, ünnepélyes formában kiállított házi törvényi pátentet nem hozzák nyilvánosságra és szövegét a háború végéig titokban tartották. A magyarság csak akkor szerzett hivatalos tudomást a törvény létezéséről, mikor a bíróságoknak adatokra volt szüksége, vagy mikor Ferenc Ferdinánd morgantikus házassága következtében beállott utódlási tilalmat a magyar országgyűlésnek is be kellett cikkelyeznie. A házi törvénynek különben legfontosabb részei a trónöröklésre és a királynak 16 évig terjedő kiskorúsága alatti régensségre vonatkoznak, melyet a házi törvény vérrokonság és kor alapján határoz meg, továbbá a házasságra vonatkozó intézkedés, mely utódjai trónvesztésének terhe alatt tiltja meg az uralkodónak a nem egyenrangú házasságot. Érdekes volt megtudnunk azt is, hogy a házi törvény e tekintetben *ebenbürtig*-nek (egyenrangúnak) tekinti az Esterházy hercegi családot is. Az egymással szemben álló közjogászoknak alkalma nyílik e történeti tanulmányból levonni pro és contra a mai aktuális közjogi tanulságokat, mert Eckhart ezeket a problémákat nem érintette.¹

A Magyar Nyelvtudományi Társaságban *Pais Dezső* ismertette a Pécsért nemcsakára megjelölt *Ómagyar olvasókönyv*-et, melyet Jakubovich Emillel együtt szerkeszt és melyben végre együtt találjuk majd a magyar nyelv legrégebb, nemcsak összefüggő, hanem szórványos emlékeit is az arab írótól kezdve a középkor végéig. A magyar nyelv minden barátjának melegen ajánljuk ezt a szigorú tudományossággal készített, mégis regényesen érdekesítő gyűjteményt.

Ugyanezen az ülésen *Tremel Lajos* mutatta be érdekes tanulmányát az oláh-szláv oklevelek magyar kölcsön-szavairól. Mindaddig senki sem miltáta kellő figyelemre a moldvai és havasalföldi vajdák XIV. és XV. századi okleveleit az oláh és magyar nyelvtörténet szempontjából. Tremelnek sikerül kimutatnia, hogy ez oklevelekben már a XIV. századtól kezdve megvannak a magyar jogi, hadi, városi és általános műveltség ugyanazon szavai, melyek ma is élnek az oláh nyelvben (vitéz, hitlen, apród, örök, pohárnok, álnok, fegyvernök, lakás, város, soltész, bíró, vám, kezes, fogad, határ stb). Mind-ebből azt az egészen valószerű következtetést vonja le, hogy az oláhság városi és közjogi kultúrája magyar hatás alatt a XIV. századtól kezdve fejlődik ki a havasokon túl. De mit szólnak majd mindehhez az erdélyi bennszülött rómaiság dogmájának retenthetetlen hívei, az oláh nyelvészek és történészek? Bizonyára kézlegyintéssel intézik el ezt az érdekes tudományos tanulságot is.

Igen érdekes meglepetéssel szolgált ugyanezen az ülésen vitéz *Házy Jenő*, a vidéki levéltárosok mintaképe, ki Sopron városának levéltárából egymásután keríti elő a magyar történelem kincseit, miután városának levéltárát mintaszerűen rendezte és tudományos kiadványokban ismertette. Most egy XV. századi városi jegyzőkönyv fedeléről olvasta le a legrégebb magyar szerelmes versikét:

*Virág, tudjad, tőled el kell mennem,
És te irtted kell gyászban öltözmem . . .*

Az írás alapján azt is megállapította *Házy Jenő*, hogy egy *Guggelweit János* nevű városi jegyző írhatta azt a könyv táblájára, már pedig ez a derék polgár 1495-ben már néhány mondatic. Megismétlődött tehát *Kreizell János* körmöcbányai jegyző esete, ki ép a minap itt szóba hozott *Supra agnő*

sorait jegyezte le, csakhogy ezúttal még régebbi szöveget kaptunk és kétség-telenül szerelmes verset, melynek két során is fel lehet ismerni a későbbi magyar úri költés elegikus stílusát. S mikor kedves Sopronunkat üdvözöljük, hogy ilyen kitűnő történeti érzékel menti meg a magyar művelődés kincseit, fájdalommal kell gondolnunk egyes magyar — szinmagyar — városokra, megyékre, ahol selejtezés címen történeti okmányokat mázsaszámra adnak el piaci pakolópapírnak!

Mi sem bizonyítja jobban, mennyire szükség volt a múzeális törvényre, mely az ilyen vad dűlást kétségtelenül megnehezíti.

A régészeti társulat minapi ülésén pedig bebizonyult, hogy a kiváló szegedi író: *Móra Ferenc*, ki szegedkörnyéki ásatásairól adott számot, talán még jobban forgatja a régészsádot, mint a tollat. Szeged városa ugyanis felismerte az egyedüli módot, mellyel nemcsak hivatalosan, hanem tudományosan is egyetemi várossá lehet: nem kímélve a pénzt, biztató jelek alapján hozzáfogott Szeged környékének régészeti felkutatásához. Az ásatás eredménye igazolta, hogy mint Pécsen, itt is a lehető legrégebb kultúra talajára került az Alföld egyeteme: míg az egyik határban gyönyörű honfoglaláskori temetőre bukkant *Móra Ferenc*, egy másik pusztán népvándorláskori telep került felszínre és végül kiderült, hogy a mai Szőreg egyenesen egy legrégebb-bronzkori telepre és temetőre épült, ahonnan garmadával ássák ki a leleteket olyan számban és minőségben, mely még a bronzkorban első helyen álló Magyarországon is ritkaság számba megy. Ha így folytatja Szeged, ki meri kétségbe vonni, hogy itt a kultúra gyökerei csak a talaj felszínébe nyulnak alá? S a szegedi egyetem boldog lehet, hogy ilyen szilárd történelmi alapozást nyer jövő munkájához.

Eckhardt Sándor.

Színházi szemle.

A Nemzeti Színház néhány évvel ezelőtt emlékezetesen szép előadásban újította fel Beaumarchais két *Figaro*-darabját és a későbbit, gazdagabbat és mélyebbet, a *Figaro házasságát*. Most ennek korábbi pár-darabját, *A szevillai borbélyt* tűzte műsorra csupa új szereplővel, merőben új diszletekkel és lényegbevágóan új rendezői fel-fogással. Játékstílus tekintetében any-

nyira elkanyarodtak a legutóbb követett elvektől, hogy el sem bírom képzelni (aminek pedig elképzelhetőnek kellene lennie) a két darabnak egymást követő két estén való bemutatását. Való, hogy Beaumarchais játékos kedve is a pár évvel utóbb írt *Mariage*-ig valamelyest megfanyarodott, hangja egy fokkal realiztikusabbá vált, de hogy merőben hangnemet cserélt volna, hogy commedia all' improviso-íróból szatirikus vígjátékíróvá lett volna, arról szó sincs. Már pedig a Nemzeti Színház mostani felújítása *A sevillai borbélyt* határozottan a *farcerie* hangnemébe írta át. Esztendeje nálunk járt Podrecca maestro olasz bábjátékos-társulata, ennek műsorán is szerepelt egy feledhetetlenül bájos *Sevillai borbély*-előadás, szélső opera buffa-stílusban: az övéknél kedvesebb Rosinát, szeretetreméltóbb Figarót el sem lehet képzelni. A Nemzeti Színház most mintha ennek a bábszínházi varázsnak hatása alá került volna: színpadára mintegy életnagyságúvá növelt hőkm-zínházát ügykezett varázsolni. Igyekezete sikerült is, noha egy kissé — Beaumarchais rovására.

Bizonyos, hogy ennek a jellegzetesen tizennyolcadik századvégi írónak stílusába ilyfokú irrealitást vegyíteni szervesen nem, csak erőszakosan lehet. De a mai színjátszás egy kis erőszakoságtól nem szokott megijedni. Beaumarchais kortársa, az olasz Goldoni, maga volt az, ki a commedia dell'arte színpadi szabadosságának véget vetett, de napjaink rendezői lendülete őt sem kíméli meg: a bécsi Theater in der Josefstadtban láttam egy Reinhardt-féle Goldoni-újrafogalmazást, tökéletes Hanswurstiáda-stílusban. Annyi különben tagadhatatlan is, hogy mind a régi «csel»-vigjátékok — még a Molière-éit sem véve ki — mai színpadon meglehetősen naivul hatnak, s ez nem az a naivság, aminek külön stílusszépsége van. Itt arról van szó, hogy helyzeteiket, technikájukat az utánzők századokon át annyira kizsákmányolták és elcsépelelték, hogy e tekintetben most már jóformán maguk az ősminták és források tetszenek halvány, primitív utánzatoknak. A *sevillai borbélyt* pedig Rossininak úgy szólván megszakítás nélkül napirenden lévő, elnyúlhatatlan vígoperája is szövegkönyv formájában ugyancsak lejáratta (a *Figaro házasságára* ez is kevésbé áll). A mai rendező tehát könnyen arra csábul, hogy ezen a hervadt-

ságon a színek némi tudatos élénkítésével, a hangerősség némi szándékos fokozásával iparkodják segíteni.

Ezt tette a Nemzeti Színház is. Díszleteit a meséskönyvek stílusához közelítette, hogy a keretükben történődők irrealitását már ezzel is hangsúlyozza. Jelmezek dolgában is tág teret nyitott a mese-illusztrátori képzelemnek, s ehhez igazodtak az arc-maszkok is: a szerelmesek tündérien szépek, az ármanyosok «borzalmasan» rútak igyekeztek lenni, maga a fürge Figaro is groteszk ragasztott orr mögül forgatta ravasz szemét. Mindezt egyik tekintélyes színikritikusunk keményen megrotta s az egészet olesó pojáca-fogásnak bélyegezte. Mi ezzel a puritán állásfoglalással nem bírnak merőben egyetérteni. Nemzeti színházi művészeinknek a groteszk területén is van annyi választékosságuk és finomságuk, hogy ríktó plakátstílusba ne tévedjenek. Nem tévedtek most sem, az előadás — ha minden realitáson túltette is magát — tele volt gráciával, könnyedséggel és egyéni leleménnyel.

Az élen Uray Tivadar jeles Figarója vezetett, igen jól rajzolta a mozgékony szolgálatkésztséget, de azt is, hogy e buzgó mentorkodás nem épen — önzetlen szívügye. Különösen azzal remekelt, ahogy egy-egy csipős vagy fitymáló megjegyzést nagy mohósággal tárgytalanná igyekezett tenni, bölcsen magára parancsolva a fidélis, alázatos mosolyt. Ezzel megadta az alak hamisítatlan, beaumarchaisi zamatát. Sugár Károly Bartolóját mintha a *Contes drolatiques* lapjairól vágták volna ki, magatartásában — minden ügyefogyottsága mellett — volt valami zsarnokian félelmetes is. Hajdú Józseftől meg épen régóta nem láttunk oly finoman színezett alakot, mint aminőt most a kenetes, nagyképű és sunyi Basilióból formált.

Lehotay Árpád s Radó Mária szerelmes párja szemre megkapóan szép kettős volt. Lehotay valahogyan nem bírt egészen belemelegedni a játékos stílusba, kivált az alakoskodó mozzanatokban, Radó Mária ellenben az eredetileg nem is neki szánt szerrebben talán mindeddig legfigyelemreméltóbb sikerét aratta: finom, törékeny jelenség volt külsőre, az volt lélekben is, verdeső madárka Bartolo kalitkájában.

*

A Vígszínház a csillagos-sávós amerikai lobogóval vágott neki ennek az

évadnak, mindjárt beköszöntől is egy tengerentúli bűnügyi tárgyalást prezentált (jelentékeny kasszasikerrel), s az idény folyamán még több újhazai termék bemutatásával biztat (majd azt írtam: fenyeget).

E készlet második szállítmánya most került a közönség elé. Címe: *A királyi család*, szerzői: Mister George Kaffmann és Miss Edna Ferber. Ez nem izgalmas bűnügy, bűn egyáltalán nincs benne, sőt még úgy is csak vajmi kevés. Izgalom: akad bőven, de abban is több a «külső zaj», mint a belső. Az örökös színpadi jövés-menés, házi és városi telefonberregés, lépcsőn-szaladgálás, ki- és becsomogolás, egyszerre-beszéles vagy -ordítózás: ez az egészben az «amerikai íz», mert egyébként az aprólékos környezetrajz, a tradicionalizmus szelleme, sőt általában a művészet kérdéseinek ílymértvű feszegetése: mindez valóban nem olyasmi, amit jellegzetesen amerikaiak szoktunk érezni. Mintha a szerzők ezúttal meg akarták volna mutatni, hogy az ő fejük is képes fájni olyan dolgokért, amiket a megvéhenhét Európában fontosaknak tartanak.

Hanem azért ez a «fejfájás» nem valami heves. A felvetett kérdésnek valami túlságosan végére nem járnak, mélyére nem tekintenek. A színészi véna örökletességét mutogatják egy nagyhírű színész-dinasztia rajzában, de sok újat ebben a vonatkozásban igazán nem mondanak; körülbelül csak ennyit: az alma nem esik messze a fájától. Az alma-ősa: Fanny Cavendish, a hajlott korában is csupa becsvágy, elpusztíthatatlan munkabírású tragika, tele őszinte meggyőződéssel és meggyőződéssé magára-szavalt frázissal. Leánya, Julie, most van pályája delelőjén, azon a határon, mikor naivahitelét erősen veszélyeztetni kezdi mellette serdült leánya. Julie áldozatot hozott hivatásának (ő már áldozatnak érezte, mit anyja még nem tartott volna annak): nem lett felesége az öt régóta ostromló, «wie im Buche steht» tökéletességű, de bohémizmussal nézve bizony egy kissé unalmas «gyémántkirály»-nak. Most, pályája fordulóján gondolkodóba esik, hogy nem kellene-e jóvátenni a régi mulasztást, megpihenvén a gyémántokkal kirakott polgári unalomban. Az ő leánya, Gwen, már nem is gondolkodik, ő a küszöbön sarkonfordul a magán-boldogság felé, egy ifjú és szintén unalmas plutokrata oldalán s a darab végén már egy kis pluto-

krata-jelöltet ringat a karján. Julie fivére, a hóbortos Tony, Hollywoodban hűtlenkedik az «elfilmesedés» útján. Mindez alapjaiban megrendíti a nagy Fanny dinasztia-ábrándjait s az általános zavart a család egy távolabbi, ripacs-ága, a Dean-házaspár, már-már arra használja fel, hogy a Cavendishek rovására méltatlanul előretörjön. De itt minden vihar valóban csak «egy pohár vízben» kavargog: Julie addig fogadkozik a szakítással, míg végül a valódi gyémántokkal szakít a színpadiak kedvéért, Tony egy kapóra jött szerepért lepedőárnyból visszaváltozik hús-vér színészé, s a gyerekasszony Gwen is kikunyorál az urától «egy, egyetlenegy» fellépést s a darab záróképében a családi tanács a dédmama elnöklete alatt már azon töri a fejét, hogy a kis tőzsdebizománios-sarjat miként lehetne esztendőre valami pályásszerpben debütáltatni. Fanny, mint aki népét elvezette az ígért földjéig, boldogan húnyja szemét örök álomra s ezen, de csakis ezen az áron meg halála percéig tervezett utolsó vidéki turnéjáról is lemond.

Jobb írók ebből a témából többet kiaknázhattak volna, különösen azokban a mozzanatokban, ahol a bohémek a polgárokkal kerülnek szembe. Itt nagyobb rést lehetett volna nyitni igazi belsejük felé. Ez nem történik meg: a polgári elem csak úgy eltávolítottatik a színpadról, mint valami feleslegessé vált kellék, a művészhad pedig továbbzajlik, de ez is csak inkább szavakban, mint lélekben.

A Vigszínház ragyogó előadásban találta fel a kissé konzervízú amerikai küldeményt. Az ezüsthajú Fanny alakjába Góthné játékaival szerepének nem sokat érő szövegén messze felülemelkedő grandiózitás került, valahányszor a színpadra lépett, mintegy biztosítékát nyújtotta annak, hogy nemzedékeit hetediziglen nem fenyegetheti az elpolgáriasodás komolyabb veszedelme. Varsányi Irén Júliája is nyilván nagyon meglepné a darab íróit, kik ez alakjuknak ily gazdag lelki életéről, meleg emberi igazságáról aligha álmodtak. Van egy jelenete, melyben leányának valómást tesz élete fájdalmas kettéhasadásáról művészi hivatása és egyéni boldogsága között. Ahogy ebben Varsányi Irén a Gwent játszó fiatal, pályakezdő Zombory Mercedesszel szemben állt s forró lírával mintegy kitárta belsejét: szinte a személyes érintettség sodrával áradtak ki szavai a nézőtérre.

Valahogy úgy éreztük: ez a jelenet kettejük között a darabtól, sőt a színpadtól függetlenül is megeshetnék. Itt Zombory Mercedesnek is szépen sikerült az átszellemült, odaadó hallgatás: nyilván maga is erősen hatása alá került a Varsányi Irén páratlanul szuggesztív játékának. Egyébként azonban ez a szép és kedves ifjú színész nő még nem bírja magát hiánytalanul átadni a színpadi életnek, egy-egy riadt, tanácskérő tekintettel még egyre-másra elszakad szerepének biztos egységétől és művészi épségétől. Somlay meg Hajmássy a két szürke pénzember alakjában kellő szerénységgel reménytelenkedett, Rajnay mulatságos dérral-durrall vonoltatta fel a házfelforgató Tonyt, Góth — ki fordítói s rendezői minőségben is eredményesen buzgólkodott — megmutatta, hogy az amerikai színgazgatóknak szívük is van, Gárdonyi és Gázi Mariska pedig a ripacs-kettősben jóízűen veszekedik végig a darabot.

A díszlet mindvégig ugyanaz. Ezt Vörös Pál olyan pazarul felszerelte s főleg, olyan masszívan megépítette, mintha ő is arra gondolt volna, hogy még jó egynéhány Cavendish-ivadéknak kell szállást teremtenie.

*

Egy «jőnevű» fiatal regényíró első színművén dolgozva kétségbeesetten felfedezi, hogy «kis barátáné» vigasztalanul unalmas s mellette jó drámát írni képtelenség (regényeinek — úgy látszik — nem ártott meg ez az unalom és ez az izgalom-hiány). Kapja magát s a kis nőt (ennek tudtán kívül) «átadja» régi barátjának, Julián bárónak. Ez nyilván csak társalkodónőre áhítozik, mert félévi külföldjárásuk alatt a társalkodáson túl nem merészkedik. Akkor azután hazajön, megtapasztalni, hogy íróbarátja hogyan áll nő, s hogyan dráma dolgában? Cudarul mind a kettőben: a nőt annyira visszakívánja, hogy a drámája érdekében máshonnan kínáló «vizalmak»-ra egyáltalán nem is reflektál. Az «okos» Julián báró legott arra a megoldásra gondol, amit jó pestiül úgy mondanak: — «Vissza az egész!» — Csakhogy az ügyetlen jőnevű író vesztésre kiböki, hogy a barátánót ő maga trafikálta el a nemes barát-nak. Nagy sértődöttségi jelenet, akár a bécsi operettek második felvonásának fináléjában. A kis kóristány-barátón sértődöttségében ünnepelet, nagy színésznővé lesz Bécsben s ilyen minőségben környékezi meg újra az izalmak

következtében drámáját egyszeriben befejező író, hogy a dráma főszerepét ő játszassa. Úgy is lesz. S minthogy a «jőnevű» írók a darabjuk főszerepét játszó színésznővel «jóban szoktak lenni»: itt is kiköszörültetik a megcsorbult boldogság. «*Hazudj, édes...!*» rebegi a megtért író, kinek tudniillik a multban a kis barátóné ellen az volt a fő kifogása, hogy nem tud hazudni. Most ellenben azt hiszi, hogy a nő hazudott, s máris boldog tőle, pedig a nő a valóságban most sem hazudott, csak a házibéke érdekében ráhagyja az e tekintetben tréfát nem ismerő íróra, hogy azt higgye, hogy hazudott. Eddig van, — ásó-kapa.

A kritikus — aki pedig nem barátja a nyegle élcelődésnek — hajlandó volna megkérdezni, hogy vajjon Andai Ernőnek ezt a Belvárosi Színházban bemutatott darabját miféle «vizalmak» előzték meg? Mi jobbára csak azt az izgalmat érezzük meg rajta, hogy majd a közönség komolyan veszi-e azt az egész «játékon» eláradó műszentimentalizmust, amiben maga a szerző nyilvánvalóan nem hisz. Hogy az egész darab lélektani fából-vaskarika, az még enyhébb megítélés alá eshetnék (bár az ilyesmit sem igen lehet a színlapon a «játék»-műfajjelzéssel egyszerűen elintézni), öregebb hiba az, hogy a szerzőnek nincs egy mondatnyi közössége az egész ügygel, pedig a mondatokra ugyancsak ügyet vet, kínosan erőlködve, hogy azok hol Molnár Ferenc-i, hol meg Lakatos László-i fogalmazásban tündököljenek. Ha kezdő írónál az az érzés, hogy messze maradt a maga elgondolásától, szeretettel figyelem még a hibáit is s némi tiszteletet még a nem sikerült jószándéktól sem bírok megtagadni. De ha a kezdő író azt kívánja, hogy lelkem ügyévé tegyem, ami neki nem lelkiügye, «jőnevű»-nek tartsam azt a színpadi írófiguráját, kinek még írósgája is valóságos inzultus az írók egyetemességére, az őszinteség szobrának azt a nőt, kinek egész beállítása maga a ferdeség és hamisság: akkor a «játék»-ba bele nem megyek.

Az előadók mindent elkövettek, hogy a preparátumban a vérkeringés illúzióját keltsék, a színház még kölcsön-szereplőkkel is megerősítette hadállásait. A vezető női szerepre visszahozták régi hajlékába Titkos Ilonát, de nem a legszerencsésebb ötlettel: ez az alak még épkezláb megformálásban sem váгна egyéniségébe. Szép alhangjával ugyan melegtónusú, díszes szönye-

get terített a szentimentális áradozások ijesztő üressége fölé, de ez a tartózkodó, szordinós alaphangú figura azért az ő fűszeres, nyugtalanul cikázó tehetségének «nem, nem ege». Delly írója olyan puha és kényelmes volt, hogy drámájának nagy vajudását hajlandók voltunk némi adag — lustaságnak tulajdonítani. Jávor Pál — kit megelőzőleg csak egyetlen szerepben láttunk a Magyar Színházban — itt is kellemes megjelenésű színésznek bizonyult, orgánuma is nemes anyagú, de beszédtechnikája — kivált helyes hangsúlyozás tekintetében — még iskolázásra szorul. Gózon százegyedíkszer is kedves volt egy százszor látott figurában, Szilágyi Marcsa kis kültelki démonja pedig figyelemreméltóan ötletes. Székely Gizi beugrással vállalta a «beérkezett» színész szerepét, s így is egészen elfogadható produkált. *Rédey Tivadar.*

Képzőművészeti szemle.†

A Kéve kiállítása. Huszadik kiállítását rendezi a Nemzeti Szalonban a *Kéve*, ez a választékos művészeti egyesületünk. Alelnöke, *Benkhard* Ágost harmincnyolc festményből álló gyűjteménnyel szerepel rajta. Benkhard a művészetünkben mindinkább kiszoruló naturalizmusnak egyik leglelkesebb és legtehetségesebb képviselője. Tájékepeket, portrékat, csendéleteket fest, tartózkodóan, gondos iparkodással. Néhol impresszionista hangsúlyokkal, de legtöbbször inkább a tárgyi részletek felsoroló ábrázolásával. Nem szereti a nagy ellentéteket, jobbadán az átmenetek lágyan fátyolos finomságainak megfigyelője. Bizonyos formai keménységre és határozottságra vágyik, pedig épen az ellágyuló bensőség művészetének alapvonása. Helyeli-közzel néha kissé száraz; naturalisztikus megfigyelésének részleteredményei pedig nem kapcsolódnak össze olyan metszően éles egységű képpé, mint Glatz Oszkárnál, de még ilyen esetekben is figyelemreméltó természetábrázoló.

A *Kéve* nem jelent korlátozott irányt, a naturalizmus képviselőivel megférnek benne békén az olyan erősen stílzálók is, mint amilyen *Barzó* Endre, aki afféle lázasan lobogó világot szeretne elélni varázsolni, mint egykor van Gogh. Formanyelvét még nem találta meg véglegesen, a «Fekete macska» neoprimitívizmusa, a «Bánya kép»-nek elrejtett kubizmuson épülő expresszionizmusa, vagy a «Négy jege-

nye» posztimpresszionizmusa egy ma még vívódó ábrázolótehetség formailag más és más irányban kilendülő kísérletezését mutatják. De ami a fő: mindnyája tehetséget árul el és határozottan reményekre jogosít.

A neoprimitíviségnek az expresszionizmus e fáradt hajtásának (mert hiszen az egykori tudattalan és friss primitívstől épen ez a lemondó fáradtsága különbözteti meg) nem érdektelen művelője *Friml* Géza. Ugyan-ebben az irányban ügyesen próbálkozik itt *Ecsödi* Ákos is.

Az idei Szinyei tájképdíj nyertese, *Paizs-Goebel* Jenő legújabb fejlődésének termékeit állította ki, melyeknek nagyon elkanyarodott egykori erőteljes naturalizmusától. A kifejezés mentől nagyobb erejéért ideges fanatizmussal küzdő, érdekes víziók ezek a képek; izgatottan komorak, mert egy beteljesedéshez nem jutó életvágy fájdalmairól beszélnek.

Ezzel ellentétben *Say* Géza tájképei életének és művészetének derűs egységét mutatják. Sötétben folyóknak, áttestző és leves olajfestéke valósággal meglepő zománcos csillogásának ékköszzerű ragyogásával. *Say* szép tájképeket fest, az élet színes erejétől színesen felvillanókat, melyek még az élettelen dolgoknak is mozgékony életet adnak. Ecsetje könnyedén, szinte barokkos lendülettel kanyarog, persze ez a barokk nem az egykori, hanem az expresszionizmus feloldódó keménységének hullámvérése.

A Nemzeti Szalon jubileuma. Az elébb ismertetett, egyúttal a *Nemzeti Szalon* négyszázadik kiállítása, ami jubileum számába megy az immár harmincöt-éves művészegyesület történetében.

A Nemzeti Szalon 1894-ben alakult a Műcsarnok secessziójaként. Nem állott ugyan kifejezetten egy irány szolgálatába sem, hiszen alakulásának évében még alig lehetett volna nálunk új művészeti programot jelentő kiválasztásról szó. De valamiképpen mégis mozgott már akkor a föld, a művészek egy csoportja megérezte, hogy új idők kezdődnek, amelyek szabadabb és kevésbé kötött kiállítási alkalmakat kívánnak, mint a Műcsarnok tárlatai. Ennek a programnak megvalósításában legjelentékenyebb állomások voltak: *Rippl-Rónai* Józsefnek bemutatkozása 1898-ban, a *Nagybányaiak*-é 1901-ben, *Szinyei-Merse* Pálé 1905-ben, a *Nyolcak*-é 1911-ben.

De fontos szerepe volt a Szalonnak

a külföldi művészet bemutatása körül is. A külföldre nem járó magyar közönség itt ismerkedhetett meg legelőbb a XIX. század második felének nagyszerű francia művészetével, 1901-ben a nemzetközi kiállításon és az 1916. évi nemzetközi grafikai kiállításon *Bessnard, Carrière, Cottet, Meunier, Steinlein* alkotásokat láthatott, míg aztán 1904-ben a legnagyobbak közül, *Corot, Diaz, Daubigny, Rousseau* műveivel találkozhatott, amit a Szalon 1907-ben *Renoir, Degas, Puvis de Chavannes, Millet, Delacroix, Manet és Rodin* rajzokkal egészített ki. De még e kiállításoknál is nagyobb hatással volt az, amidőn 1908-ban *Gauguin, Van Gogh, Cézanne, Denis* képeivel állott elő, ami mélyen megtermékenyítette festészetünket. E nagy művészekon kívül természetesen jelentéktelenebb külföldi művészeket is bemutatott és nemzeti jellegű külföldi kiállításokat is rendezett, ilyen volt 1910-ben a svájci művészek, 1911-ben az angol művészek, 1913-ban a modern angol grafikusok, 1925-ben az osztrák képzőművészek, 1926-ban a svéd művészek és 1928-ban a lengyel művészek reprezentatív kiállítása, mind kitünő alkalmi nemcsak a megfigyelésnek és tanulásnak, hanem akkori magyar művészeink összehasonlító megméréseinek is.

Nem hanyagolta el a Szalon egyes elhúnyt kiváló magyar művészek összefoglaló bemutatását sem. Elég, ha *Bihari Sándor, Mészöly Géza, Munkácsy Mihály, Székely Bertalan és Zichy Mihály* emlékkiállításait soroljuk fel, legutolsónak pedig az 1902-ben és 1904-ben *Paál László* műveiből rendezett kiállításokat, mert ezek tették végre ismertté ezt a majdnem teljesen elfeledett nagy tájképfestőnket. S ha végigmegyünk az önálló gyűjteményes kiállítások során, ilyen neveket találunk: *Fereny Károlyt, Fényes Adolfot, Horovitz Lipótot, Iványi-Grünwald Bélát, Feszty Árpádot, Madarász Vikort, Nagy Istvánt, Vaszary Jánost, Glatz Oszkárt, Hollósy Simont, Strobentz Frigyes, Tornai Gyulát* stb. A Szalon rendezte 63 csoportkiállításn pedig úgyszólván minden ismeretb magyar művésziünk szerepelt, de szívesen felkeresték a Szalon helyiségeit a művészársaságok is, amelyek a *Képzőművészeti Társulat* szűkkeblű kiállítási politikája következtében a Műcsarnokban nem tudtak szabad lélekzethez jutni. Így a *Miénk, a Nyolcak, a Céhbeliek, a Szinyei-Merse Pál Társaság, a Benczur Társaság, Paál László Társaság, a Munkácsy Céh* és a *Kut.* Ekképen (különösen az Ernst-múzeum és az időközben megszűnt *Művészház, Belvedere* és *Helikon* megalakulása előtt) a Szalon számos alkalmat nyújtott a magyar festészet átalakulását jelentő újabb irányok kibontakozásához. E téren nem riadt vissza a legnagyobb szélsőségek bemutatásától sem, amivel szintén csak jót tett (mert hiszen csak a jó marad meg és az éretlenség amúgy is kihull), így mutatta be 1913-ban a nálunk csak hírből ismert futuristák és expresszionisták első kiállítását, amelyen többek közt *Severini, Carrà, Boccioni, Kokoschka, Kandinsky* szerepeltek.

Mindezek a nagy eredmények megbocsáthatóvá és elfeledhetővé teszik azt, hogy a Nemzeti Szalon saját tagjainak kiállításain és nem egyszer az idegen kiállítókn is a színvonal fenntartásában nagyon messzemenő engedményeket tett, azaz művészet helyett gyakran dilettantizmust mutatott be. Megélhetéséhez úgylátszik szüksége volt erre és csak azt a példát követte és követi, melyet neki ebben a tekintetben a legnagyobb magyar művészeti társulat nyújt. De legyünk őszinték, nemcsak a magyar, hanem az összes nagy taglétszámú külföldi egyesületek is, mert hiszen a tehetségtelen piktör nem azért lép be egy művészi egyesületbe, hogy tag létére képeit még csak ki se állíthassa.

S ha most végül kiemelkedő eseményekkel átszőtt multja után a Szalon jövőjét keressük, hivatását különösen két irányban teljesíthetné, az egyik: hogy lehetőleg tág teret nyújtson a legfiatalabb magyar festői nemzedéknek, a másik: hogy legintenzívebben folytassa a külföld mai művészetének bemutatását, amire ma még sokkal inkább szükségünk van, mint a háború előtti időkben, amidőn jóval könnyebb volt a külföldrejutás, mint ma.

Farkas Zoltán.

Zenei szemle.

A tenor.

Magyar szerző operájának bemutatója mindig nagy eseménye a budapesti zeneéletnek, hát még ha a szerző neve olyan népszerű, szinte állandóan a nyilvánosság előtt szereplő név, mint amilyen Dohnányi Ernőé. «A tenor», Dohnányi most bemutatott vígoperája a szerző negyedik és bátran állíthatjuk,

hogy eddig minden tekintetben a legsikerültebb színpadi műve. Nagy sikerének és sikerültségének legfőbb magyarázata, hogy itt talált a szerző teljesen önmagára, arra a drámai légkörre, amelyre sajátos művészi egyénisége predesztinálták.

A kitűnő szöveget Sternheim Károly német író «Bürger Schippel» című vígjátékából (1912) Dohnányi kívánságára Goth E. dolgozta át vígoperára. A zenei vázlatra már 1920-ban megvolt, míg a partitúra 1927-ben készült el. Az első előadás jogát a német színpadok előtt Operaházunk biztosította magának.

A cselekmény Németországban, német kispolgári környezetben játszódik le. Hiketier gazdag polgár otthonában vagyunk. A zenekarban széles, patetikus zongoraakkordok jelzik egy temetési menet elvonulását: a díjnyertes polgári quartett tenorját temetik. Szontyolódottan jönnek az árván maradt tagok, Hiketier és barátjai. Nagy gondjuk, hogy vajjon ki fogja betölteni a küszöbön álló versenyen az elhalt szerepét? Nincs más hátra, mint elfogadni a házigazda indítványát és Schippelt a vagabund korcsmai fuvolást bevenni a társaságukba. Schippel gyönyörű tenorja a próbaéneklésnél mindenkét elragad, de proletár allűrjei annyira kihívják a kényes társaság nyárspolgári gögjét, hogy Schippel sértődötten otthagyja őket. Ez a nyárspolgári góg hétrét alázattá görbül az uralkodó herceg előtt, aki lovaglása közben megsérülve, betéved Hiketier házába. Sebesült kezét Hiketier lánya, a szép Thekla kötözi be. A szerelemre gyulladt herceg a lányt estére randevuára hívja. Búcsúzásnál kegyesen új győzelemre buzdítja a quartett tagjait. Mit tehetnek egyebet? A herceg óhaja parancs számukra: visszahívják Schippelt, akit most már nagy nyájassággal fogad az egész társaság.

A második felvonásban a quartett tagjait a veranda üvegablakán át már nagy munkában látjuk, míg a ház előtt a herceg várja Thekla megjelenését. A szerelmes lány megjelenik az erkélyen s kettőjökkel a szerelem epedő dala sextetté egészíti ki a quartett meg-megszakadó próbáit. Thekla a herceggel együtt eltűnik a kert mélyén, a négyes is szedelőzködik, Schippelt Thekla utáni vágyódása még a ház előtt tartja. Mikor leskelődéséért felelősségre vonják, nyíltan bevallja, hogy a lány kezére pályázik. Mindnyájan elszörnyűködnek ekkora merészségen,

főképp Krey revizor, aki maga szeretné feleségül venni Theklát. A nagy felháborodás tiszteletteljes elképedésnek ad helyet, amidőn Thekla és a herceg megjegyelnek: hogy kerülnek ezek ide? A herceg pár fölényes szóval megnyugtatta az apát és elmegy. Schippel keserű gúnyral kacagja ki a kispolgárok hiszékenységét; ezekután már nem is venné el a lányt. A megsértett nő becstelenségért Krey revizor száll síkra. A párbajt azonban a verseny utánra halasztják.

Az utolsó felvonásban a párbaj színterén vagyunk. Megtudjuk, hogy Schippel a quartett hőse lett: megnyerték a díjat. Thekla még egy utolsó találkozásnál búcsút mond a hercegnek. Az ólomnak vége, atyja óhajta szerint férjhez fog menni Kreyhez. Schippel szeretne megszökni a párbaj elől, de a segítők elfogják és szembeállítják ellenfelével, akibe barátai még kevésbé tudnak lelket önteni. Félig öntudatlan állapotban sűtik el a fegyvert. Mikor magukhoz térnek és látják, hogy nem történt semmi bajuk, boldogan békülnek ki és egy Mendelssohn quartett éneklésével a legszebb harmóniában ölelkeznek össze.

Dohnányi éles szemmel ismerte fel a szövegben rejlő nagyszerű zenepszichológiai lehetőségeket. Előkelő, harmonikus, végtelenül közvetlen művészete a legsajátosabb értékeiben minden varázásával virulhatott ki a megfelelő szellemi asszociációkban. Sehol semmi szépséghiba, disszonáns, erőszakos hangok. A kispolgárok etikájának megfelelő arany középut a zenében is, amelynek idegen minden exaltált szenvedély, nagyobbr érzelmi kilengés, amely irtózik minden tragikus kimeneteltől. Mintha Dohnányi a valóságból, az életből is csak azt látná itt meg, ami a megszokott, egyensúlyozott, harmonikus keretek közé beilleszthető. Zenei invenciójának legfrissebb zínait Schippel alakjára pazarolta. Vele a minden irtó áthidaló, minden sebet begyógyító muzsika a szabad művészlelek természetessége, lendülete, mint a tavaszi szellő árad a merev, elzárt, szűkkeretű nyárspolgári világba. Benne érezkük legjobban a szerző sajátos elvonatközását minden mélyebbre hatoló életproblémától, a zene világában felolvadó ideális érzületet. Thekla és a herceg szerelme szívesen fogadott alkalom pár melegebb, romantikus színezésre, lágy, epedő melódiára, de ezeknek a melódiáknak szép, hajlékony vonalait nem rontja meg az elválás fájdalma sem.

Vajjon belül, a lélek mélyén is ilyen szépen, simán folynak le a dolgok? Erről nem tudunk meg Dohnányi zenéjéből semmit sem.

Dohnányinak, a zenedramatikusknak, legerősebb oldala a szöveg értelmének zenére való fordítása, főképp a humoros helyzetek, mozdulatok, alakok zenei aláfestése. Erre jelen művében bőven nyílik alkalmá, amit mindig finom, választékos ízléssel aknáz ki. Különösen sikerült Krey revizor zenei karrirozása. Motivumaiban benne van az egész ember szájalmas félszége, siránkozó gyávasága; a párbaj színterére való roskadozó betámolygását a vonósok ellenállhatatlan humorral vetítik át zenére. Épen ilyen szellemes a párbaj előkészületeit kísérő gyászinduló karikatúrája. Mögötte, ott érezzük a szerző pajzán mosolygását. Finom gúnyolódása azonban mindig kedves és elnéző, nem akar sérteni vele senkit, s talán maga mulat legjobban alakjai komikus félelmén. A remegő, meghunyászkodó alattvalói hódolat, a groteszk humor mind megtalálják a maguk legjellegzetesebb hangszereit. Egy hangszerpszichológia megírásához Dohnányi zenéje nagyszerű példákat szolgáltatna. Mesteri a második felvonásban a quartett és a szerelmi duett, Schippel párbajelőtti monológjában a halálfélelem és a fel-feltörő életkedv szellemes összeolvasztása.

A szereplők mind alakításban, mind énekben kitűnők. Szügyi Kálmán revizora már külső megjelenésében is olyan, mint a Fliegende Blätter egy meglevenedett alakja. Nagy Margit kedves, finom egyéniségének Thekla szerepe és Dohnányi zenéje stílusos keretet nyújtott. Laurisn üde, világos tenorja, kifogástalan szövegkiejtése, könnyed mozgékonyága kitűnően érvényesültek Schippel szerepében.

Hisszük, hogy Dohnányi vígoperájának Németországban még nagyobb lesz a sikere, hiszen szelleme szövegben, zenében egyaránt onnan táplálkozik. Kedves, nyugodtalmos háborúelőtti romantika. Jól esik egy kis időre szórakozni, feledni boldog, békés világában.

*

A VI. filharmóniai hangversenynek két szenzációja is volt. *Horowitz Vladimir* orosz zongoraművész szereplése és *Strawinski Igor* «Sacre du printemps» című híres művének bemutatása.

Horowitzot, mint nagyszerű pianista tehetséget kapta szárnyára a hír. Min-

dig gyanús, ha valakinek a pianista kultúráját dicsőítik. A hangszerek közül ugyanis a zongora a legcsalókébb zenei kifejezőeszköz. A motorius ügyességre széles terepnumot nyújtó nagy hangterjedelme, orchestrális hanghatásai már önmagukban, a zongorista minden különösebb zenei képességei nélkül is érvényesülhetnek. Hány és hány művelője van ennek a hangszernek, aki előtt a zene csak a kótafejek és az újjmozgások asszociációjából áll, amelyhez az akkordikus telthangzás varázsa bizonyos érzéki örömet, a technikával járó fizikai munka az erőfeleslegeknek a sporthoz hasonló kitombolási lehetőségét nyújtja. Kétségtelen azonban, hogy a zongoratechnika tökéletes el-sajátítása, a hangszerben rejlő dinamikai és színhatások minden csínjának-binjának ismerete a pianista tehetségs játékték bizonyos esztétikai értékekre emeli, arra az értékekre, amely tisztán a hangzó formákhoz, a mozgás és a külső keretezés szépségéhez fűződik. Horowitz Vladimir minden elismerésméltó, a legfinomabb árnyalatokig kiművelt zongoratudása dacára távol áll attól, hogy nagyszabású művészi egyéniségnek tartjuk. A filharmónikus koncerten játszott Csajkovszky b-moll zongoraverseny, valamint önálló zongoraestje ezt a véleményt csak megerősítették. Csajkovszky agyoncsépelet kompozíciójában is hatásosan tudta ragyogtatni billentésének bámulatosan széles skáláját, crescendoinak nagyvonalú, acélos ragyogású felépítését, boszorkányos akkord és oktávtechnikáját, de bámulatunknak, amit játéka bennünk kelt, valahogyan túlságos sok köze van az értelemhez és vajmi kevés az értelemhez. Érezzük, hogy azok a titokzatos szálak, amelyek az interpretáló és hallgató között a mű lelkiségét közvetítik, itt nagyon lazák és nagyon a felszínen gyökereznek.

Strawinski műve eredetileg ballett, amit 1913-ban a párizsi Theatre des Champs Elysées-ben mutattak be először. Zenéje hangversenyhasználatra átirat suite formájában került nálunk előadásra. A «Tavaszi áldozat» az utolsó két évtized zenei forradalmának egyik legjellegzetesebb alkotása, érdekes példa a legmodernebb zene formaideáljára.

Két részre oszlik. Az első rész «a földanya csókja» hét, a második rész «Az áldozat» hat tételből áll. Ezek a tételek különféle képeket nyújtanak a pogány orosz időkből, az anyaföld újraébredé-

sét ünneplő barbár ősemler világából. Megfelelőbb keretet el sem lehetne képzelni Strawinski művészetének. A barbár, a természetes ember, mint része az anyaföldnek, mint vak eszköze a hatalmas természeti energiáknak, amiket fölvesz magába és újra továbbad; szerelme: nem lelki probléma, hanem természetes ösztön, amelynek éppen úgy engedelmeskedik, mint a föld mélyén rejtőző maga a napsugár kikeltő erejének. A témának ezt a minden egyéni szubjektív jellegtől ment felfogását a zene híven adja vissza. Stílus teljesen a kubisták mértani ábrázolására emlékeztet. Rövid, élesen elhatárolt motívumai mozaikszerűen, mint mértani ábrák, a gépalkatrészek merev konstrukciójával fűződnek össze. A hangszerek használatában is elvet minden pszichológiát: úgy használja őket, hogy objektív, személytelen stílusának megfeleljenek. A vonások mint esetlen, súlyos, szögletes ércöttegek úgy hatnak sokszor, mint pörölyűtések. A romantika fejlődés-principiumával élesen ellentétbe helyezett merev elhatárolások; kemény, józan zenei nyelv. Dinamizmusának legfőbb hordozója a zene őseleme, a ritmus. A népzeneből merített nagy változatossága, a szinkopák gyakori használata állandó dinamikai feszültséget idéznek elő. Strawinski zenéjében a szinkopa ugyanazt a szerepet tölti be, mint a XIX. század harmonikus zenéjében a diszsonancia. A ritmikus akcentuálásra legalkalmasabb fűvhangszerek erősen az előtérbe lépnek. Ritmusa is erősen konstruktív: felágaskodik, majd visszahanyatlak újra és újra, mint egy titáni gép acélkarjának fáradhatatlan, emberfeletti feltörése és lecsapása. Az impresszionizmus holdfényes, sejtelmes álmvilága után rideg villamos ívlámpák, kijózanító valóság.

Sok trivialisítása és szinte brutálisan objektív világszemlélete dacára van egy pár mozzanata a műnek, ahol nemcsak az óriási tudás és káprázatos szemfényvesztés, hanem határozottan zseniális vonások ragadnak meg. Ahogy pl. Strawinski a «Tavaszi körtánc» című tétel hat bevezető taktusában az orosz népzenenek szinte közvetlenül az anyaföld kebléről leszakadó ősi naivitását és egyszerűségét a világvárosok koncerttermei számára át tudta plántálni, vagy ahogy a pogány idők kultikus táncainak különös varázsát és barbár erejét érezteti, föltétlenül értéket jelent. De ezek csak felvillanó szikrák, hiány-

zik az igazi lángész nagy átfogó ereje, mellyel ezeket a szikrákat örökké világitó fényoszlopokká tudná erősíteni.

Dohnányi a nagy nehézségekkel és munkával járó vezénylést nagyszerű muzikalitással fölényesen és odaadással végezte. *Prahás Margit.*

Magyar folyóiratszemle.

A tragikum nemcsak a művészeteknek gyakori ábrázolási tárgya, hanem magának az életnek is igen jelentős és mindnyájunkat közelről érintő jelensége. Az életben egyetemes lélekalkat, két főhangsúlyal, melyek közül az egyik az akaraton, a másik az érzelmen van. Az akarat leginkább ölti föl a tragikus jelleget, az érzellem pedig a tragikus jellegnek legmélyebben ébred tudatára. A művészetben a főhangsúly főképen a tragikum tudatára és szenvedésére tolódik el úgy, hogy a tragikum kifejezése elsősorban érzelmi kifejezés, ahol a főhangsúly az érzelmen és a mellékhangsúly az akaraton van. A tragikumnak ez a kifejezése minden műfajban többé-kevésbé fel-lephet és egyáltalában nincs csupán a drámához kötve. Előfordulhat az epikában és a drámában, a szobrászatban, a festészetben és a zenében egyaránt és egy építészeti torzó szempontjából beszélhetünk tragikus építészetről is. A tragikumban a lélek, a szellem magatartása a döntő, mert nem a környezettel való összeütközéstől és ebben az összeütközésben való elbukástól függ. A magabizóan érték-hordozó szellem elkerülhetetlen bukása lényegileg tragikus és csak ez tragikus lényegében, akár tudatosabban és világosabban, akár kevésbé világosan jut ez a tragikus jelleg kifejezésre. A tragikum a magabizás hatalmas ívelésű hídja, amely az Istenben való bizás és megdicsőülés és az ördögi önistenítés között feszül ki. Az a hit, amely az értéket, a világot és önmagát és műveit önmaga akarja hordozni, de amelynek belső tartás híján végül mindig össze kell omolnia és mindazzal az értékkel, amit hordoz, a mélységbe kell zuhania. Annak a megismerése, hogy a tragikum lényege magában a lélekben van, azt is bizonyítja, hogy az ú. n. külső tragikum, a tragikus helyzet csak annyiban nevezhető joggal tragikusnak, amennyiben a tragikus lélekalkat kifejezése. A tragikum etikai és specifikus jellegének megismerése Aristoteles definícióját igazolja. *(Br. Bran-*

denstein Béla: *A tragikum elmélete.*
Athenaeum, 1928. 5–6. f.)

Az a jelenség, hogy a magyar irodalom komoly, értékes termékei nem találnak utat a trianoni határokon túl, hogy a nemzeti irányú sajtó, a szépirodalmi és tudományos könyvek java-része nem juthat át az elszakított területekre, az oka annak, hogy a magyar irodalom jelenleg vagy egyharmadát hozza csak annak a termelésnek, amelyet hozhatna, ha szomszédaink nem zsákmányolnák ki szerencsés helyzetüket. A csonka ország irodalmi élete kénytelen szinte teljesen lemondani a határokon túli magyar írók szellemi támogatásáról; könyveik ugyan eljutnak hozzánk, írói munkásságukat azonban nem tudjuk gyümölcsöztetni az egész magyarság számára és az akarva, nem akarva csak egy kis kör szellemi tőkéje marad. A dráma műfaja igazolja, hogy az elcsatolt magyar területek elszakítása a főváros szellemi életétől, mily végzetes következményekkel jár az irodalom terén. Tíz év óta egyetlen számbavehető magyar dráma sem termett a régi és az új országhatárok között. Ennek okát az a közismert megállapítás adja, hogy a dráma éltető eleme a színpad; nagy-sikerű dráma csak ott terem, ahol eleven, virágzó színházi élet van. Ilyen pedig magyarlakta területeken ma csak Budapesten van; a megszállott területeken a magyar színészet a hatalom céltudatos elnyomó politikája következtében tengődik. A magyar irodalom élete az évszázados fejlődés vonalában elevenné akkor lett, amikor az ország középpontja magába gyűjtötte az írókat, azután elárasztotta az ország minden részébe az irodalmat. A magyar írók legjava a múlt század végéig kivétel nélkül a vidékről került a fővárosba. A fővárosban éltek és dolgoztak, de szellemviláguk a magyar vidék levegőjét hozta magával. Kivált a Felvidék és Erdély ontották gazdagon azt az elemet, amely a régebb századokban otthon, száz év óta pedig a fővárosban a magyar irodalomnak sikereiben leg-gazdagabb munkatársa lett. Ma a csonka ország íróit pusztán a Dunántúlról és a Tiszamentérről verbuválhatja, de akármennyi értékes egyéniség kerül is innen az irodalmi élet forgatagába, az elszakított területekről elmaradt hatalmas szellemi tőkét nem pótolhatja. *(Császár Elemér: Az elszakított országrészek szerepe irodalmunkban. Budapesti Szemle, jan.)*

A nemzeti kisebbségi élet organizmusában hol itt, hol ott tűnik föl egy-egy kóros jelenség, amire az egész kisebbségi erő, érdeklődés és segítőkészség arra az egyetlen pontra veti magát és igyekszik a baj tünetét megszüntetni, miközben az egész organizmust alapjaiban pusztítja tovább a mélyben lappangó organikus baj. A nemzeti kisebbségi irodalom közösségi életének hiánya, a tudományos élet szervezetlensége, a művészi alkotó munka kilátástalansága, a közművelődési és népkultúra hiányai és végre főképen a nemzeti társadalmi összefogás bizonytalansága azok a kisebbségi életet a szellemi oldalról érintő nagy kérdések, amelyeknek megoldására a kisebbségi jövőndő érdekében törekedni kell. A jövőndő attól függ, hogy el tudunk-e jutni oda, hogy egy közös nemzeti ethosz hason át a nemzeti kisebbségi organizmushoz tartozó minden egyes tagot. Rá kell már egyszer térni a nemzetnevelés problémájára, hogy ennek következményeként meglássuk azt az etikát, amely világos öntudatra és közös akaratra hozza a kisebbségi életet. Ez az etikai probléma abban a ténylegességben gyökeredzik, hogy a kisebbségi nemzetekhez tartozók életét úgy egyéni, mint közösségi vonatkozásban kiszámíthatatlan sok veszedelem és kísértés fenyegeti. Elérkezett az idő, hogy a veszedelmeknek kitétt egyént ne csak megszámláljuk, hanem egy nagy közös etikai természetű nemzetnevelés által öntudatát fölfokozzuk és az egész szolgálatára akaratát engedelmessé tegyük. A kisebbségi életet nem kötelezi semmiféle politikai vonatkozású világnézet, csupán az egyedül el nem múló keresztény eticizmus világnézete. Ez a világnézet egyetlen érvényűséggel igazolja, hogy a szabadság fogalma nem az extrém individualizmust jelenti, hanem az egyéni és közösségi élet elé szabott gondolat, akarat és terv érvényrehozását és annak engedelmes szolgálatát. Az eszményi nemzeti élet mint ideális lehetőség engedi felismernie világos öntudattal nemzeti erkölcsi rendeltetését, mintegy fölébe boruló képet, melynek mintájára kell művelnie és alakítania a nyers állapotban adott faji és népi erőket. Az erdélyi magyar lélek világnézeti állásfoglalását legélénkebben a szabadság eszményével szemben tanúsított magatartása mutatja. Számára a szabadság sohasem volt pusztán formai kategória, hanem a legmagasabb szel-

lemi lélek csillaga, melyet azért követett, hogy érvényre hozzon mindent, ami lelkében értékes és dicsőséges. Az erdélyi magyar világnézet eszménye ma ugyanazokkal a követelésekkel fordul felénk, amelyek az erdélyi magyar lelket egész történelmén át élítették. Világnézetünk eszménye azt követeli tőlünk, hogy ismét egy oly egységes szellemi életet éljünk, amelyben a religiozumot, a politikumot és az esztetikumot egymástól megkülönböztetjük ugyan, határaikat össze nem zavarjuk. Viszont mindezeket úgy éljük, hogy a legmagasabb legyen mindig az alkotó és inspiráló, a megtermékenyítő és motiváló tényezője a többinek. (Tavaszy Sándor: *Erdélyi szellemi életünk két döntő kérdése. I. A nemzeti kisebbségi élet etikája. II. Az erdélyi magyar világnézet eszménye. Erdélyi Irodalmi Szemle 1—4. sz.*)

Az irodalom három együttthatója: az olvasó, a közvetítő és az író közül egyik sem volt meg, amikor a Felvidék lehasadt Magyarországtól. A Felvidék az irodalom vicinálisvonalára került fel, oda még csak a XIX. sz. irodalma jutott el. Kevés közönséggel nézte hát egy új, nem az ő kétsétségből elinduló irodalom életakarását. De a közönséghez vezető első út aránylag hamar elkészült. A szükség folyóiratokat termelt és mégis szükségtelenül, mert mind korán kimultak. Az írók a XX. század gyorsaságával születtek, körülbelül másfélszáz magyar írója van ma Szlovenszónak. A többség friss, ezek egy része újarcú magyar, míg a közönség aláhuzottan konzervatív. Érdekes ellentét az is, hogy az

irodalom termelése nagyobb mennyiségben líra, holott a kor lírai absztinenciában él. Az eszteticizmus boldogabb és egyszerűbb korok szórakozása volt, az erő ma másra kell, nem az én kis kérdéseimre. A lírai törekvések szétágazók: írók és célok között elhatároló távolságok vannak. Ha általános egyezést keresünk, azt mondhatjuk, hogy a szabadulni vágyás jellemzi őket. Formában szakítás a sor, a rím, a szerkezet kötöttségétől; belsőben tagadása a multnak. Elkészül a költő a multtól, nincs köze a legfeleltetesebb és legártalmasabb mesterséghez: a politikához és a diplomáciához. Tiszta emberi érzéssel fogja kézen a megvetetteket és prófétaként hirdeti az eljövendő emberi időt. Szlovenszókó lírikusai félszázad fejlődését képviselik. Minden változatban játszanak a játékos öncélú énlíráról a lírai öngyilkosságig. Az elbeszélők ellen a kritika azt a kifogást tette, hogy felvidéki szín és probléma nélkül szűkölködnek, de ennek a kifogásnak nincs alapja. Nem közösfítik ki az elbeszélők a helyi problémát, csak épen nem harsogtatják. De szívesen elemzik a háborút átélte embert; tolluk alá veszik a fiatalság válságait, e kutatásra érdemes problémát és az ezzel egyértékű a szenvedők és kitagadottak sorsát. Drámairodalma nincs a Felvidéknek; Szlovenszókóban a színeszet is válságban él. Szlovenszókónak tehát vannak írói, de kevesen vannak, akik a szöbűvészkedésen túl látást nyitnak, erőt adnak, életet fokoznak. (Nánay Béla: *A szlovenszókói magyar irodalom. Debreceni Szemle, jan.*)

K. B. O.